

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS PREKYBOS IR MUITŲ KATEDRA

SAULIUS KAZLAUSKAS

TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ ĮTAKOS
LIETUVOS EKONOMIKOS AUGIMUI VERTINIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Prof. dr. D. Štreimikienė

VILNIUS, 2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS PREKYBOS IR MUITŲ KATEDRA

TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ ĮTAKOS LIETUVOS
EKONOMIKOS AUGIMUI VERTINIMAS

Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621N10005

Vadovė:

Prof. dr. D. Štreimikienė

2012 12 ...

Recenzentas

2012 12 ...

Atliko

TPRmns1-01 gr. stud.

S. Kazlauskas

2012 12 ...

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. TIESIOGINĖS UŽSIENIO INVESTICIJOS: TEORINIAI VERTINIMO ASPEKTAI	9
1.1. Užsienio investicijų sąvoka ekonominiame kontekste	9
1.2. Tiesioginių užsienio investicijų samprata ir jų ypatumai	10
1.3. Tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikai nagrinėjimo kryptys	14
1.3.1. Teigiami ir neigiami tiesioginių užsienio investicijų vertinimo aspektai	16
1.3.2. Pagrindiniai TUI pritraukimą lemiantys veiksniai.....	20
1.4. Ekonomikos augimo samprata ir įvertinimas: teoriniai aspektai.....	21
1.5. Tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo vertinimo metodai	32
2. TIESIOGINĖS UŽSIENIO INVESTICIJOS LIETUVOJE IR JŲ EFEKTYVUMO	
ĮVERTINIMO METODIKA.....	36
2.1. Tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelis.....	36
2.2. Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje: situacijos analizė	47
2.3. Pagrindinių TUI charakterizuojančių rodiklių analizė ir įvertinimas	54
3. TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ ĮTAKOS LIETUVOS EKONOMIKOS AUGIMUI	
ĮVERTINIMAS: TYRIMAI IR REZULTATAI.....	63
3.1. Granger priežastingumo analizė	63
3.2. TUI įtakos pagrindiniams ekonominio augimo rodikliams vertinimas: koreliacinė – regresinė analizė.....	69
3.3. Ekspertinis tiesioginių užsienio investicijų vertinimas	79
3.4. Tiesioginių užsienio investicijų skatinimo politika Lietuvoje: kritinė apžvalga.....	86
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	92
LITERATŪRA	95
ANOTACIJA	99
ANOTATION	100
SANTRAUKA.....	101
SUMMARY.....	102
PRIEDAI	103

PRIEDAI

1 priedas. Užsienio investicijų klasifikacija	104
2 priedas. Pagrindinės TUI priežastys	105
3 priedas. Ekonomikos augimą lemiantys veiksniai bei jų įtaka ekonomikai.....	106
4 priedas. Užsienio investicijų struktūra 2002-2012 m. (mln. Lt)	107
5 priedas. TUI pokytis 2007 – 2011 m. pagal ekonominės veiklos rūšis.....	108
6 priedas. TUI pokytis 2007-2011 m. pagal šalis investuotojas.....	109
7 priedas. Lietuvos ekonominis atvirumas 1999-2011 metais	110
8 priedas. VAR modelio rezultatai	111
9 priedas. Ekspertinio vertinimo anketa	113

LENTELĖS

1 lentelė. TUI efektyvumo įvertinimo metodai pagal autorius	34
2 lentelė. Ekspertų nuomonių suderinamumo skaičiavimas, jei nėra sutampančių reikšmių	46
3 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir BVP.....	70
4 lentelė. Daugiamatės regresijos koeficientų lentelė	71
5 lentelė. Daugiamatės regresijos analizės rezultatai	71
6 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir eksporto ryšį.....	73
7 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir nedarbo lygį	75
8 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir Lietuvos EAL.....	77
9 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir verslo įmonių išlaidas MTTP.	79
10 lentelė. Pagrindiniai ekonomikos augimą atspindintys rodikliai pagal ekspertus.....	80
11 lentelė. Teigiamą TUI įtaką apibūdinantys veiksniai.....	81
12 lentelė. Neigiamą TUI įtaką apibūdinantys veiksniai	83
13 lentelė. Efektyviausios TUI skatinimo priemonės pagal ekspertus.....	85

PAVEIKSLAI

1 pav. Tiesioginio investavimo įmonių klasifikacija	12
2 pav. Ekonominio augimo stadijos	23
3 pav. TUI įtakos Lietuvos ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelis.....	37
4 pav. VAR modelio sudarymo etapai	38
5 pav. Ekspertinio vertinimo procedūros stadijos	44
6 pav. Ekspertinio vertinimo metodų klasifikacija.....	45
7 pav. Užsienio investicijų Lietuvoje (1997-2012 m.) struktūra.....	48
8 pav. TUI apimtys Lietuvoje 1997 – 2012 m. (mln. Lt).....	49
9 pav. TUI procentinis pokytis 1998 – 2012 m.....	50
10 pav. Daugiausiai TUI pritraukiančios ekonominės veiklos sritys 2007-2011 m.	50
11 pav. Daugiausiai TUI investuojančios šalys 2007-2011 m.	52
12 pav. TUI kiekio kitimas 2007-2011 m. pagal didžiausias šalis investuotojas.....	53
13 pav. Vidutinis metinis TUI pasiskirstymas Lietuvoje 1997 – 2011 m.....	53
14 pav. TUI srautai 2000 – 2011 m. Baltijos šalyse ir Lenkijoje.....	55
15 pav. TUI intensyvumas 2004 - 2011 m.	56
16 pav. TUI vienam gyventojui 2000-2011 m.	57
17 pav. sukauptų TUI santykis su BVP 2000-2011 m.	59
18 pav. Baltijos šalys ir Lenkija pagal TUI pritraukimo indeksą.....	60
19 pav. Baltijos šalys ir Lenkija pagal TUI potencialo indeksą.....	61
20 pav. Valstybių reitingai pagal TUI pritraukimo ir potencialo indeksus 2009-2010 m.	62
21 pav. Pradinių kintamųjų (BVP ir TUI) diagramos	64
22 pav. BVP ir TUI sezoniškumo diagramos po sezoniškumo panaikinimo.....	64
23 pav. Modelio kintamųjų vienetinės šaknys	67
24 pav. Modelio likučių korelograma	67
25 pav. TUI apimtis ir BVP Lietuvoje 1997-2011 metais	69
26 pav. TUI ir BVP priklausomybė	70
27 pav. Eksportas ir importas Lietuvoje 1999-2011 m. (mln. Lt).....	72
28 pav. TUI Lietuvoje ir eksporto priklausomybė	73
29 pav. TUI ir nedarbo lygis Lietuvoje 1999 – 2011 metais.....	74
30 pav. TUI ir nedarbo tarpusavio priklausomybė.....	75
31 pav. TUI ir ekonomikos atvirumo lygis Lietuvoje 1999 - 2011 m.	76
32 pav. TUI ir ekonomikos atvirumo lygio priklausomybė	77
33 pav. TUI ir verslo įmonių išlaidos MTTP Lietuvoje 1999 - 2011 m.	78
34 pav. TUI ir verslo įmonių išlaidų MTTP priklausomybė.....	78

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Tiesioginės užsienio investicijos laikomos vienu pagrindinių valstybės ekonominio tvarumo užtikrinimo veiksnių. Investicijų pritraukimu ypač suinteresuotos besivystančios šalys, kurios, pritraukdamos užsienio investicijas, gauna galimybę vystyti tarptautinį verslą, skatinti užsienio prekybą ir taip išlikti konkurencingomis pasaulinėje ekonomikos sistemoje. Verslo tarptautiškumas tampa vienu pagrindinių besivystančių šalių vyriausybės tiek ekonominių, tiek politinių tikslų. Globalizacijos sąlygomis didžioji dalis verslo subjektų, norėdami išlikti konkurencingi, ieško galimybių realizuoti savo veiklą ne tik vietinėje, tačiau ir užsienio rinkose. Tačiau dažnai susiduriama su trūkstamo kapitalo finansavimo problema. Vienas iš galimų verslo finansavimo šaltinių – tai tiesioginiai užsienio investuotojai, todėl vis dažniau ieškoma būdų, kaip pritraukti kuo daugiau užsienio investicijų ir taip apsirūpinti reikiamu kapitalu ir plėsti savo verslą. Ne tik vietos verslo subjektai, siekdami pritraukti kuo daugiau tiesioginių užsienio investuotojų, konkuruoja tarpusavyje, tačiau konkurencija vyksta ir tarp valstybių. Tačiau kaip ir kiekvienas rodiklis ar procesas, taip ir tiesioginės užsienio investicijos, gali turėti ir teigiamą, ir neigiamą įtaką investicijas priimančiai šaliai. Kokią įtaką valstybei ir jos ekonomikai turės tiesioginės užsienio investicijos, priklauso nuo daugelio veiksnių, į kuriuos būtina atsižvelgti vykdant investicijų skatinimo politiką. Tik tinkamai įvertinus galimus tiesioginių užsienio investicijų padarinius, galima formuoti jų pritraukimo, o galbūt ir slopinimo strategiją.

Tyrimo problema. Vertinant šalies patrauklumą bei jos ekonomiką, tarp pagrindinių makroekonominių rodiklių vis dažniau nagrinėjamos tiesioginės užsienio investicijos ir jų reikšmė priimančiai šaliai. Priklausomai nuo rodiklio ir paties darbo tikslo, skiriasi ir jo įvertinimo metodika. Tiesioginių užsienio investicijų atveju, nėra aišku, kokią įtaką Lietuvos ekonomikos augimui turi tiesioginės užsienio investicijos ir kaip ją įvertinti.

Tyrimo objektas. Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje.

Tyrimo tikslas. Sudaryti tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelį ir juo remiantis įvertinti tiesioginių užsienio investicijų įtaką Lietuvos ekonomikos augimui.

Tyrimo uždaviniai:

- Atskleisti tiesioginių užsienio investicijų sampratą bei jos ypatumus, išanalizuoti mokslinėje literatūroje atliktus tyrimus tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo įvertinimo tema, taip pat susisteminti nagrinėjamoje literatūroje aprašomus efektyvumo įvertinimo metodus;
- Sudaryti tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelį;

- Remiantis sudarytu efektyvumo įvertinimo modeliu, atlikti tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo įvertinimo Lietuvos ekonomikos augimui tyrimą, suformuluoti išvadas ir pateikti rekomendacijas.

Tyrimo hipotezės:

- Lietuva vertinama kaip patraukli šalis investicijoms lyginant su kitomis Baltijos šalimis bei Lenkija;
- Per pastaruosius 15 metų tiesioginės užsienio investicijos turėjo ženklų poveikį Lietuvos ekonomikos augimui;
- 2008-2013 m. investicijų skatinimo programoje numatytos investicijų skatinimo priemonės įgyvendinamos neefektyviai.

Tyrimo metodai. Tiesioginių užsienio investicijų teoriniam apibūdinimui ir įvertinimui taikomi mokslinės literatūros, publikacijų, internetinių šaltinių bei periodinių leidinių analizės, sisteminimo, lyginimo ir apibendrinimo metodai. Nagrinėjamų rodiklių bei surinktų statistinių duomenų analizei naudojami statistinės analizės (horizontalios, vertikalios analizės, rinkimo, grupavimo, apdorojimo) ir aprašomosios statistikos metodai. Atliekant tyrimą naudojami *Granger testo*, ekspertinio vertinimo bei koreliacinės – regresinės analizės metodai.

Darbo mokslinė vertė ir praktinė reikšmė. Darbo mokslinę vertę nusako susisteminta mokslinė literatūra tiesioginių užsienio investicijų tema bei pateikti tiesioginių užsienio investicijų įvertinimo šalies ekonomikai teoriniai aspektai. Darbo praktinę reikšmę nusako sudarytas tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelis.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas bei priedai. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu įvertinamas tiesioginių užsienio investicijų efektyvumas: analizuojama jų įtaka šalies ekonomikai, aprašant pagrindines ekonomikos augimo teorijas ir pagrindinius valstybės ekonomiką atspindinčius rodiklius aiškinama ekonomikos augimo sąvoka, aprašomi tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo įvertinimo metodai. Antroje darbo dalyje sudaromas tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelis, analizuojami ir nagrinėjami pagrindiniai tiesiogines užsienio investicijas charakterizuojantys rodikliai, jų kitimo tendencijos. Pagal antroje dalyje sudarytą įvertinimo modelį, trečioje darbo dalyje atliekamas tiesioginių užsienio investicijų įtakos Lietuvos ekonomikos augimui įvertinimas. Darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo eigą atspindinčios išvados ir pateikiamos rekomendacijos.

1. TIESIOGINĖS UŽSIENIO INVESTICIJOS: TEORINIAI VERTINIMO ASPEKTAI¹

1.1. Užsienio investicijų sąvoka ekonominiame kontekste

Nagrinėjant tiesiogines užsienio investicijas, pirmiausia reikia apibrėžti, kas yra investicijos bendrąja prasme, kaip jos klasifikuojamos, kokia jų praktinė reikšmė tiek verslo subjektams, tiek valstybei. Šią sąvoką paaškinančių šaltinių galima rasti labai daug ir įvairių, kadangi investicijos, kaip mokslinio tyrimo objektas, nagrinėjamas jau seniai.

Kaip apibrėžiama Lietuvos Respublikos investicijų įstatyme (1999), investicijos - tai piniginės lėšos ir įstatymais bei kitais teisės aktais nustatyta tvarka įvertintas materialusis, nematerialusis ir finansinis turtas, kuris investuojamas siekiant iš investavimo objekto gauti pelno (pajamų), socialinį rezultatą (švietimo, kultūros, mokslo, sveikatos ir socialinės apsaugos bei kitose panašiose srityse) arba užtikrinti valstybės funkcijų įgyvendinimą.

Pasak Ginevičiaus ir kt. (2005: 154 p.) investicijos turi būti suprantamos remiantis požiūriu, kad įdėtas, investuotas kapitalas turi atnešti tam tikrą ekonominę naudą ateityje. Ekonominė nauda – tai tarsi kompensacija už tai, kad investuotojas kapitalo įdėjimo metu atsisako naudoti turimas lėšas, jis prisiima tam tikrą riziką ir turi būti už tai įvertintas, taip pat investuotojui turi būti kompensuojami būsimi infliacijos nuostoliai. Šiuo teiginiu iš esmės apibūdinama investicijų esmė ir tikslas – t.y. po tam tikro laiko investuotojui gaunama ekonominė nauda. Taigi investicijas bendrąja prasme galima būtų apibūdinti kaip esamų lėšų atidėjimą tam tikram laikotarpiui su tikslu ateityje gauti tam tikrą pelno normą, kuri gali būti suprantama kaip kompensacija už šiandieninio vartojimo atsisakymą.

Dažnai investicijos apibrėžiamos klaidingai arba pateiktas apibrėžimas yra per siauras. Labai svarbu suprasti, kad ne bet koks lėšų ar kapitalo įdėjimas gali būti laikomas investicijomis ir ne visada sąvokos „investicijos“, „kapitalo įdėjimai“, „piniginės lėšos“, „lėšų įdėjimai“ yra sinonimai. Šias sąvokas reikia atskirti, kadangi investicijomis nelaikomi kapitalo ar lėšų įdėjimai, kurie yra skirti tik ilgalaikiam ar trumpalaikiam vartojimui, t.y. jei kapitalo ir pinigų lėšų įdėjimai nedidina paties kapitalo ar neatneša pelno. Todėl negalima „investicijų“ termino tiesiogiai tapatinti su kapitalo ar lėšų įdėjimais ir anksčiau minėtus įdėjimus reikėtų vertinti siauresne reikšme ir apibūdinti juos kaip vieną iš investicijų formų.

Apibrėžus investicijų sąvokos sampratą ir pateikus pagrindinę investicijų klasifikaciją, detaliau nagrinėsime vieną iš investicijų rūšių – užsienio investicijas. D. Bernatonytė (2010) *užsienio investicijas* laiko svarbiausia tarptautinio kapitalo judėjimo forma. Dažniausiai išskiriamos tokios

¹ Dalis teorinės darbo dalies parašyta remiantis autoriaus rašytu Bakalauro baigiamuoju darbu tema „Tiesioginių užsienio investicijų įtaka ekonomikos augimui Lietuvoje“, darbo vadovė – prof. dr. D. Štreimikienė.

užsienio investicijų formos: a) portfelinės investicijos; b) tiesioginės užsienio investicijos; c) kitos užsienio investicijos. 1 priede pateikta detali *užsienio investicijų klasifikacija* pagal G. Samuolį (2002). Pagal užsienio investuotojo daromą įtaką objektui, į kurį yra investuojama, užsienio investicijos skiriamos į tiesiogines ir portfelines. Dažniausiai pasitaikančios portfelinių investicijų formos – tai nuosavybės ir skolos vertybiniai popieriai (akcijos, obligacijos). Tačiau reikia pabrėžti, kad portfelinių investicijų atveju, investicijos nagrinėjamos kaip finansinis instrumentas, kuris nesuteikia teisės daryti reikšmingą įtaką investuojamo objekto atžvilgiu, taip pat jei įsigytas akcijų paketas neviršija 10 proc. visų įmonės, į kurią investuojama, akcijų. Kaip kitos užsienio investicijų formos dažniausiai išskiriamos tokios formos: įsiskolinimai už neapmokėtas prekes ar paslaugas, ilgalaikės ir trumpalaikės paskolos, nerezidentų indėliai ir korespondentinės sąskaitos ar kiti užsienio subjektų finansiniai įsipareigojimai.

1.2. Tiesioginių užsienio investicijų samprata ir jų ypatumai

Dažniausiai TUI apibrėžiamos atsižvelgdami į jų tarptautines ypatybes ir pabrėžiant jų skirtumus nuo portfelinių investicijų. Daugumą TUI apibrėžimų sudaromi remiantis dviem pagrindiniais kriterijais: 1) TUI procese dalyvauja mažiausiai dvi valstybės (tarptautinės TUI savybės); 2) nuosavybės dalis ir daroma įtaka objekte, į kurį investuojama. Tiesioginės užsienio investicijos, skirtingai nei portfelinės, turi atitikti abu anksčiau minėtus kriterijus, kadangi jei investuotojo akcijų paketas ir daroma įtaka įmonėje bus didelė ir reikšminga, tačiau investuotojas bus tos pačios šalies verslo subjektas, tai paprasčiausiai jau bus nebe užsienio investicijos. Ir atvirkščiai: jei investuotojas bus užsienio šalies kompanija, tačiau ji turės tik kelis proc. investuojamo objekto akcijų paketo, tada ji reikšmingos įtakos investuojamo objekto valdymo atžvilgiu neturės ir nebus laikoma tiesiogine užsienio investuotoja. Ši TUI apibrėžimo dalis iš esmės atskiria TUI nuo portfelinių investicijų. Portfelinės investicijos, kaip investavimo instrumentas, tiesiog perkelia kapitalą iš vienos šalies į kitą, tačiau tai investuotojui nesuteikia teisės daryti tiesioginės įtakos ir kontroliuoti objekto, į kurį yra investuojama. Taip pat ir su kredito suteikimu užsienio bendrovei: kreditorius gali reikalauti tik kredito sutartyje esančių teisių ir prisiimtų įsipareigojimų įvykdymo, tačiau pačios įmonės, priėmusios kreditą, jis kontroliuoti negali. Tuo tarpu vienas iš TUI investuotojų tikslų ir yra galimybė kontroliuoti ir dalyvauti investuojamos įmonės veikloje ir valdyme. Skirtingai nei portfelinės investicijos, TUI apima teises į užsienio kompanijos veiklos valdymą ir nuosavybę.

Bendrajai prasme tiesiogines užsienio investicijas gali būti apibrėžiamos kaip vienos valstybės verslo subjektų skiriamas lėšas įkurti, įsigyti kontrolinį kompanijos paketą ar pačią kompaniją kitoje valstybėje. Nagrinėjamoje literatūroje dažniausiai pateikiami tokie *TUI apibrėžimai*:

➤ TUI yra laikomas užsienio firmos kontrolinio paketo įsigijimas arba antrinės įmonės įkūrimas užsienio valstybėje. TUI terminas taip pat vartojamas, kai prie pirminių investicijų pridedama dar investicijų arba įkuriama dar viena firma. Dažna tiesioginių užsienio investicijų forma laikomi užsienio ir vietinių firmų susiliejimai, statomi bendri pastatai ir kt. (Ginevičius ir kt., 2005: 158 p.).

➤ tiesioginėmis laikomos tokios užsienio investicijos, kurių pagrindu susiformuoja ilgalaikiai ekonominiai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės. Tokios užsienio investicijos suteikia teisę užsienio investuotojui daryti įtaką įmonės valdymui. Remiantis Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos² (EBPO) rekomendacijomis, 10 proc. ir daugiau paprastųjų akcijų arba balsavimo teisių pripažįstama kaip žemutinė riba, nuo kurios tiesioginis užsienio investuotojas gali dalyvauti valdant tiesioginio investavimo įmonę (Valančius, 2005: 19 p.).

➤ TUI – vienos šalies tiesioginių investuotojų ilgalaikės naudos įsigijimas iš kitos šalies įmonės, kuri priima investicijas. Tai gali būti investicijos į įmones, žemę, materialines atsargas, kapitalines prekes, kuriose yra ir kapitalas, ir valdymas. Pabrėžtina, kad tiesioginis investuotojas išlaiko investuojamo kapitalo naudojimo kontrolę bei jo valdymą (Bernatonytė, 2010: 216 p.).

➤ TUI – tai ženklios vienos šalies rezidento investicijas priimančios šalies atžvilgiu. Ši sąvoka apima visas investicijas, kai įsigyjama 10 proc. ir daugiau užsienio kompanijos akcijų, taip pat prie TUI priskiriamos ir plyno lauko investicijos (Hindle, 1998: 98).

Vertinant pateiktus TUI apibrėžimus matome, kad TUI yra tarptautinis reiškinys, išreiškiantis vienos valstybės rezidentų pageidavimą įsigyti kitos valstybės ūkio subjekto reikšmingą nuosavybės dalį. Lietuvos statistikos departamentas, skaičiuodamas TUI apimtį, TUI laiko ne tik pirmąjį sandorį, pirmąsias investuotas lėšas, kai atsiranda santykiai tarp investuotojo ir investicijas priimančios įmonės, tačiau įtraukia ir kitus vėlesnius sandorius tarp minėtų ūkio subjektų. Tai reiškia, kad TUI sudaro ne tik užsienio investuotojo įsigyta atitinkama įmonės nuosavo kapitalo dalis, tačiau ir reinvesticijos - įmonėje likusi atitinkama nepaskirstyto pelno dalis, pakartotinai investuojama į tą pačią įmonę.

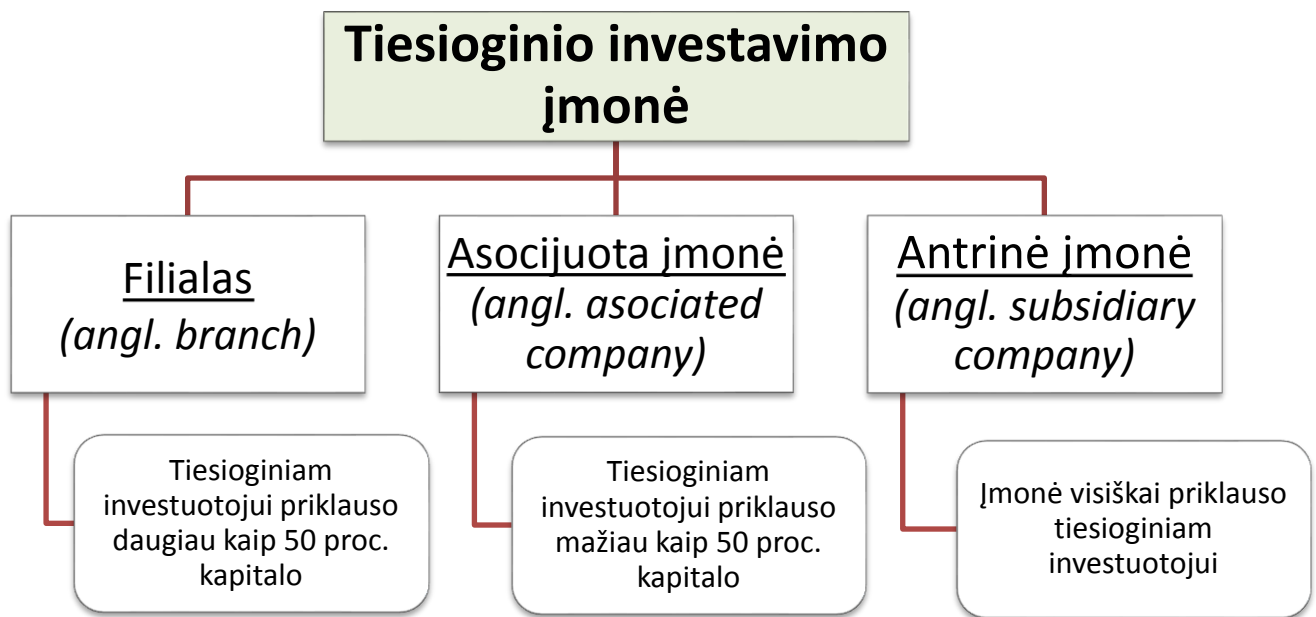
Kaip teigia D. Bernatonytė (2010) TUI - tai kapitalas, įdedamas tam, kad būtų gaunama ilgalaikė ekonominė nauda iš šalies, kurioje sukaupiamas kapitalas. Ilgalaikėje perspektyvoje investuotojas gauna teisę kontroliuoti objektą, į kurį investuoja.

Kalbant apie TUI, reikia apibrėžti ir kitas sąvokas, glaudžiai susijusias su TUI. Pirma, **tiesioginis užsienio investuotojas** (*angl. foreign direct investor*). EBPO tiesioginis užsienio investuotojas apibrėžiamas kaip asmuo, dirbantis viešojoje (valstybės) ar privačioje įmonėje, vyriausybėje,

² EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, įkurta 1961 m. su tikslu atstatyti po II-ojo Pasaulinio karo sugriautą ekonomiką. Šiuo metu organizacijai priklauso 34 labiausiai išsivysčiusios pasaulio valstybės. Jos veikla finansuojama atsižvelgiant į kiekvienos šalies ekonomikos pajėgumą. EBPO svarstomų klausimų spektras yra labai platus – nuo makroekonominių iki aplinkosauginių, švietimo, mokslo, technologijų, inovacinių.

priklausantis susijusių asmenų grupei arba susijusios juridinių asmenų grupės įmonei, turintis tiesioginių investicijų užsienyje. Tai gali būti dukterinė įmonė, asocijuota įmonė ar bendrovės filialas, kurios pagrindinė veikla vykdoma skirtingoje valstybėje nei tiesioginio užsienio investuotojo.

Antra svarbi sąvoka aiškinant TUI yra **tiesioginio investavimo įmonė** (*angl. direct investment enterprise*). Tai akcinė arba neakcinė įmonė, kurioje tiesioginiam užsienio investuotojui priklauso daugiau kaip 10 proc. įmonės akcijų ir balsų (akcinėje įmonėje) arba jų ekvivalentas (neakcinėje įmonėje) (Kvainauskaitė, 2003: 64 p.). 1 pav. pateikiamos tiesioginio investavimo įmonių rūšys.

1 pav. Tiesioginio investavimo įmonių klasifikacija

Šaltinis: sudaryta pagal D. Bernatonytę, 2010

Kaip jau minėjome anksčiau, oficiali nustatyta kapitalo riba, skirianti TUI nuo kitų investicijų, yra 10 proc. Tačiau praktikoje ši riba gana ženkliai gali svyruoti tiek į vieną, tiek į kitą pusę. Tai priklauso nuo tiesioginio investavimo įmonės dydžio, jos veiklos specifikos, apyvartos ir pan. Jei tiesioginio investavimo įmonė - maža kompanija, kurioje apyvartos nėra didelės, veikla specifinė ir orientuota į konkrečią sritį, tiesioginis užsienio investuotojas, turėdamas kad ir 10 proc. tokios įmonės akcijų, dažniausiai nebus suinteresuotas dalyvauti kontroliuojant įmonės veiklą, jam tai tiesiog viena iš kapitalo investavimo formų su tikslu ateityje gauti tam tikrą ekonominę naudą. Situacija kitokia, jei tiesioginio investavimo įmonė yra didelė kompanija. Tiesioginis užsienio investuotojas, nusprendęs įsigyti didelės kompanijos akcijų paketą, kuris sudaro 10 proc. visos įmonės akcijų, jau bus laikomas svarbiu įmonės dalyviu. Taigi nors abiem variantais įsigyto kontrolinio tiesioginio investavimo įmonės akcijų paketo lyginamasis svoris vienodas, tačiau investicijos dydis ir reikšmė kompanijai labai

skiriasi. Antruoju atveju tiesioginis užsienio investuotojas patiria daug didesnę riziką, kadangi investuoja žymiai daugiau kapitalo ir todėl norėdamas ją maksimaliai sumažinti, stengiasi dalyvauti tiesioginio investavimo įmonėje priimant svarbius sprendimus ir kontroliuoti jos veiklą.

Tiesioginių užsienio investicijų formos ir tipai

Tiesioginės užsienio investicijos dažniausiai suprantamos kaip piniginių lėšų, kapitalo įdėjimas arba užsienyje esančios įmonės dalies nuosavybės pirkimas, suteikiantis teisę tiesioginiam investuotojui valdyti įmonę, į kurią jis investuoja. Minėtos investicijos gali būti tam tikrų formų, priklausomai nuo jų tikslo ir paskirties.

Vienas iš tiesioginio investavimo būdų, tai – *grynasis piniginių lėšų investavimas* (angl. *cash funds investments*). Tiesioginis užsienio investuotojas, turėdamas tam tikrą kiekį laisvų piniginių lėšų, jas gali investuoti į įmonę užsienyje, tikėdamasis, kad investicijas priimanti įmonė sugebės tinkamai panaudoti gautas lėšas ir dirbti pelningai. Gautas pelnas gali būti reinvestuojamas į tolesnę įmonės plėtrą, naujas technologijas, gamybą, arba tiesiog išmokamas kaip dividendai. Taip tiesioginis investuotojas gauna tarsi „palūkanas“ už investuotą kapitalą.

Tačiau tiesioginės užsienio investicijos tai daugiau nei tiesiog kapitalo judėjimas iš vienos valstybės verslo subjektų prie kitos. Jos gali pasireikšti kaip vertybinių popierių pirkimas (akcijos, obligacijos), turima tam tikra technika, gamybiniai įrengimai, kitos turimos technologijos, kaip vadybinės žinios, teise naudotis kompanijos vardu, „know-how“ ir kt. Klasikinis tiesioginių užsienio investicijų pavyzdys yra antrinė įmonė, kuri visiškai priklauso tiesioginiam investuotojui arba filialo ar asocijuotos įmonės kūrimas užsienio valstybėje. Akivaizdu, kad multinacionalinės kompanijos kuriasi ir plečia savo veiklą naudojamos tiesiogines užsienio investicijas. Tokios įmonės iš esmės turi valdyti gamybos įrenginius, turimas technologijas daugiau nei vienoje šalyje. Taip jos ne tik plečia savo tarptautinį verslą, tačiau suteikia galimybę ir vietinėms kompanijoms naudotis naujausiomis technologijomis ir įsitvirtinti naujose tarptautinėse rinkose.

Taigi dažniausiai tiesioginės užsienio investicijos įgauna kurią nors iš aukščiau minėtų formų, kurių tam tikra kombinacija (ar tiesiog viena iš minėtų formų) sudaro tam tikrą „paketą“, kuris nuosavybės teise priklauso tiesioginiam investuotojui ir suteikia jam teisę dalyvauti įmonės valdyme.

Dažniausiai išskiriamos tokios ***TUI sudedamosios dalys:***

- *Kompanijų nuosavo kapitalo investicijos į užsienyje esantį verslo subjektą* – tai gali būti kapitalas, skirtas filialam užsienyje steigti, taip pat ir dalis akcijų antrinėse ir asocijuotose įmonėse;

- *Pelno reinvestavimas* – tai tiesioginio investavimo įmonės gauto pelno tiesioginio investuotojo dalis, kuri neišmokama tiesioginiam investuotojui, tačiau investuojama pakartotinai į tolimesnę įmonės plėtrą, jos veiklą;
- *Kapitalo pervedimai korporacijų viduje kreditais ir paskolomis* tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir filialų, antrinių ar asocijuotų kompanijų (Bernatonytė, 2010).
- *Kitas įmonės kapitalas* – tai tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės prekybos skolos, paskolų palūkanos, priskaičiuoti, bet neišmokėti dividendai, taip pat privilegijuotos akcijos, nesuteikiančios balso teisių ir kt. (Samuolis, 2002).

Tiesioginės užsienio investicijos dažniausiai klasifikuojamos į: **1) įeinančias tiesiogines užsienio investicijas** (*angl. inward foreign direct investment*) ir; **2) išeinančias tiesiogines užsienio investicijas** (*angl. outward foreign direct investment*).³ Įeinančios tiesioginės užsienio investicijos apima investicijas, gautas iš tiesioginio užsienio investuotojo, o išeinančios užsienio investicijos – tai tiesioginio užsienio investuotojo investuotas kapitalas užsienyje. Iš esmės tos pačios tiesioginės užsienio investicijos vienu metu yra vienai sandorio šalies pusei įeinančios, o kitai – išeinančios tiesioginės užsienio investicijos. Darbe nagrinėjamos tik įeinančios tiesioginės užsienio investicijos, kadangi siekiama išsiaiškinti, kokią įtaką šalies ekonomikai turi įplaukiantis užsienio kapitalas.

1.3. Tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikai nagrinėjimo kryptys

Nagrinėjant tiesiogines užsienio investicijas bei jų daromą įtaką šalies ekonomikai, svarbu išanalizuoti TUI daromo poveikio kryptis: teigiamą ir neigiamą; taip pat reikia išsiaiškinti TUI svarbą ir poreikį investicijas priimančios šalies ekonomikai. Kaip teigia D. Bernatonytė (2010), pritraukiant TUI suaktyvėja privataus sektoriaus veikla, skatinamas naujų technologijų ir valdymo metodų įsisavinimas ir įdiegimas, o verslo įmonės stengiasi orientuotis ne vien į vietinę, tačiau ir tarptautines rinkas. Žiūrint iš viešojo sektoriaus pusės, viešosioms įstaigoms, organizacijoms atsiranda papildoma galimybė organizuoti bei vykdyti įvairius projektus bei pirkimus. Taip pat šaliai, sugebančiai pritraukti didesnę TUI, sumažėja kreditavimo poreikis, kas sudaro galimybes valstybei sumažinti einamosios sąskaitos deficitą, valstybės skolą.

Nagrinėjamoje literatūroje dažniausiai įvardijamas TUI pritraukimą ir eksportą sąlygojančias priežastis galima suskirstyti į *bendrąsias*, t.y. kurios išskiriamos tiek iš tiesioginio investuotojo, tiek iš tiesioginio investavimo objekto pusės, ir į *specifines priežastis*, priskiriamas atskirai arba tiesioginiam

³ Dažnai įeinančios tiesioginės užsienio investicijos vadinamos tiesiog *tiesioginėmis užsienio investicijomis* (toliau darbe jos bus taip ir vadinamos), o išeinančios tiesioginės užsienio investicijos - *tiesioginėmis užsienio investicijomis užsienyje*.

investuotojui, arba objektui, į kurį investuojama. Detalus TUI eksporto ir importo prižasčių sąrašas pateiktas 2 Priede.

Investuotojas, pasirinkdamas tiesiogines užsienio investicijas kaip investavimo formą, dažniausiai turi kelis pagrindinius tikslus: a) gauti galimybę kontroliuoti objektą, į kurį investuoja; b) kontroliuoti jam reikalingas žaliavas ir taip užsitikrinti nuolatinės atsargas kiek įmanoma mažesnėmis kainomis; c) įsitvirtinti užsienio rinkoje ir įsigyti perspektyvių užsienio kompanijų kontrolinį paketą.

Iš objekto, į kurį investuojama, pusės, kaip svarbiausias TUI priežastis galima būtų išskirti *naujų technologijų, gamybos plėtros, kapitalo poreikį*, taip pat *taikomas lengvatas ir dalies prekybinių apribojimų panaikinimą. Globali situacija rinkoje* – taip pat vienas svarbiausių TUI pritraukimo veiksnių. Vis didėjant globalizacijai, vietos verslo subjektai, nesugebantys pritraukti TUI, yra nepajėgūs prisitaikyti ir sėkmingai konkuruoti su kitais, tiesioginių užsienio investuotojų remiamais verslo subjektais. Gaudama TUI, įmonė turi galimybę gautas TUI panaudoti tam, kad įgytų tam tikrus pranašumus ar sugebėtų sudaryti lygiavertę konkurenciją prieš kitas toje pačioje rinkoje veikiančias įmones. Galimybė užmegzti tarptautinius verslo kontaktus, kurių pagalba tiesioginio investavimo įmonė galėtų vykdyti savo veiklą ar realizuoti pagamintą produkciją tarptautinėse rinkose ir taip padidinti eksporto apimtis, palankesnėmis kainomis įsigyti reikiamų žaliavų – tai dar viena iš priežasčių, kodėl siekiama pritraukti kuo daugiau tiesioginių užsienio investuotojų.

Tiesioginių užsienio investicijų svarbą jas priimančios šalies ūkiui galima apibūdinti žemiau išvardintais teiginiais (Samuolis, 2002:13 p.):

1. *Nedarbo mažinimas sukuriant naujas darbo vietas.* Dažnai užsienio kapitalo įmonės pradeda veiklą mažindamos darbuotojų skaičių, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje sukuriamos naujos darbo vietos, gerinamos darbo sąlygos.

2. *Modernių technologijų įsisavinimas ir įdiegimas.* Gaunamos TUI suteikia galimybę tiesioginio investavimo įmonei įgyti ir savo veikloje pritaikyti naujausias technologijas, kurios tampa vienu svarbiausių veiksnių siekiant prisitaikyti prie nuolatinių rinkos pokyčių.

3. *Darbuotojų kvalifikacijos kėlimas* - vienas iš prioritetinių užsienio investuotojo tikslų.

4. *Diegiamos ir pritaikomos naujos ir progresyvios verslo vadybos idėjos.* Tai leidžia kompanijoms prisitaikyti prie nuolat besikeičiančios verslo aplinkos. Priklausomai nuo jos, verslo įmonės turi keisti ir derinti savo verslo strategijas, taikyti naujas verslo idėjas.

5. *Tarptautiniai verslo ryšiai.* Dalį verslo ryšių tiesioginis investuotojas perduoda investicijas priimančiai šaliai, kuri tuo naudojasi plėtodama savo verslą ne vien vietiniu, bet ir tarptautiniu lygiu. Įmonės, turinčios tarptautinius verslo ryšius, greičiau perima naujas technologijas ir pritaiko jas gamyboje, atsiveria keliai į tarptautinę prekybą.

6. Verslo ryšiai su tarptautinėmis finansų institucijomis. Tiesioginiai užsienio investuotojai dažniausiai palaiko glaudžius verslo santykius su tarptautinėmis finansų institucijomis (bankai, kapitalo fondai ir kt.). Kartu su investuojamu kapitalu, tiesioginio investavimo įmonė gauna galimybę naudotis minėtais verslo ryšiais su tarptautinėmis finansų institucijomis. Tai leidžia TUI priimančiai šaliai orientuotis ne tik į vartojimą, tačiau ir į verslo plėtrą, kadangi atsiranda daugiau galimybių palankesnėmis sąlygomis gauti kreditą, reikalingą tolimesnei verslo plėtrai, didinti eksporto apimtis.

7. Mokesčių įplaukos į valstybės išdą. Ateinančios į šalį TUI prisideda prie verslo skatinimo ir plėtos, kas, žinoma, sąlygoja ir padidėjusias mokesčių įplaukas valstybei. Tuo pačiu sąlyginai mažėja mokesčių našta vietos įmonėms ir gyventojams.

8. Nacionalinio suvereniteto didinimas. Valstybė, pritraukianti didesnę kiekį TUI, skatina didesnę šalies suinteresuotumą išlaikyti ir stiprinti ilgalaikį suverenitetą ir demokratijos stabilumą.

9. Kitų valstybių tarptautinė parama. Kitos valstybės, žinodamos, kad šalyje dideli TUI kiekio augimo tempai, labiau linkusios remti ekonomiškai besivystančios šalies nepriklausomybę bei jos narystę tarptautinėse organizacijose. Valstybės saugumas – tai vienas iš veiksnių, kuriuo remdamiesi tiesioginiai investuotojai renkasi valstybę, į kurios ekonomiką investuoti turimą kapitalą.

10. Mažėja ekonominis atsilikimas nuo ekonomiškai išsivysčiusių valstybių. Globalizacijos sąlygomis kiekvienos valstybės verslo subjektai negali apsiriboti vien tik vietine rinka, jie turi orientuotis į tarptautines rinkas užimti tam tikrą vietą pasaulinėje rinkoje. Vienas iš būdų tai įvykdyti - užsienio kapitalo pritraukimas, kuris leidžia sumažinti atotrūkį nuo ekonomiškai išsivysčiusių valstybių. Dažniausiai laikomasi nuomonės, kad norint valstybėje užtikrinti pakankamai aukštus ekonomikos augimo rodiklius, TUI mažiau išsivysčiusiose šalyse turi būti žymiai didesnės nei išsivysčiusiose ekonomikose.

1.3.1. Teigiami ir neigiami tiesioginių užsienio investicijų vertinimo aspektai

Kaip ir kiekvieną ekonominį rodiklį ar procesą, taip pat ir įplaukiančias į šalį TUI galime vertinti 2 aspektais: 1) kaip procesą, naudingą abejoms sandorio šalims – tiek tiesioginiam užsienio investuotojui, tiek tiesioginio investavimo objektui; 2) kaip neigiamą poveikį turintį procesą dalyvaujančioms šalims. Šiame skyrelyje pateikiamas pirmas, t.y. teigiamas TUI poveikio vertinimo aspektas.

TUI – abiem sandorio pusėms naudingas procesas. Moosa (2002) vertina TUI kaip procesą, naudingą abejoms sandorio pusėms. Tiesiogines investicijas priimančioji šalis gauna tam tikrą lėšų kiekį ar kito pobūdžio investicinį kapitalą, kuris leidžia importuoti reikiamas prekes, žaliavas, paslaugas ir naujausias technologijas iš užsienio šalių. Tokiu būdu tiesioginis užsienio investuotojas didina eksporto apimtis, kas, žinoma, didina ir šalies bendrąjį vidaus produktą (BVP).

Šalyje esant vietinio kapitalo trūkumui, verslo įmonės neturi galimybių plėtoti, modernizuoti savo veiklos, neturi galimybių kurti naujų darbo vietų. TUI panaikina (ar bent jau iš dalies sumažina) trūkstamo *vietinio kapitalo trūkumo problemą*, kurią galima įvardinti kaip vieną iš ekonomikos stagnacijos ar netgi nuosmukio priežasčių. Tuo tarpu tiesioginis užsienio investuotojas orientuojasi ne vien į vietinę, bet ir užsienio rinkas, investuoja turimą kapitalą į didžiausios tikėtinos kapitalo grąžos regionus. Tai leidžia tiesioginiam investuotojui gauti norimą pelną ar pasiekti norimą rezultatą iš investuoto kapitalo.

Vieni svarbiausių veiksnių, kodėl užsienio investuotojai renkasi TUI kaip investavimo priemonę, yra ta, kad TUI yra priemonė užsitikrinti reikiamus *žaliavų šaltinius* bei pasinaudoti *pigia darbo jėga*, taip pat TUI suteikia galimybę *išvengti muitų bei kitų reguliavimo kliūčių* siekiant patekti į užsienio rinkas (D. Laskienė, 2010). Tačiau TUI naudą gauna ir antroji sandorio pusė: tiesioginio investavimo įmonė įgyja ne tik reikiamą kapitalą, tačiau ir perima naujas idėjas, technologijas, valdymo, rinkodaros įgūdžius ir patirtį, „know-how“⁴, gauna galimybę užmegzti verslo kontaktus užsienyje. Vietinės verslo įmonės, sudarydamos sutartis su tarptautinėmis užsienio kompanijomis, gali padidinti gamybos ir eksporto apimtis bei realizuoti produkciją užsienio rinkose. Taip susidaro verslo tinklas, jungiantis ne tik tiesioginį užsienio investuotoją ir tiesioginio investavimo įmonę, bet ir užsienio investuotojo verslo, prekybos partnerius (D. Laskienė, 2010). Šiandieninė verslo aplinka – tai globali aplinka, apimanti ne tik vietines, tačiau, žinoma, ir užsienio rinkas. Verslo įmonės, siekdamos išlikti konkurencingos ir norėdamos prisitaikyti prie šiandieninės verslo aplinkos, turi stengtis sukurti ir apjungti kaip įmanoma platesnį verslo tinklą.

Teigiamas TUI poveikis šalies ekonomikai. Teigiamas TUI poveikis literatūroje dažnai grindžiamas *J. H. Dunning 'o teorija*, pagal kurią išskiriami tokie pagrindiniai TUI pranašumai:

- Nuosavybės pranašumas (*angl. ownership advantage*). Tiesioginis užsienio investuotojas turi unikalų konkurencinį pranašumą, kurį dalinai perduoda tiesiogines investicijas priimančiai įmonei ir kuriuo pasinaudodama, vietinė įmonė gali sėkmingai konkuruoti ne tik vietinėje, bet ir užsienio rinkoje.
- Vietos pranašumas (*angl. location advantage*). Tiesioginis užsienio investuotojas ieško optimalaus sprendimo, į kurį regioną investuoti turimas lėšas ar kuriame regione vykdyti veiklą. Užsienyje vykdoma verslo veikla turėtų būti labiau pelninga nei veikla, vykdoma savoje šalyje (vietinėje rinkoje).

⁴ Know how (*angl. know how* – žinau kaip) – visos žinios, kurias įgyti reikia laiko ir lėšų, tačiau negalima patentuoti.

- Internalizacijos⁵ pranašumas (*angl. internalization advantage*). Tiesioginis užsienio investuotojas gali gauti didesnę naudą pats kontroliuodamas savo veiklą užsienyje, negu samdydamas užsienio subjektą tvarkyti ir kontroliuoti jo įmonės padalinį.

Anot J.H. Dunning'o, TUI yra ūkio plėtros veiksnys, kuris tiesiogiai prisideda prie pramonės plėtros ir šalies ekonomikos augimo (Rick T. Wilson ir Daniel W. Baack, 2012).

Neigiami TUI vertinimo aspektai. Kaip teigia A. Žilinskaitė (2010), TUI apimtys besivystančiose šalyse vis auga ir ateityje prognozuojamos dar didesnės TUI apimčių augimo tendencijos. Autorė akcentuoja, kad dideli TUI srautai gali turėti ir neigiamų padarinių šalyje. Anot Lim (2001), valstybei vykdant neapgalvotą ekonominę ir TUI skatinimo politiką, didelis kiekis gaunamo kapitalo gali būti ne tik kad ne pelningas, tačiau ir atnešti nuostolių valstybei. Šie nuostoliai dažniausiai susiję su: a) *netolygia ekonomikos plėtra*⁶; b) *neefektyviu vietinių išteklių panaudojimu* (esant galimybei gauti reikiamą kapitalą iš užsienio dažniausiai pamirštami ir lieka neišnaudoti vietiniai kapitalo ištekliai arba jie išnaudojami neefektyviai); c) *pelno išvežimu į užsienį* (žinoma, vienas pagrindinių tiesioginių užsienio investuotojų tikslų – tai pelnas, kuris ne visada panaudojamas kaip reinvesticijos siekiant įmonės plėtros, tiesioginis investuotojas dažniausiai ieško naujų investavimo galimybių, regionų, kuriuose nukreipti finansiniai ištekliai galėtų atnešti didžiausią naudą).

Tam tikrų *strateginių šalies ūkio šakų kontrolė* – tai viena iš vis didėjančių ir nekontroliuojamų TUI srautų galimų pasekmių ir grėsmių. Ši grėsmė ypač susijusi su neefektyvia ir neapgalvotai vykdoma TUI skatinimo politika šalyje, kai bet kokia kaina siekiama pritraukti kuo didesnę kiekį TUI negalvojant apie galimas neigiamas pasekmes, kurios gali daryti didelę įtaką tiek ekonominiam, tiek politiniam valstybės nepriklausomumui. Didelės koncentracijos ūkio šakos dažniausiai kontroliuojamos taikant įvairius prekybos apribojimus, kuriems „įveikti“ reikalingas didelis finansinių išteklių kiekis. Todėl dažniausiai vietinės smulkaus verslo įmonės be papildomo užsienio kapitalo neturi galimybių įsitvirtinti strateginėse ir didelės koncentracijos ūkio šakose. Skirtingai nei vietinės verslo įmonės, tiesioginiai užsienio investuotojai, turėdami didelius kapitalo rezervus yra pajėgūs įveikti didelius įėjimo į rinką barjerus ir kontroliuoti strategines valstybės ūkio šakas ir sektorius. Tokiu būdu vietinės verslo įmonės tarsi „išstumiamos“ iš rinkos (Moura, Forte, 2009).

Dar viena iš problemų, kurią gali sukelti į vietinę rinką atėję tiesioginiai užsienio investuotojai, yra ta, kad vietos verslo subjektams iškyla *grėsmė prarasti jau turimą rinkos dalį bei kvalifikuotą*

⁵ Internalizacija – tai socialinės grupės pažiūrų, normų, vertybių perėmimas, laikymas savomis. Nagrinėjamu atveju internalizacija – tai tiesioginio užsienio investuotojo perėmimas tam tikrų socialinių, verslo pažiūrų, prisitaikymas prie užsienio rinkoje taikomų normų, vertybių.

⁶ Netolygi ekonomikos plėtra - išskirtinis vienos pramonės šakos ar vieno šalies regiono vystymasis.

žmogiškąjį kapitalą. Didesni turimi finansiniai ištekliai leidžia užsienio investuotojams mokėti žymiai didesnius atlyginimus darbuotojams, todėl nenuostabu, kad didžioji dalis kvalifikuotos darbo jėgos dirba užsienio kapitalo kompanijose, kadangi vietinės verslo įmonės tiesiog negali pasiūlyti tokių ar bent jau panašių darbo sąlygų. Turėdami sąlyginai geriausius šalyje specialistus, tiesioginiai užsienio investuotojai sugeba dirbti efektyviau ir produktyviau lyginant su vietinėmis įmonėmis. Tai leidžia jiems įgyti konkurencinį pranašumą ir užimti norimą rinkos dalį.

Pažangios naujausios technologijos, įrengimai ir inovaciniai sprendimai – tai vienas pagrindinių šiuolaikinio verslo sėkmės veiksnių. Tik taikydamos pažangias technologijas, verslo įmonės gali išlikti konkurencingos rinkoje. Ši sritis ypač plėtojama ir vystoma į šalį įplaukiant TUI, kadangi užsienio investuotojai, turėdami didelį finansinį kapitalą, orientuojasi būtent į naujų, pažangių technologijų taikymą versle. Tačiau šis aspektas dažnai vertinamas ne vien teigiamai. Naujų technologijų taikymas ir įdiegimas versle gali tapti ir neigiamu veiksniu. Iš vienos pusės, naujausios technologijos leidžia pagerinti produktyvumą, optimizuojama gamyba, kadangi produkcija įdiegtų technologijų pagalba pagaminama greičiau ir minimaliais kaštais. Kadangi produkcija pagaminama greičiau ir su mažesniais kaštais, tai leidžia tiesioginio investavimo įmonėms pasiūlyti rinkoje tą patį produktą pasiūlyti pigiau ir taip įgyti konkurencinį pranašumą. Tačiau, kaip minėta anksčiau, yra ir neigiama naujausių technologijų pusė – modernizuojant technologinius gamybos įrenginius, dalis įmonės darbuotojų tiesiog tampa neberekalingi, kadangi įdiegtos technologijos pakeičia žmogiškąjį kapitalą. Taip modernizuotoje gamybos įmonėje pasilieka tik tie specialistai, kurie reikalingi įdiegtai įrangai prižiūrėti ir dirbti su ja, o nekvalifikuota darbo jėga priversta ieškoti darbo kitur. Tai, žinoma, didina vieną pagrindinių kiekvienos ekonomikos problemų – nedarbą (Pham, 2001).

Apibendrinant TUI poveikį jas priimančiai šaliai galime teigti, kad gaunami investicinio kapitalo srautai gali būti ne tik naudingi, tačiau ir atnešti nuostolių abejoms procese dalyvaujančioms šalims. Svarbu suprasti, kad jei viena sandorio šalis patiria tam tikrus nuostolius (ar gauna tam tikrą naudą), tai nebūtinai patirti nuostoliai (ar gauta nauda) bus lygūs kitos šalies gautai naudai (ar patirtiems nuostoliams). Gaunamos naudos ar nuostolio vertinimas darant prielaidą, kad abi sandorio šalys patiria vienodą naudą ar patiria tokį patį nuostolį, būtų klaidingas, kadangi TUI poveikis konkrečiu atveju priklauso nuo daugelio veiksnių, tokių kaip ekonominės, politinės situacijos šalyse ir kt. Todėl norint įvertinti TUI daromą poveikį sandorio šalims, reikia atsižvelgti ir į kitus TUI veiksnius bei ekonominę, politinę ir verslo aplinkas atskirai kiekvienoje iš sandorio pusių.

Valstybė, pritraukdama TUI, tuo pačiu prisiima ir tam tikras rizikas (tiek ekonominę, tiek politinę, tiek socialinę). Labai svarbu, kad kiekviena šalis vykdytų atsakingą investicijų skatinimo politiką šalyje, nesistengdama žūtbut pritraukti kuo didesnę kiek TUI, ir suprastų, kad dideli užsienio kapitalo srautai gali turėti ir neigiamų pasekmių šalies ekonomikai.

1.3.2. Pagrindiniai TUI pritraukimą lemiantys veiksniai

Norint įvertinti į šalį įplaukiančio užsienio kapitalo tiesioginių investicijų forma efektyvumą, reikia įvertinti aplinką, į kurią nukreipiamas užsienio kapitalas, ir išskirti pagrindines TUI atėjimo į šalies ūkį priežastis bei veiksnius. Tam, kad būtų galima suformuoti tinkamą TUI pritraukimo ir skatinimo strategiją bei politiką, tiek verslo subjektai, tiek valstybės turi išsiaiškinti, kas lemia potencialių tiesioginių užsienio investuotojų apsisprendimą investuoti, ar ne.

Užsienio autoriai L. Artige ir R. Nicolini (2006) išskiria tokius pagrindinius **TUI lemiančius veiksnius**:

1. Rinkos dydis (*angl. market size*). Jis matuojamas atsižvelgiant į BVP ir BVP vienam gyventojui ir yra svarbiausias veiksnys atliekant ekonometrinius TUI tyrimus. Rinkos dydis yra pagrindinis veiksnys esant horizontaliai TUI integracijai⁷, tačiau neturi įtakos jei TUI integracija vertikali⁸.

2. Transportavimo išlaidos (*angl. transport costs*) yra dažniau siejamos su horizontaliomis TUI, tačiau šis veiksnys gali būti taip pat labai svarbus ir vertikaloje TUI integracijoje, kadangi stipriai padidėja eksporto apimtys, kurios sąlygoja transportavimo kaštų padidėjimą. Brainard (1997), norėdamas įvertinti ryšį tarp transportavimo kaštų ir TUI, atliko jų analizę ir pateikė išvadą: tarp TUI ir transportavimo kaštų egzistuoja teigiama koreliacija. Tai reiškia, kad didėjant TUI, taip pat didėja transportavimo išlaidos, ir atvirkščiai.

3. Gamybos veiksnių savikaina (*angl. production factor cost*). Tai yra pagrindinis kriterijus motyvuojant investuoti vertikalias TUI, tačiau taip pat labai svarbus ir vertinant horizontalias TUI. Kuo mažesniais kaštais bus galima pagaminti prekes ar teikti tam tikras paslaugas, tuo investicijų nauda bus didesnė.

4. Aglomeracijos⁹ poveikis sąlygoja *aukštos kokybės infrastruktūrą, žmogiškąjį kapitalą, aukštą našumą ir specializacijos lygį*. Šie veiksniai taip pat priskiriami tiek horizontalioms, tiek vertikalioms TUI.

⁷ Horizontalioji integracija – tai strategija, pasireiškianti įmonių, veikiančių tame pačiame gamybos ar pardavimo lygmenyje, susijungimu arba užvaldymu, siekiant užimti kuo didesnę rinkos dalį ir daryti jai didesnę įtaką. Šiuo atveju didelės užsienio korporacijos siekia ne tik investuojamojo objekto kontrolės ir ekonominės naudos, tačiau ir kuo didesnės rinkos dalies.

⁸ Vertikaloji integracija – tai strategija, kuria siekiama valdyti sritis, kurias kontroliuojant būtų užtikrintas ilgalaikis pajamų šaltinis (žaliavos, naudingosios iškasenos, energetiniai produktai). Dažniausiai šią strategiją renkamasi investuojant į mineralais ir žaliavomis turtingas šalis.

⁹ Aglomeracija - ištisinės susiliejusių miestų grupės, kurios tarpusavyje glaudžiai susiję gamybiniais, kultūriniais – buitiniiais, transporto ryšiais.

5. Fiskalinis skatinimas (*angl. fiscal incentives*). Šis veiksnys daugiau siejamas su vertikaliomis TUI, kadangi jos jautriau reaguoja į fiskalinės politikos pokyčius šalyje. Daugelyje šalių siekiant pritraukti TUI, yra teikiamos įvairios lengvatos, mažinami mokesčiai.

6. Verslo ir investicinis klimatas (*angl. business and investment climate*). Šis veiksnys priklauso nuo institucinės sistemos šalyje, o verslo ir investicijų reguliavimas, biurokratinė ir teisinė aplinka dabar laikomi vieni svarbiausių TUI plėtrai.

7. Prekybos apribojimai/ekonominis atvirumas (*angl. trade barriers/economic openness*). Silpnas atvirumas vertinamas teigiamai horizontalių TUI atveju, o vertikalių – neigiamai. Taip yra todėl, kad vietinės rinkos dalyviai esant silpnam ekonominiam atvirumui yra iš dalies apsaugoti nuo galimų konkurentų, kurie gali tapti netgi monopolininkais investuodami vertikalias TUI. Tačiau siekiant pritraukti TUI, ekonominis šalies atvirumas turi būti kuo didesnis, kiek įmanoma panaikinami prekybos barjerai, taip suteikiant teisę tiesioginiam užsienio investuotojui vykdyti veiklą kaip vietinei įmonei, neveikiamai muitų tarifų ir kitų prekybinių apribojimų (Kvainauskaitė, 2003: 69 p.).

Taip pat kaip vienas svarbiausių TUI pritraukimą lemiančių veiksnių įvardijama politinė rizika (*angl. political risk*) šalyje, į kurią investuojama. Kokią įtaką politinė rizika turi TUI pritraukimui išsivysčiusiose ir besivystančiose pasaulio šalyse nagrinėjo Kyeonghi Baek ir Xingwan Qian (2011). Autoriai siekė nustatyti, ar šalies politinė rizika taip pat veikia TUI pritraukimą besivystančiose ir išsivysčiusiose šalyse. Gauti rezultatai parodė, kad politinė šalies rizika yra reikšmingas TUI pritraukimo veiksnys tiek išsivysčiusiose, tiek besivystančiose šalyse, tačiau ne visi pasirinkti politinės rizikos komponentai turi vienodą poveikį skirtingo išsivystymo lygio šalims. Tyrime buvo pasirinkta 12 politinės rizikos komponentų (šalies demokratinė atskaitomybė, bendras investicinis profilis, etninė įtampa, karinė politika, stabili vyriausybė ir kt.), pagal kuriuos buvo vertinamas poveikis TUI pritraukimui. Gauta, kad ypač po 2001m. rugsėjo 11 d. atakų, politinė rizika tapo vis svarbesniu TUI pritraukimo veiksniu, ypač industrinėse valstybėse.

Išsiaiškinus pagrindinius TUI pritraukimą sąlygojančius veiksnius, reikia ieškoti priemonių, kaip minėtus veiksnius padaryti patrauklius tiesioginiams užsienio investuotojams ir skatinti pasitikėjimą šalimi bei jos ekonomika.

1.4. Ekonomikos augimo samprata ir įvertinimas: teoriniai aspektai

Nagrinėjamoje ekonomikos literatūroje galima sutikti daug skirtingų nuomonių dėl ekonomikos augimo vertinimo. Nėra vieningos nuomonės, kuria remiantis būtų galima tiksliai apibrėžti, kas yra valstybės ekonomikos augimas. Darbe siekiama išsiaiškinti, kaip į šalį įplaukiančios TUI veikia šalies ekonomikos augimą. Šiam tikslui pasiekti pirmiausia reikia apibrėžti, kaip turi būti suprantamas ekonomikos augimas ir kas jį atspindi. Ekonomikos augimo sampratą apibrėšime apžvelgdami pagrindines ekonomikos literatūroje nagrinėjamas ir taikomas *ekonomikos augimo teorijas*.

Ekonomikos augimas (*angl. economic growth*) – tai ilgalaikis ekonomikos vystymo procesas, vienas pagrindinių kiekvienos valstybės vykdomos ekonominės politikos tikslų. Ekonomikos augimas turi būti proporcingas ir subalansuotas, jo turi būti siekiama kryptingai, užtikrinant ilgalaikį, o ne trumpalaikį ekonomikos augimą. Taip išvengiama labai žalingų kiekvienos šalies verslui ekonomikos svyravimų, nestabilumo. Nestabili ekonomika, neužtikrinta ir nesubalansuota šalies ekonominė politika – tai veiksniai, trukdantys pritraukti į šalį užsienio investicijas, kadangi tokia ekonomika užsienio investuotojų dažniausiai vertinama kaip didelės rizikos ir mažo atsiperkamumo. Taip pat negalima imtis drastiškų ir neapgalvotų priemonių (dalies verslo mokesčių visiškas panaikinimas, lengvatų suteikimas, įvairių apribojimų panaikinimas ir pan.) ekonomikos augimui pasiekti, kadangi labai staigiai auganti ekonomika dažnai baigiasi didžiule recesija. Nuosmukio, ekonomikos recesijos laikotarpiu pasiekti ekonomikos augimą yra labai sudėtinga ir tai gali padaryti tik labai stiprios ir išvystytos ekonomikos šalys, todėl dažniausiai valstybių tikslu tampa ne ekonomikos augimas, tačiau maksimalus nuosmukio metu recesijos daromo poveikio valstybės ekonomikai sumažinimas. Anot G. Davulio (2009) ekonominis augimas plačiąja prasme gali būti apibrėžiamas kaip ekonomikos plėtra, leidžianti kasmet gaminti vis daugiau prekių ir paslaugų, o siaurąja prasme gali būti suprantamas kaip šalies ekonominio potencialo didėjimas, pasireiškiantis ilgalaikiu nacionalinio produkto apimties augimu.

Nagrinėjamoje literatūroje (N. Salvadori (2003), Snieška (2005), Sayre (2008), D. Štreimikienė ir J. Ramanauskienė (2006)) išskiriamos tokios pagrindinės ekonomikos augimo teorijos: 1) neoklasikinė ekonominio augimo teorija; 2) neokeinsistinė ekonominio augimo teorija ir 3) augimo stadijų teorija; 4) išteklių teorija.

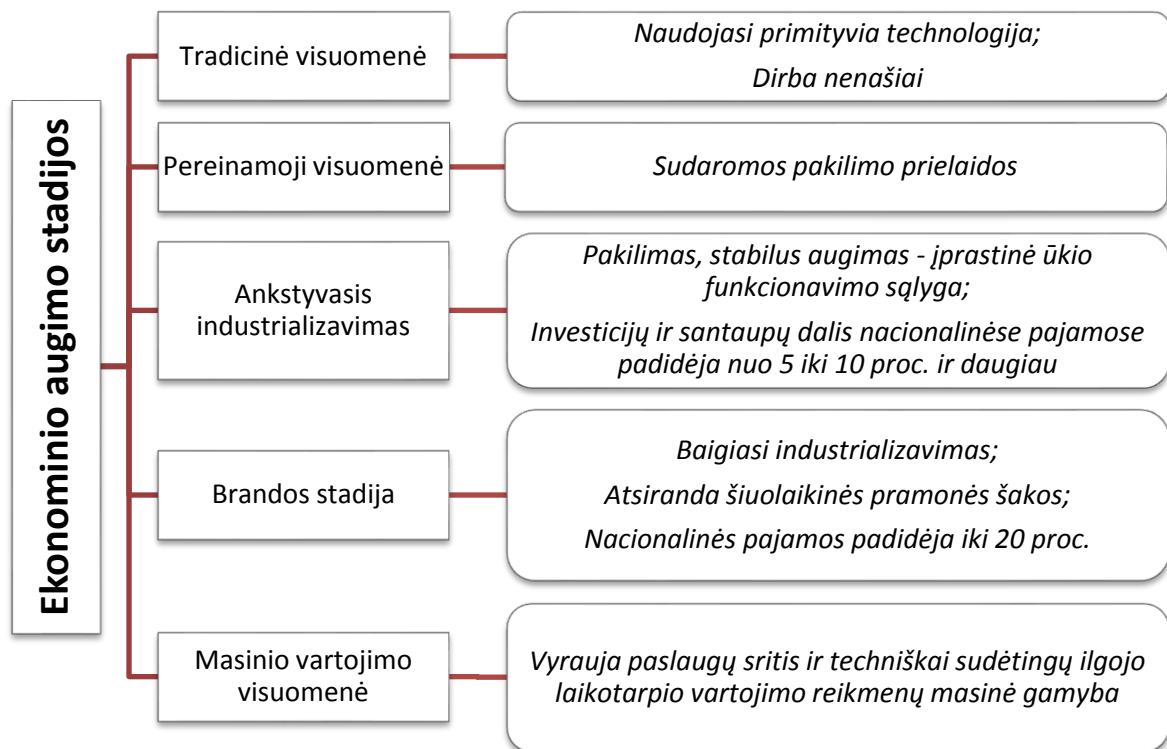
Neoklasikinė ekonominio augimo teorija vienas pagrindinių ir žinomiausių atstovų – tai mokslininkas tai R. M. Solow¹⁰. Dažnai neoklasikinis ekonominio augimo modelis yra vadinamas mokslininko vardu, t.y. Solow augimo modelis (*angl. the Solow Growth Model*). Neoklasikiniais ekonomikos augimo modeliais stengiamasi įvertinti ekonomikos augimą ne trumpuoju, tačiau ilguoju laikotarpiu. Šios teorijos tyrimai ir modeliai dažniausiai grindžiami našumo, produktyvumo, kapitalo kaupimo, gyventojų skaičiaus didėjimo ir technologinės pažangos veiksniais. Solow augimo modelis rodo, kaip laikui bėgant kaupiasi kapitalo atsargos, nustato ilgalaikę pusiausvyrą, ir parodo, kaip sutaupytas ir sukauptas kapitalas, gyventojų augimas ir technologijų pažanga pasireiškia vertinant ilgalaikį ekonomikos augimą. Pagal Solow modelį, taupymas ir gyventojų skaičiaus didėjimas padeda pasiekti pusiausvyrą, tačiau šie kintamieji nepaaiškina ekonomikos augimo. Technologijų pažanga gali

¹⁰ Robert Merton Solow – vienas garsiausių amerikiečių ekonomistų, ypač žinomas už savo darbą ir indėlį aiškinant ekonominio augimo teoriją, kuri mokslininko garbei vėliau ir buvo pavadinta ekonomisto vardu – Solow ekonominio augimo teorija. 1961 m. jis buvo apdovanotas John Bates Clark medaliu, o 1987 m. buvo įteikta Nobelio ekonomikos mokslų premija.

paiškinti ekonomikos augimą esant nusistovėjusiai rinkos pusiausvyrai. Esant tokioms ekonomikos sąlygoms, dėl naujų technologijų pažangos auga produkcija vienam darbuotojui, gamybos procesas vyksta greičiau ir mažesnėmis sąnaudomis. Svarbus vaidmuo atitenka ir vyriausybei siekiant darbuotojų darbo našumo ir efektyvumo didinimo. Ji turi užtikrinti, kad šalies gyventojai turėtų galimybę įgyti tinkamą išsilavinimą, turėtų visapusišką sveikatos apsaugą, būtų apsaugoti šalies įstatymų ginant jų, kaip darbuotojų teises ir kt. (Michinori Uwasu, 2006). Anksčiau minėtų veiksnių ar tam tikros jų kombinacijos didėjimas bei vystymas iš esmės sukuria sąlygas kiekvienos šalies ekonomikos augimui.

Neokeinsistinė ekonominio augimo teorija. Remiantis šia teorija, rinkos ekonomika traktuojama kaip nestabili ir balansuojanti „ant peilio ašmenų“. Šios teorijos šalininkai teigia, kad tik įvykdžius ir užtikrinus tam tikras labai griežtas sąlygas gali būti pasiekta pusiausvyra rinkoje. Neokeinsistinės ekonomikos augimo teorijos modeliai orientuoti į dinaminį procesą, tam tikrų ekonominių rodiklių bei reiškinų pokyčius, ypač didelę dėmesį skiriant rinkos nestabilumo bei nedarbo procesams nagrinėti. Sukauptas kapitalas, investicijos ir santaupos yra vieni iš veiksnių, kurie turi įtakos rinkos pusiausvyrai pasiekti, todėl neokeinsistiniuose modeliuose šie veiksniai nagrinėjami ir vertinami labai dažnai.

Augimo stadijų teorija suformulavo amerikiečių profesorius W. W. Rostow, todėl kartais ši teorija taip pat vadinama Rostow ekonominio augimo teorija (*angl. Rostow economic growth theory*). W. W. Rostow ekonomikos augimo stadijos pateiktos 2 paveiksle.

2 pav. Ekonominio augimo stadijos

Šaltinis: sudaryta pagal V. Sniešką, 2005, 379 p.

Augimo stadijų teorija remiasi keliais pagrindiniais ekonomikos augimo veiksniais: tai technologinis išsivystymo lygis bei pramoninė gamyba. Pagal šią teoriją, kaip pirmenybinis augimo stadijų kriterijus yra techninė ekonominė visuomenės raidos charakteristika, apimanti technikos plėtros lygį, ūkio šakinę sandarą, vartojimą ir kt.

Išteklių teorija – tai mokslininko, istoriko H. A. Inns (1970) sukurta teorija, pagal kurią pagrindine ekonomikos vystymosi varomąja jėga yra laikoma užsienio paklausa šalies ar regiono turimiems ištekliams – dažniausiai žaliavų ištekliams, tokiems kaip naudingosios iškasenos, žemės ūkio ar žvejybos ištekliai. Remiantis šia teorija aiškinamas ir skirtumas tarp tam tikrų šalies regionų atsiradimas: regionai, turintys didesnius kiekius minėtų išteklių, vystosi sparčiau nei regionai, kuriuose išteklių gausa nėra didelė. Taip atsiranda netolygus šalies ar regiono vystymasis, didinantis priešpriešą valstybės viduje ar tarp tam tikrų regionų.

Tačiau reikia pabrėžti, kad šiuolaikiniame versle labai svarbūs ne tik minėti žaliavų ištekliai. Labai didelę reikšmę turi ir žmogiškieji ištekliai, kurie yra viena svarbiausių šalies ekonomikos varomųjų jėgų. Pvz. viena pagrindinių priežasčių, kodėl užsienio investuotojai renkasi Lietuvą kaip investavimo objektą, yra būtent žmogiškieji ištekliai, t.y. kvalifikuota ir pigi darbo jėga. Užsienio investuotojai, matydami galimybes mažesnėmis sąnaudomis plėsti ir vystyti savo tarptautinį verslą, ieško šalių ar regionų, kuriuose išnaudodami jų turimus išteklius galėtų pasiekti norimą rezultatą.

Išteklių teorija iš esmės remiasi išteklių eksporto didėjimu, kuris skatina paklausos augimą, aprūpinimą kapitalu ir darbu, o tai sąlygoja padidėjusį ekonomikos aktyvumą. Eksporto industrijos formavimą lemia daugelis veiksnių: eksporto ryšys su likusia šalies ekonomika, gamybos procesų panaudojimas bei vyriausybės reakcija ir vykdoma politika naujų pramonės šakų atsiradimo ir vystymo atžvilgiu. Išteklių eksporto didėjimas reikalauja papildomų kapitalo investicijų į pramonę, infrastruktūrą ir darbo jėgą. Dažnai besivystančiose šalyse vietinės pramonės ir infrastruktūros vystymui neužtenka vietinio kapitalo, todėl čia labai svarbus vaidmuo tenka užsienio investuotojams, kurie suteikia galimybę gauti reikiamą kapitalą pramonei plėsti. Reikiamo kapitalo kiekis šiuo atveju gali priklausyti nuo keleto veiksnių: jau egzistuojančios infrastruktūros, pirminių žaliavų (jų išgavimo būdo, apdorojimo, transportavimo) ir atstumo iki eksportuojančios rinkos. Kuo geografiškai plačiau išsidėstę ištekliai, tuo platesnė reikalinga ir transportavimo sistema, kuri gali tapti vienu iš pagrindinių tarpregioninės prekybos skatinimo veiksnių. Taip pat pastebėtina, kad esant specifinei infrastruktūrai, yra mažiau galimybių kitoms pramonės šakoms atsirasti, kadangi praktiškai naujos pramonės šakos kūrimas reikalauja labai didelių investicijų.

Tačiau ilgalaikis valstybės ekonominis augimas negali būti paremtas vien išteklių eksportu. Tai gali būti tik vienas iš ekonomikos skatinimo būdų, kuriuo remiantis atsirastų galimybė plėtoti pramonę, kurti naujas darbo vietas šalyje, vystyti gamybą, transporto sistemą, didinti vidaus vartojimą.

Padidėjus vidaus ekonomikos aktyvumui, sumažės priklausomybė nuo eksporto, atsiras galimybė kurtis ir plėstis naujoms vietinėms verslo įmonėms. Skatinant vietinę gamybą, ekonomika tampa produktyvesnė, ji vis mažiau priklauso nuo tam tikrų neapdorotų žaliavų ar išteklių eksporto. Turimi ištekliai ar žaliavos perdirbami vietinėje rinkoje, pagaminta produkcija eksportuojama į užsienio valstybes. Vietinės gamybos skatinimas yra laikomas vienu iš stabilios ekonomikos užtikrinimo veiksmu.

Apžvelgę, su kokiomis teorijomis dažniausiai siejamas šalies ekonomikos augimas, galime teigti, kad dažniausiai mokslininkai, norėdami įvertinti šalies ekonomikos augimą, remiasi ryšio tarp visuminės gamybos ir gamybos išteklių ieškojimu. Kaip teigia Blanchard (2007: 226 p.), yra du gamybos ištekliai – darbas ir kapitalas, o visuminės gamybos ir šių išteklių sąryšis apibrėžiamas kaip funkcija, parodanti tam tikrą pagamintos produkcijos kiekį, kai naudojamas tam tikras kapitalo ir darbo kiekis:

$$Y = f(K, N); \quad (1)$$

kur Y – visuminė gamyba;

K – kapitalo ištekliai (visų ūkyje naudojamų įrenginių, gamyklų ir verslo partnerių vertė);

N – darbo ištekliai (darbuotojų skaičius ūkyje.)

Visuminės gamybos funkcija „f“ remiasi darbo ir kapitalo ištekliais, tačiau svarbu pabrėžti, kad gamyboje labai svarbų vaidmenį turi technologijos ir jų panaudojimas. Technologijų lygis atspindi darbo ir kapitalo sąnaudų kiekį, reikalingą vienam produkcijos vienetui pagaminti. Aukštas technologijų lygis sąlygoja našesnę ir produktyvesnę gamybą, todėl tiek valstybės, tiek gamybinės verslo įmonės turi investuoti tam tikrą kapitalą į naujausias technologijas bei jų pritaikymą. Tai, žinoma, reikalauja daug investicinio kapitalo, todėl dažnai stengiamasi gauti reikiamo kapitalo ir iš kitų šaltinių, tokių kaip tiesioginiai užsienio investuotojai.

Ekonomikos augimą lemiantys veiksniai. Anot G. Davulio (2009: 403 p.), ekonomikos augimą ilguoju laikotarpiu lemia gamybos veiksnių (žemės, darbo, kapitalo) apimtys bei jų produktyvumo didėjimas. Kaip pagrindinius augimo veiksnius autorius išskiria šalies gyventojų skaičių, gamtinius išteklius, kapitalo apimtį, darbo bei kapitalo kokybę, struktūrinius ūkio pokyčius bei institucinius veiksnius. G. Davulio teigimu, minėtus veiksnius reikėtų vertinti kaip augimo prielaidas, kurias reikia mokėti tinkamai panaudoti. Ekonomikos augimą lemiančių veiksnių įtaką ekonomikos augimui pateikiame 3 priede.

V. Snieškos (2005: 378 p.) išskiriami ekonominio augimo veiksniai praktiškai sutampa su anksčiau nurodytais veiksniais. Autorius juos skirsto į *vidinius* (darbas, kapitalas ir pasiektas technologijos lygis) ir *išorinius* (užsienio investicijos) veiksnius ir išteklius.

Ekonominio augimo procesas yra labai sudėtingas ir reiškiasi kaip ilgalaikė tendencija. Ekonominiam augimui nustatyti naudojama: absoliučiojo padidėjimo rodikliai, realiojo produkto (BVP arba BNP (bendrojo nacionalinio produkto)) didėjimo tempai arba realiojo produkto (BVP arba BNP) didėjimo tempai skaičiuojant vienam gyventojui (Snieška, 2005: 385 p.). Dažniausiai vertinant ekonomikos augimą nagrinėjamas vienam gyventojui tenkantis BVP ar BNP, kadangi gyvenimo lygio kitimą atitinka būtent BVP (BNP) vienam gyventojui pokyčiai, o ne šalies bendrojo gamybos masto plėtra. Antra priežastis, kodėl skaičiuojamas BVP ar BNP vienam gyventojui yra ta, kad norint palyginti ir įvertinti skirtingų šalių ekonomiką, remiantis bendruoju BVP ar BNP tai būtų padaryti sunku dėl skirtingo gyventojų skaičiaus šalyse. Todėl duomenys privalo būti perskaičiuoti taip, kad būtų atsižvelgta į gyventojų skaičiaus skirtumus (Blanchard, 2007: 218 p.).

Apie TUI daromą įtaką ekonomikos augimui galime spręsti ir iš bendrosios BVP skaičiavimo formulės (Kamath, 2008: 18 p.):

$$BVP = C + I + G + (X - M); \quad (2)$$

čia C – vartojimas; I – investicijos; G – valstybės išlaidos; X – eksportas; M – importas.

Aukščiau pateiktoje lygtyje matome, kad investicijos (I) apibrėžiamos kaip nepriklausomas kintamasis, todėl natūralu, kad kuo investicijų apimtys bus didesnės, tuo didesnis bus ir BVP.

Norint, kad ekonominio augimo teikiama nauda būtų kaip įmanoma didesnė ir kad ji būtų pasiekta su minimaliais kaštais, reikia parinkti tinkamą augimo veiksmų derinį ir neperžengti draudžiamos augimo ribos, kai jau prasideda antiaugimas¹¹. Todėl ekonomikos augimas turi būti tinkamai kontroliuojamas ir valdomas. Tam kuriami ekonominio augimo modeliai, kuriais remiantis priklausomai nuo esančios situacijos šalyje, priimami atitinkami sprendimai skatinti arba taikyti ekonomikos stabdymo priemonės. Jie leidžia numatyti šalies ekonominius procesus, ekonomikos augimo galimybes, nustatyti įvairių veiksmų poveikį ekonomikos augimui. Svarbiausios priežastys, kodėl ribojamas ekonominis augimas, yra išteklių trūkumas ir ekologijos ribojimai, taip pat socialinių išlaidų, didėjant gamybos apimčiai, atsiradimas (Davulis, 2009, Snieška, 2005).

TUI gamybos augimą veikia trumpuoju laikotarpiu, tačiau ilguoju laikotarpiu, atsižvelgiant į prielaidą, kad esant tam pačiam technologijų lygiui yra įprastinė mažėjanti kapitalo grąža, TUI neturėtų jokios išliekančios įtakos gamybos augimui. Naujuose ekonominio augimo modeliuose be darbo bei vietinio kapitalo išteklių TUI yra vertinamos kaip vienas iš pagrindinių veiksmų, kuriuo tikimasi skatinti ekonomikos augimą ilguoju laikotarpiu. Nesvarbu, kaip vertinsime technologinį progresą - kaip išorinį veiksnį ar ne, tačiau TUI svarba pereinant prie naujausių technologijų besivystančiose šalyse yra aiški (Buckley et. al., 2002: 4 p.).

¹¹ Antiaugimas - augimo tempų spartėjantis lėtėjimas, kai augimo tempai virsta priešingais - smukimo tempais su minuso ženklu.

Ekonomikos augimą atspindintys rodikliai. Siekiant įvertinti valstybės ekonomiką, dažniausiai nagrinėjami tam tikri rodikliai, jų pokyčiai, ieškoma ryšio su kitais susijusiais ekonominiais procesais ir reiškiniais. Nagrinėjamoje literatūroje vertinant šalies ekonomiką bei jos augimą dažniausiai siūloma nagrinėti ir atsižvelgti į tokius rodiklius, kaip BVP (BNP), BVP ir BNP vienam gyventojui, eksportas, nedarbo lygis valstybėje, vidutinis darbo užmokestis, infliacija, vis dažniau atsižvelgiama ir į tarptautiškumą atskleidžiančius rodiklius, tokius kaip įplaukiančios ir išplaukiančios TUI, ekonomikos atvirumo laipsnis, einamosios sąskaitos deficitas, vertinamos tarptautinės prekybos apimtys ir kt. Globalizacija sudaro sąlygas tarptautiniam verslui plėtotis, vietinės verslo įmonės, norėdamos sėkmingai konkuruoti su tarptautinėmis kompanijomis, turi taip pat orientuotis į užsienio rinkas. Todėl tiek politiniame, tiek ekonominiame sektoriuose vis dažniau orientuojamasi į verslo tarptautiškumą, ieškoma priemonių, kaip sudaryti palankesnes sąlygas tarptautinio verslo vystymui (taikomos įvairios lengvatos, subsidijuojamos tam tikros veiklos, peržiūrima mokesstinė bazė ir kt.). Toliau apibūdindami minėtus ekonominius rodiklius apibrėšime jų daromą įtaką šalies ekonomikai.

Dažniausiai ne tik ekonomikos augimas, bet ir visa ekonomika vertinama nagrinėjant bendrąjį vidaus produktą (BVP) ir jo pokyčius. ***Bendrasis vidaus produktas*** (BVP, *angl. gross domestic product - GDP*) apibrėžiamas kaip bendrosios pajamos, sukurtos šalies teritorijoje, taip pat užsienio gamybos veiksnių gautos pajamos konkrečioje šalyje, minus šios šalies piliečių gautos pajamos užsienyje. Kitaip tariant, BVP apima pajamas, gautas šalies viduje ir kuriose neapskaitomas ekonominių užsienio ryšių saldas¹². Pajamos, kuriose ekonominių užsienio ryšių saldas apskaitomas, vadinamos ***bendruoju nacionaliniu produktu*** (BNP, *angl. gross national product*). Jis apibrėžiamas kaip visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų šalyje per tam tikrą laikotarpį (paprastai per metus), naudojant šalies ekonomikos išteklius, rinkos kainų suma (Snieska, 2005). Tarp BVP ir BNP dažniausiai didelio ir reikšmingo skirtumo nėra, kadangi pagrindinė konkrečioje šalyje sukurtų prekių ar paslaugų dalis sukurama savo valstybės teritorijoje. TUI vertinamos kaip ilgalaikis ekonominis reiškinys, todėl nors ir dalį pelno, gauto užsienio valstybėje, tiesioginis užsienio investuotojas išsiveža, tačiau dažniausiai investuotojas suinteresuotas ilgalaikėmis investicijomis, kurios, vertinant ilguoju laikotarpiu, yra naudingos užsienio valstybei bei jos ekonomikai. Būtent dėl šios priežasties darbe nagrinėsime ryšį ne tarp BNP, o tarp BVP ir TUI.

¹² Ekonominių užsienio ryšių saldas – tai skirtumas tarp užsienio gamybos veiksnių gautų pajamų tam tikroje šalyje ir šios šalies piliečių gautų pajamų užsienyje.

Kitas ekonominis rodiklis, pagal kurį dažnai vertinama šalies ekonomika – tai **valstybės mokėjimų balansas** (*angl. balance of payments*). Mokėjimų balansas apima duomenis apie per tam tikrą laikotarpį (dažniausiai per metus) įvykusius finansinius srautus ir sandorius tarp valstybės ir užsienio. Naudojantis šiuo rodikliu galime įvertinti, kaip valstybėje subalansuoti užsienio ekonominiai ryšiai. Tačiau mokėjimų balansas neparodo šalies ekonomikos augimo. Remiantis Lietuvos banku, mokėjimų balanse išskiriamos einamosios sąskaitos ir kapitalo ir finansinės sąskaitų balansas. Taip pat reikia pastebėti, kad šalies mokėjimų balanse atsispindi duomenų srautai per tam tikrą apibrėžtą laikotarpį, o ne duomenų likučiai konkrečiu laiko momentu.

Einamosios sąskaitos balansą sudaro: a) prekių ir paslaugų balansas; b) pajamų balansas; c) einamųjų pervedimų balansas. Iš esmės einamojoje sąskaitoje atsispindi valstybės ir užsienio piniginių srautų apyvarta, piniginių įplaukų ir išplaukų skirtumas. Einamosios sąskaitos balansas gali būti tiek teigiamas, tiek neigiamas. Pirmuoju atveju išplaukos viršija įplaukas, o antruoju atveju susidaro einamosios sąskaitos deficitas (toliau darbe – ESD), kuris ekonomistų vertinamas kaip neigiamas šalies ekonomikai veiksnys. Jis susidaro tuomet, kai importuodama valstybė išleidžia daugiau nei eksportuodama, t.y. kai importas yra didesnis už eksportą. Teigiamas einamosios sąskaitos balansas stiprina valstybės nacionalinę valiutą (tai sąlygoja išaugusi užsienio šalių paklausa vietinės produkcijos atžvilgiu), o ESD nacionalinę valstybės valiutą daro silpnesnę. Tam, kad sumažinti ar visiškai panaikinti ESD ir pasiekti teigiamą šalies mokėjimų balansą, reikia didinti eksporto apimtį, kurios tiesiogiai veikia nagrinėjamą rodiklį. Nagrinėjamoje literatūroje būtent **eksportas** įvardijamas kaip vienas pagrindinių geriausiai valstybės ekonomikos augimą atspindinčių rodiklių. Todėl toliau darbe nagrinėsime, kokią įtaką eksporto pokyčiams turi tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje.

Kaip vienas svarbiausių ir geriausiai ekonominę situaciją šalyje atspindinčių rodiklių dažnai įvardijama **infliacija** (*angl. inflation*). Inflacijai būdinga tai, kad ji, kaip neigiamas šalies ekonomikai reiškinys, pasireiškia tiek ekonomikos augimo, tiek ekonomikos sunkmečio laikotarpiais. Anot Snieškos (2005), infliaciją būtina suprasti ne kaip bet kokią tam tikrų konkrečių prekių ar paslaugų kainų kilimą, tačiau kaip bendrą absoliučiai visų prekių ir paslaugų kainų lygio didėjimą, pinigų nuvertėjimą. Kadangi infliacija įvardijama kaip viena iš pagrindinių makroekonominių problemų, todėl mokslininkai nagrinėja šį rodiklį siekdami išsiaiškinti infliaciją sukeliančias priežastis ir rasti priemones joms pašalinti. Tačiau ne visada infliacija vertinama vien tik neigiamai. Tarkime, 1-3 proc. metinė infliacija (vertinant ilguoju laikotarpiu), aiškinamas kaip teigiamas ekonomikai reiškinys, kadangi ilgalaikėje perspektyvoje tokia infliacija praktiškai nepakeičia pinigų perkamosios galios, o netgi parodo valstybės ekonomikos vystymąsi. Tokia infliacija vadinama šliaužiančiąja infliacija¹³

¹³ Šliaužianti infliacija (*angl. creeping inflation*) – tai inflacijos forma, kai kainos kyla lėtai, tačiau pastoviai ir tendencingai. Ši inflacijos forma kartais vadinama slenkančia, lėta ar saikinga inflacija.

(*angl. creeping inflation*). Priešingas reiškinys infliacijai – **defliacija** (*angl. deflation*), kuri parodo bendrojo absoliučiai visų prekių ir paslaugų kainų lygio smukimą. Tačiau defliacija nėra teigiamas reiškinys šalies ekonomikai, kadangi bendrojo kainų lygio mažėjimas neskatina ekonomikos augimo ir vystymosi.

Infliacijos padidėjimą ar sumažėjimą sąlygoja daugelis veiksnių, vienas kurių yra į valstybę įeinantis užsienio kapitalas. Kaip teigia Drabek, Griffith-Jones (1998), užsienio kapitalo srautai didina pinigų kiekį šalyje, kas savo ruožtu skatina vartojimą, kuris yra vienas iš importo augimo veiksnių. Taip susidaro tarsi grandinė, kurios pabaigoje didėjanti paklausa užsienio prekėms mažina pinigų perkamąją galią ir sudaro sąlygas infliacijai didėti. Tačiau tas pats užsienio kapitalas gali būti ir viena iš infliacijos mažinimo priemonių, teigia S. Sayek (2009). Autoriaus suformuotas modelis paaiškina būtent tiesioginių užsienio investicijų daromą poveikį infliacijai. Remiantis juo, įplaukiančios į šalį tiesioginės užsienio investicijos turi švelninamąjį poveikį (*angl. investment-smoothing behavior*) tiek tiesioginio investuotojo, tiek investicijas priimančioje šalyse. Toliau darbe ryšio tarp TUI ir infliacijos nenagrinėsime, kadangi infliacija, kaip rodiklis, neįvertina valstybės ekonomikos augimo, o tik atspindi esamą ekonominę situaciją šalyje.

Kalbant apie valstybės ekonomiką bei jos įvertinimą, labai dažnai išskiriamas **nedarbo lygis** rodiklis. Nedarbas yra tam tikrų veiksnių įtakos ekonominiams ir verslo procesams pasekmė. Jis dažniausiai vertinamas kaip pagrindinis valstybės gyventojų ekonominės gerovės matas. Būtent užimtumo didinimui (ar užtikrinimui) kiekvienos valstybės politikoje skiriamas labai didelis dėmesys, nedarbas tampa vienu svarbiausių ekonominių - politinių diskusijų objektu (Snieska, 2005; Skominas, 2006). Nedarbas parodo, kaip valstybėje panaudojamas vienas svarbiausių anksčiau nagrinėtos gamybos funkcijos elementų – darbo jėga. Nedarbo lygis apibūdinamas kaip bedarbių skaičiaus ir šalies visos darbo jėgos santykis, išreikštas procentais (Snieska, 2005):

$$U_r = \frac{U}{LF} \times 100 \% = \frac{U}{E + U} \times 100 \%;$$
 (3)

čia U_r (*angl. unemployment rate*) – nedarbo lygis;

LF (*angl. labour force*) – darbo jėga;

U (*angl. unemployres*) – bedarbių skaičius;

E (*angl. employment*) – užimti gyventojai.

Iš pateiktos rodiklio skaičiavimo formulės matome, kad darbo jėgą sudaro kartu bedarbių skaičius ir užimti gyventojai. Žinoma, kad kuo didesnę dalį visos darbo jėgos sudaro bedarbiai, tuo nedarbo lygis bus aukštesnis, ir atvirkščiai. Nedarbo lygis dažnai vertinamas tada, kai siekiama palyginti tam tikras šalis bei jų ekonomikos būklę. Kadangi nedarbas yra santykinis rodiklis, išreikštas procentine išraiška, todėl nepriklausomai nuo šalies ekonomikos dydžio, galima įvertinti skirtingas

valstybes. Kai kuriose valstybėse taikomi skirtingi nedarbo lygio skaičiavimo metodai. Tai priklauso nuo to, kokiai apibrėžtai grupei (ekonomiškai aktyvūs, neaktyvūs, bedarbiai, dirbantieji) priskiriami šalies gyventojai. Remiantis Tarptautine darbo organizacija¹⁴ (*angl. International Labour Organization*), bedarbiais laikomi tokie darbingo amžiaus gyventojai, kurie yra užsiregistravę arba nėra užsiregistravę darbo biržoje ir kurie per paskutinį mėnesį aktyviai ieško darbo ir yra pasirengę atsiradus darbui pradėti dirbti per artimiausias dvi savaites.

Nekontroliuojamas ir neprižiūrimas nedarbas gali sukelti daugybę problemų ir nuostolių ne tik valstybės viduje (mikrolygiu), tačiau ir tarptautiniame kontekste (makrolygiu). Tai reiškiny, į kuri nuolat turi būti orientuota šalies vyriausybės vykdoma politika. Nedarbo lygį valstybėje lemia daug veiksnių: šalies industrializacijos lygis, gamtiniai išteklių, vyriausybės politika tiek dirbančiųjų, tiek verslininkų atžvilgiu. Į šalį įplaukiantis užsienio kapitalas taip pat priskiriamas prie nedarbą įtakojančių veiksnių. Todėl darbo tiriamojame dalyje nagrinėsime tiesioginių užsienio investicijų įtaką nedarbo lygiui Lietuvoje¹⁵.

Ekonomikos atvirumo laipsnis – tai rodiklis, parodantis šalies ekonomikos atvirumą užsienio rinkoms. Juo remiamasi dažniausiai tada, kai norima įvertinti, koks dėmesys šalyje yra skiriamas tarptautinei prekybai, kokia ekonominė politika vykdoma užsienio valstybių atžvilgiu. Didžioji dalis šiuolaikinio verslo yra praktiškai priklausomas nuo globalizacijos: tarptautinių verslo santykių, ryšių su kitais užsienio verslo subjektais, tarptautinėmis institucijomis. Natūralu, kad vienos valstybės suinteresuotos laikytis labiau uždaresnės, kitos - atviresnės ekonominės politikos užsienio valstybių atžvilgiu. Atviresnės pozicijos dažniausiai laikosi besivystančių ekonomikų šalys, kadangi atvira ekonomikos politika sudaro sąlygas užsienio kapitalo ir investicijų pritraukimui, skatina vieno pagrindinių ekonomikos augimo veiksnių – eksporto apimtį. Atvira šalies ekonomika, kaip procesas, dažniausiai vertinamas teigiamai, kadangi skatina verslo tarptautiškumą, suteikia galimybes ne tik vystyti savo verslą užsienio rinkose, tačiau ir pasiimti iš tarptautinių rinkų tai, ko reikia. Ypatingai mažos ekonomikos¹⁶ šalys vis labiau stengiasi orientotis į liberalesnę tarptautinę prekybą, kadangi vien vidaus gamybos ir vartojimo vystymas neužtikrina stabilios ekonomikos. Pukelienė, Linkevičienė (2008) teigia, kad besivystančioms, mažų ekonomikų valstybėms ekonomikos atvirumas atneša naujas galimybes ir iš dalies netgi kompensuoja mažų ekonomikų neigiamas savybes.

¹⁴ Tarptautinė darbo organizacija (*angl. International Labour Organization (ILO)*) - specializuota Jungtinių tautų organizacijos (JTO) agentūra, kurios tikslas - siekti socialinio teisingumo, taip pat žmogaus ir darbo teisių tarptautinio pripažinimo. Ji buvo įkurta 1919 m. Nacijų Lygai pasirašant Versalio taikos sutartį, o 1946 m. ji tapo pirmąja specializuota JTO agentūra. TDO formuoja tarptautinius darbo standartus, Konvencijomis ir Rekomendacijomis nustatydamas minimalius bazinius darbo teisės standartus.

¹⁵ Tiek teigiama, tiek neigiama teorinė tiesioginių užsienio investicijų įtaka nedarbo lygiui aprašyta 1.3.1 skyrelyje.

¹⁶ Maža ekonomika – šalies, kurioje gyventojų skaičius neviršija 6 milijonų, ekonomika.

Tuo tarpu didelės ir stiprios ekonomikos šalys ne visada suinteresuotos laikytis atviros ekonomikos politikos, kurią dažnai įtakoja tarptautiniai politiniai santykiai tarp valstybių. Priklausomai nuo valstybėje esančios tiek politinės, tiek ekonominės situacijos, pasitelkiant tam tikras tarptautinės prekybos apribojimo (ribojimas įvežti ar išvežti tam tikras prekes, draudimas prekiauti su tam tikromis valstybėmis ar regionais) ar skatinimo priemonės (muitų ar tam tikrų tarifų panaikinimas, mokesčių lengvatos), stengiamasi išlaikyti tokį ekonomikos atvirumą, kuris būtų naudingas valstybei.

Kaip jau minėta anksčiau, valstybės vykdoma politika gali būti tiek skatinanti, tiek ribojanti. Priklausomai nuo vykdomos politikos, keičiasi ir minėtas rodiklis – ekonomikos atvirumo laipsnis. Ekonomikos atvirumas skaičiuojamas kaip šalies importo ir eksporto sumos santykis su šalies BVP, išreikštas procentais:

$$EAL = \frac{\text{Importas} + \text{Eksportas}}{\text{BVP}} \times 100 \%;$$
 (4)

Tiesa, yra ir kitų ekonomikos atvirumo laipsnio skaičiavimo būdų. Kai kurie mokslininkai teigia, kad ekonomikos atvirumui įvertinti galime skaičiuoti ir kitus rodiklius: 1) *eksporto kvota* – tai eksporto ir BVP santykis, išreikštas procentais. Šis rodiklis nusako eksporto reikšmę šalies ūkiui ir jo tarptautiškumui; 2) *importo kvota* – tai procentais išreikštas importo ir BVP santykis. Rodiklis parodo importo reikšmę šalies ūkiui ir jo tarptautiškumui; 3) *užsienio prekybos kvota* apskaičiuojama kaip eksporto ir eksporto vidurkio santykis su BVP, išreikštas procentais. Šiuo rodikliu bendrai įvertinama užsienio prekybos reikšmė šalies ūkio tarptautiškumui. Taigi kaip matome, ekonomikos atvirumo vertinimų galime rasti įvairių: tiek šalies ekonomikos atvirumo vertinimas vien tik importo ar vien tik eksporto atžvilgiu, tiek bendrai. Tačiau kadangi darbe siekiama įvertinti visą šalies ekonomiką, todėl ekonomikos atvirumo laipsnis bus nagrinėjamas kaip šalies importo ir eksporto sumos santykis su BVP. Koreliacinės – regresinės analizės pagalba tiriamojoje darbo dalyje nagrinėsime ryšį tarp tiesioginių užsienio investicijų Lietuvoje ir ekonomikos atvirumo laipsnio.

Kiekviena valstybė siekia užtikrinti ilgalaikį ir stabilų ekonomikos augimą. Kaip vienas iš būdų šiam tikslui pasiekti dažnai įvardijamas *mokslinių tyrimų ir naujausių technologijų plėtra* (toliau - MTTP). Lietuvos statistikos departamentas pateikia tokį MTTP apibrėžimą: „MTTP (*angl. R&D – research and development*) – tai sistemingai atliekamas kūrybinis pažinimo darbas, įskaitant žmogaus, kultūros ir visuomenės pažinimą, ir šio pažinimo panaudojimas praktinėms reikmėms.“ MTTP apima tris veiklos sritis: 1) fundamentinius tyrimus; 2) taikomuosius mokslinius tyrimus ir 3) technologijų plėtrą. Atliekami moksliniai tyrimai, naujausių technologijų kūrimas bei diegimas valstybėje ilguoju laikotarpiu tampa vienu iš ekonomikos augimą užtikrinančių veiksnių. Šiam veiksniai įvertinti bus remiamasi verslo įmonių išlaidų moksliniams tyrimams ir technologijų plėtrai (MTTP) rodikliu.

Remiantis Lietuvos inovacijų 2010 - 2020 m. strategija (2010), „nauji produktai, technologijos, procesai, verslo modeliai, organizacinės struktūros didintų įmonių konkurencingumą tiek vidaus, tiek užsienio rinkose, o daugelyje išsivysčiusių valstybių inovacijos jau seniai yra pagrindinis ekonominio augimo variklis, leidžiantis pasiekti didelį verslo našumą ir pelningumą, sparčiai gerinantis piliečių gyvenimo kokybę.“

Norėdami įsitikinti, ar tiesioginės užsienio investicijos prisideda prie ilgalaikio šalies ekonomikos augimo kuriant ir skatinant MTTP, tiriamojoje darbo dalyje nagrinėsime, koks yra ryšys tarp TUI ir verslo įmonių išlaidų MTTP.

Išanalizavę mokslinę literatūrą ekonomikos augimo, kaip proceso, atžvilgiu, galime teigti, kad didžioji dalis mokslininkų ir ekonomistų ekonomikos augimo analizę atlieka remdamiesi 3 būdais: 1) analizė pradedama nuo su darbu ir kapitalu susietos *visuminės gamybos funkcijos*; 2) ekonomikos augimas dažnai nagrinėjamas pagal anksčiau darbe nagrinėtas *ekonomikos augimo teorijas*, pagal kurias vertinama konkrečios šalies ar regiono ekonomika bei jos perspektyvos; 3) ekonomikos augimas vertinamas skaičiuojant *pagrindinius šalies ekonomikos rodiklius*, atspindinčius ekonomikos būklę. Taigi vertinant bei prognozuojant valstybės ekonomiką, sudaromi tam tikra metodika paremti ekonomikos vertinimo modeliai, kuriais remiantis atliekamas ekonomikos įvertinimas, numatomos priemonės ekonomikos stabilumui užtikrinti. Tačiau svarbu pabrėžti, kad nėra vienintelio ir teisingo modelio, kuriuo galima būtų įvertinti kiekvienos šalies ekonomiką. Todėl kiekviename darbe, kuriame vertinamas šalies ekonomikos augimas, turi būti aiškiai apibrėžta, kaip suprantamas ekonomikos augimo procesas. Tik aiškiai apibrėžus nagrinėjamą procesą ir pagal tai pasirinkus atitinkamą metodiką, galime jį įvertinti.

1.5. Tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo vertinimo metodai

Norint nustatyti rodiklio efektyvumą ir jį įvertinti, pirmiausia reikia pasirinkti metodą, kuriuo remiantis bus atliekamas tyrimas. Metodo pasirinkimas priklauso nuo to, kokį tyrimą norime atlikti ir koks rezultatas mus domina. Atlikę mokslinės literatūros, kurioje nagrinėjamos TUI, analizę, pasirinksime metodus, labiausiai tinkančius atliekamam TUI efektyvumo įvertinimo tyrimui.

Dažniausiai statistinėse duomenų bazėse pateikiami tiek TUI srautai per tam tikrą laikotarpį, tiek visuminiai likučiai laikotarpio pradžioje. Ginevičius ir kt. (2005) pirmiausia prieš vertindami TUI, atkreipia dėmesį į tai, kokiais rodikliais bei dydžiais reikia remtis nagrinėjant TUI. Lietuvos statistikos departamente pateikiami TUI visuminiai likučiai laikotarpio pradžioje. Anot autorių, jais reikia ir remtis, kadangi TUI srautai per metus neparodo tikrojo TUI dydžio šalies ūkyje, jie atspindi tik tam tikro laikotarpio investicijas. Visuminiai likučiai parodo šalies užsienio kapitalo dydį, todėl atliekant tyrimus, susijusius su TUI, dažniausiai remiamasi TUI visuminiais likučiais laikotarpio pradžioje.

Ginevičiaus ir kt. (2005) nuomone, siekiant įvertinti TUI įtaką šalies ekonomikos augimui, reikėtų ieškoti kiekybinio BVP ir TUI struktūros ryšio. Pagal TUI struktūrą galime spręsti, į kurias ūkio šakas tiesioginiai užsienio investuotojai labiausiai nusiteikę nukreipti savo finansinius išteklius. Tai įvertinę sužinosime, kokios ūkio šakos kokią įtaką turi šalies ekonomikos augimui. Todėl autoriai siūlo ieškoti BVP ir TUI procentinio ryšio. Kiekybinis TUI efektyvumo įvertinimas gali būti atliekamas skaičiuojant porinės koreliacijos koeficientą. Norint sužinoti, kokią įtaką šalies ekonomikos augimui turi TUI atskirose ūkio šakose, siūloma atlikti kiekybinį įvertinimą tiriant ryšius tarp BVP ir TUI atskirose ūkio šakose. Šiuo atveju kaip priklausomas kintamasis būtų pasirenkamas BVP dydis šalyje, o nepriklausomi kintamieji – tai TUI, tenkančios atskiroms šalies ūkio šakoms.

Koreliacine – regresine analize vertinant TUI efektyvumą bei įtaką ekonomikos augimui siūlo remtis ir šie autoriai: Ruplienė, Garšvienė (2008), Shiralashetti, Hugar (2009), Turkcan, Yetkiner (2008). Šių autorių nuomone, siekiant išsiaiškinti, kokią įtaką užsienio kapitalo srautai turi ekonomikos augimui, tikslingiausia nagrinėti ir įvertinti TUI įtaką BVP vienam gyventojui. Taip pat siūloma nagrinėti ne bendrą TUI srautų ryšį su BVP, tačiau įvertinti sąlyginai svarbiausias ekonominės veiklos sritis, kuriose pritraukiama daugiausiai užsienio kapitalo srautų. Kaip pagrindinius sektorius bei ekonominės veiklos sritis autoriai išskiria: aukštųjų technologijų, apdirbamosios gamybos sektorius, pramonės, žemės ūkio, statybų ir paslaugų sektorius.

Naudojantis koreliacijos koeficientais ir porinės regresijos lygtimis daroma prielaida, kad kiti veiksniai nekinta. Tačiau tuomet neįvertinami kiti makroekonominiai rodikliai, sąlygojantys BVP apimtį. Nepaisant to, dažniausiai mokslininkai tyrimus atlieka vertindami šių rodiklių priklausomybę. Nors kai kuriuose darbuose minima, kad negalima vienareikšmiškai vertinti šio ryšio, nes galima ir atvirkščia priklausomybė tarp TUI ir BVP: ne tik TUI veikia BVP, bet ir paties BVP, kuris parodo rinkos perkamąją galią, apimtis lemia TUI dydį (Ruplienė, Garšvienė, 2008: 266 p.). Autorių nuomone, analizuojant TUI į atskiras ekonomines veiklas, norint įvertinti įtaką šių veiklų sukuriama pridėtinei vertei reikia naudoti ne metinius TUI srautus, tačiau TUI likučius laikotarpio pradžioje, kadangi sukuriama vertė dydžiui įtaką daro ne tik per analizuojamus metus gautos investicijos, tačiau ir ankstesniais laikotarpiais investuoti pinigų srautai.

Metodai, kuriuos taiko didžioji dalis mokslininkų, dažniausiai skiriasi pasirenkamais kintamaisiais, ryšio objektais ar tiesiog vertinimo metodika, priklausomai nuo to, ką siekiama patikrinti ar iširti. Metodo pasirinkimas dažniausiai priklauso nuo tyrimo tikslo ir galimybių konkrečiam tyrimui atlikti (duomenų prieinamumas, laiko stoka, dideli tyrimo atlikimo kaštai ir kt.). 1 lentelėje pateikti ir trumpai aprašyti nagrinėjamoje literatūroje taikomi TUI įvertinimo jas priimančios šalies ekonomikai metodai, kuriuos taiko lietuvių mokslininkai ir kuriuos nagrinėdami TUI įtaką taiko užsienio mokslininkai.

1 lentelė. TUI efektyvumo įvertinimo metodai pagal autorius

Autorius	Taikomas metodas	Taikomo metodo ypatybės
LIETUVIŲ MOKSLININKAI		
Šečkutė, Tvaronavičius (2007)	Koreliacinės analizės metodas	Nustatomi ir kiekybiškai įvertinami pagrindiniai TUI veikiami ekonomikos rodikliai bei veiksniai, darantys įtaką TUI pritraukimui į šalis. (pvz. TUI ir BVP arba eksporto ryšio vertinimas)
Tvaronavičienė, Grybaitė (2007)	Horizontalios, vertikalios duomenų analizės metodai	Nustatoma TUI struktūra ir jų procentiniai pokyčiai, BVP augimo tempai Ieškoma ryšio tarp TUI struktūros ir BVP augimo (BVP – priklausomas kintamasis; TUI struktūros elementai – nepriklausomi kintamieji)
Ginevičius ir kt. (2005)	Koreliacinės analizės metodas	
Žemgulienė, Zaleskytė (2006)	Sudaromas regresijos modelis	Analizuojama TUI struktūros ir kasmetinio BVP augimo koreliacija.
Tvaronavičienė, Tvaronavičius (2006)	Koreliacinės – regresinės analizės metodas	Tiriamas TUI ryšys tarp BVP ir kitų labiausiai šalies ekonomiką atspindinčių rodiklių, kurie apibūdina pagrindinius ekonominio augimo veiksnius: kapitalą, darbo kiekį ir kokybę, mokslo ir technikos pažangą, bankininkystės plėtrą bei eksportą.
UŽSIENIO MOKSLININKAI		
Kamath (2008)	Horizontalios, vertikalios duomenų analizės metodai	Nustatomi nagrinėjamų rodiklių augimo tempai, procentiniai pokyčiai ir jų kitimo tendencijos; Apskaičiuojami svarbiausi matematiniai rodikliai, pagal kuriuos vertinami nagrinėjami dydžiai; Nustatoma TUI įtaka pasirinktiems ekonomikos augimą atspindintiems veiksniams (BVP, importas, eksportas).
	Matematinės statistikos metodai (vidurkio, standartinio nuokrypio skaičiavimas)	
	Tiesinės regresinės analizės metodas	
Mody (2004)	Koreliacinės – regresinės analizės metodas	Nustatomas ryšys tarp ekonomikos augimo (BVP) ir kitų, augimą įtakančių veiksnių, tame tarpe ir TUI.
Turkcan, Yetkiner (2008)		
Shiralashetti, Hugar (2009)		
Ek (2007)		

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Apibendrinant galime teigti, kad siekiant įvertinti tam tikrą rodiklį ar procesą, pasirenkami įvairūs metodai, kuriais remiantis suformuojami tam tikri modeliai, patvirtinamos arba paneigiamos darbe iškeltos hipotezės ar teorijos. Įplaukiančių į šalį tiesioginių užsienio investicijų įtaka nagrinėjamoje literatūroje dažniausiai vertinama remiantis koreliacinės - regresinės analizės metodais, taip pat horizontalios ir vertikalios analizės, matematinės statistikos metodais. Kaip matome 1 lentelėje, ieškodami ryšio tarp ekonomikos augimo ir jį įtakančių veiksnių, koreliacinę ir regresinę analizę taiko šie mokslininkai: Tvaronavičienė, Tvaronavičius (2006); Turkcan ir Yetkiner (2008); Shiralashetti ir Hugar (2009); Mody (2004); Ek (2007). Žemgulienė, Zaleskytė (2006) ir Kamath (2008) taiko tiesinės regresinės analizės metodą. Vien koreliacinės analizės metodu ieškodami ryšio remiasi Ginevičius ir kt. (2005), taip pat Šečkutė, Tvaronavičius (2007).

2. TIESIOGINĖS UŽSIENIO INVESTICIJOS LIETUVOJE IR JŲ EFEKTYVUMO ĮVERTINIMO METODIKA¹⁷

2.1. Tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelis

Pirmoje darbo dalyje atlikę teorinę TUI įtakos šalies ekonomikai apžvalgą ir įvertinimą, suformuojame metodiką - modelį, kuriuo remiantis atliktas tyrimas leis įvertinti TUI efektyvumą Lietuvos ekonomikos augimui ir patvirtinti arba paneigti darbe iškeltas hipotezes (žr. 3 pav.).

TUI efektyvumo įvertinimas atliekamas remiantis surinktais duomenimis iš įvairių Lietuvos ir užsienio informacinių šaltinių (statistinės duomenų bazės, internetiniai tinklalapiai ir kt.). Priklausomai nuo duomenų prieinamumo, TUI situacijos Lietuvoje analizėje dažniausiai analizuojami 16 metų duomenys: nuo 1997 m. iki 2012 m. TUI rodiklis analizuojamas remiantis TUI likučių metų pradžioje reikšmėmis, o ne metiniais TUI srautais¹⁸.

Suformavus TUI efektyvumo įvertinimo modelį, toliau metodologinėje darbo dalyje atliekama TUI situacijos Lietuvoje analizė bei apibūdinami ir įvertinami pagrindiniai TUI charakterizuojantys rodikliai, kurie palyginami su Baltijos šalimis, Lenkija ir bendru Europos Sąjungos vidurkiu. Kaip matome iš 3 pav. pateikto modelio, trečioje darbo dalyje atliekamą empirinį tyrimą galime suskirstyti į 3 dalis:

- atliekamas **Granger priežastingumo testas** norint įvertinti, kuris rodiklis yra priežastis, o kuris – pasekmė. Vertinami rodikliai - TUI ir BVP;
- siekiant įvertinti rodiklių tarpusavio ryšį, atliekama **koreliacinė bei regresinė analizės** tarp TUI ir pagrindinių šalies ekonomikos augimą atspindinčių rodiklių;
- atliekamas **ekspertinis vertinimas**, kuriuo siekiama patvirtinti ar paneigti pirmoje darbo dalyje atliktą teorinį TUI įtakos vertinimą bei įvertinti sudaryto TUI efektyvumo įvertinimo modelio pagrįstumą.

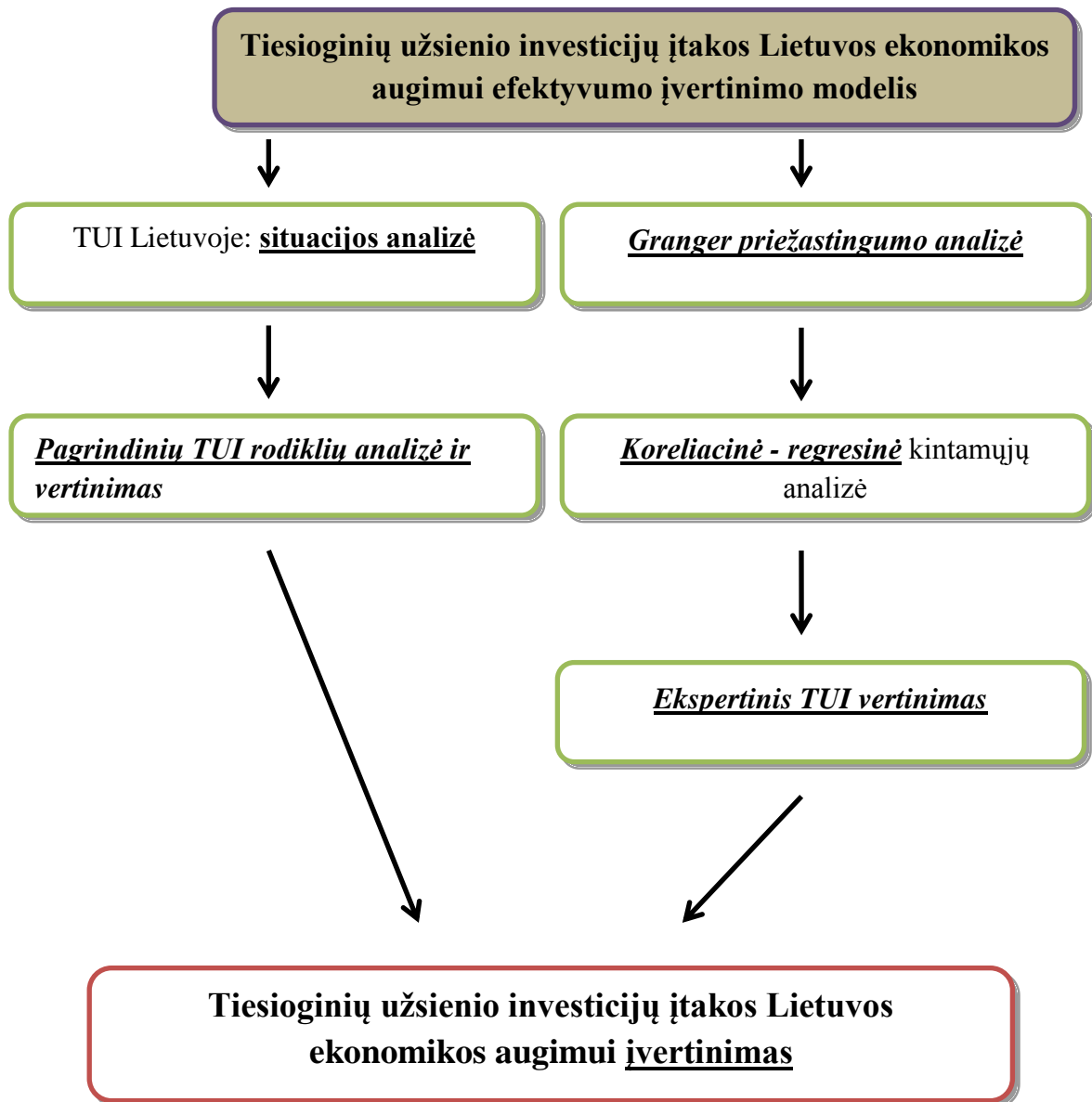
Toliau aprašysime kiekvienos iš empirinio tyrimo dalių metodiką, kuria remdamiesi tiriamojoje darbo dalyje atliksime empirinį tyrimą.

Analizė pradedama nuo TUI situacijos Lietuvoje įvertinimo 16 metų laikotarpyje. Situacijos analizė atliekama siekiant išsiaiškinti, kokią dalį bendroje užsienio investicijų struktūroje nagrinėjamu laikotarpiu sudaro TUI, kokios yra bendros TUI apimtys Lietuvoje ir jų pokyčiai, kuriose ekonominėse

¹⁷ Dalis metodologinės darbo dalies parašyta remiantis autoriaus rašytu Bakalauro baigiamuoju darbu tema „Tiesioginių užsienio investicijų įtaka ekonomikos augimui Lietuvoje“, darbo vadovė – prof. dr. D. Štreimikienė.

¹⁸ 1.5. poskyryje paaiškinta, kodėl analizuojami TUI likučiai metų pradžioje, o ne TUI metiniai srautai.

veiklos srityse pritraukiama daugiausiai TUI, kurios užsienio valstybės investuoja daugiausiai TUI į Lietuvą bei kaip įplaukiančios TUI pasiskirsčiusios pagal apskritis Lietuvoje.

3 pav. TUI įtakos Lietuvos ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelis

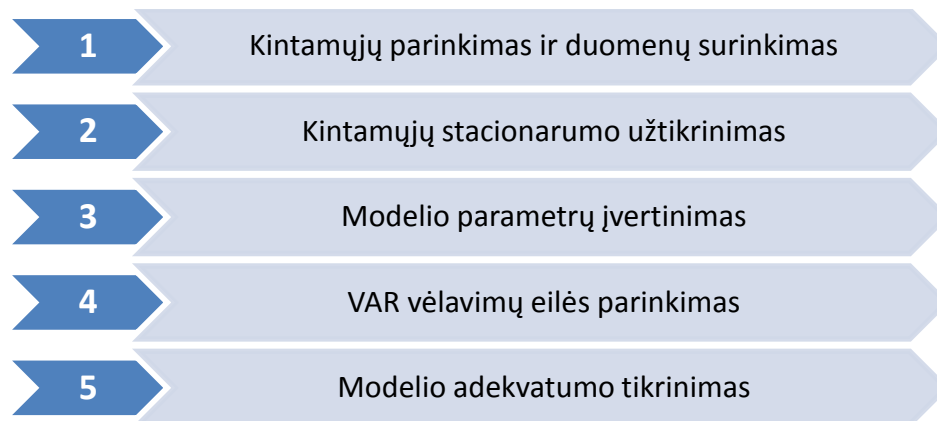
Šaltinis: sudaryta autoriaus

Toliau analizė atliekama vertinant pagrindinius TUI rodiklius, pagal kuriuos pateikiama Baltijos šalių ir Lenkijos, taip pat bendrai visos Europos Sąjungos, palyginamoji analizė. Vertinami rodikliai: TUI srautai, TUI intensyvumo indeksas, TUI vienam šalies gyventojui, TUI santykis su BVP, TUI pritraukimo ir TUI potencialo indeksai. Šios analizės tikslas - įvertinti Lietuvos patrauklumą investuoti kitų šalių kontekste.

Prieš atliekant empirinį tyrimą, kuriuo siekiama išsiaiškinti, kokią įtaką vienas rodiklis (šiuo atveju TUI) turi kitam (šiuo atveju BVP), labai svarbu iširti, kuris rodiklis yra priežastis, o kuris – pasekmė. Tik žinodami, koks priežastingumo ryšys sieja nagrinėjamus rodiklius, galėsime atlikti vieno rodiklio įtakos kitam įvertinimą.

Priežastingumo ryšiams nustatyti dažniausiai naudojamas 1969 m. C. Granger¹⁹ pristatytas taip vadinamas **Granger priežastingumo testas** (*angl. Granger causality test*). Granger priežastingumo testas – tai statistinių hipotezių tikrinimas, paremtas siekiu nustatyti, ar remdamiesi vieno rodiklio pokyčiais galime prognozuoti kitą. Tam, kad galėtume atlikti Granger testą, reikia, kad būtų tenkinamos tam tikros statistinės sąlygos – turi būti sudarytas adekvatus vektorinės autoregresijos modelis, kuriuo realizuojamas Granger priežastingumo testas.

Vektorinės autoregresijos modelis (VAR) – tai ekonometrinis modelis, kuris laikomas vienu sėkmingiausių, lanksčiu ir lengvai naudojamų modelių kelių veiksnių laiko eilučių analizei (*angl. multivariate time series analysis*) atlikti. Jis dažniausiai naudojamas įvertinti kintamųjų laiko eilučių dinamiškumą, atlikti ekonominių ir finansinių laiko eilučių prognozavimą (Zivot E., Wang J. (2003)). VAR modelio sudarymo etapai pateikiami 4 pav.

4 pav. VAR modelio sudarymo etapai

Šaltinis: Kvedaras (2005)

Pirmiausia – **kintamųjų parinkimas ir duomenų surinkimas**. Kintamųjų parinkimas priklauso nuo tyrimo tikslo. Kadangi VAR modelis – tai statistinė kintamųjų grupės analizė, todėl kintamaisiais dažniausiai parenkami tam tikri makroekonominiai rodikliai. Labai svarbu tyrime tiksliai apsibrėžti, ko siekiame ir ką norime įvertinti. Šio darbo tikslas – įvertinti TUI įtaką šalies ekonomikos augimui. Kadangi šalies ekonomikos augimas dažniausiai siejamas su BVP, todėl ir kintamaisiais pasirenkame

¹⁹ Clive Granger – vienas garsiausių britų ekonomistų. 2003 m. C. Granger buvo apdovanotas Nobelio ekonomikos mokslų premija, pripažįstant, kad jis ir jo kolega Robert F. Engle padarė atradimus laiko eilučių duomenų analizėje, kurie iš esmės pakeitė finansinių ir makroekonominių duomenų analizės principus ir nagrinėjimo kryptis.

BVP ir TUI. VAR modeliui atlikti rekomenduojama remtis ketvirtiniais duomenimis, kadangi turint didesnę duomenų imtį, galime tiksliau įvertinti tarpusavio rodiklių ryšius ir atlikti prognozes. Kitas svarbus aspektas – tai duomenų surinkimas. Kartais tas pats ekonominis rodiklis skirtingose statistinėse duomenų bazėse gali skirtis, todėl svarbu išsiaiškinti, pagal kokią metodiką skaičiuotas rodiklis yra priimtinausias tyrimui atlikti.

Antras etapas – **kintamųjų stacionarumo užtikrinimas**. Tam, kad galėtume atlikti Granger testą, duomenys turi būti stacionarūs. Pirmiausia turi būti panaikintas *sezoniškumas* tų rodiklių, kurie pasižymi sezoniškumo savybe. Tada tikrinamas *duomenų stacionarumas*. Stacionarūs duomenys yra tokie, kurių vidurkis ir dispersija yra pastovieji dydžiai, nepriklausantys nuo laiko eilučių. Jei duomenys yra nestacionarūs, juos reikia transformuoti. Duomenų transformacija galima keliais būdais. Dažniausiai taikomas duomenų transformavimo būdas – tai proceso diferencijavimas, kai kiekviena laiko eilutės reikšmė pakeičiama esamos ir ankstesnės laiko eilučių skirtumu. Dažniausiai pradinių duomenų pirmos eilės transformavimas neužtikrina duomenų stacionarumo, todėl dažnai taikomas antros eilės diferencijavimas. Taip pat vienas iš duomenų transformavimo būdų yra duomenų logaritmovimas, kuriuo duomenys paverčiami stacionariaisiais.

Užtikrinę duomenų stacionarumą, pereiname prie kito etapo – **modelio parametrų įvertinimo**. VAR modelio parametrai vertinami mažiausių kvadratų metodu (MKM). Atliekant VAR analizę nėra vienalaikiškumo problemos, kuri sąlygoja parametrų įverčių nesuderinamumą vertinant parametrus MKM. Todėl kiekvieną VAR lygtį galima įvertinti atskirai nuo likusių sistemos lygčių taikant MKM ir taip gauti suderintus parametrų įverčius (Kvedaras, 2005).

Vienas svarbiausių VAR modelio sudarymo etapų – **VAR vėlavimų eilės parinkimas**. Galimi keli klaidingi VAR vėlavimo eilės parinkimo atvejai – 1) parinktas per mažas vėlavimų skaičius ir 2) parinktas vėlavimų skaičius per didelis. Pirmuoju atveju, dalis kintamųjų ryšių liks paklaidose, paklaidos bus autokoreliuotos ir modelis bus nekorektiškas. Antruoju atveju, dalis vertinamų modelio parametrų bus lygūs 0, o papildomų parametrų įvertinimas mažina laisvės laipsnių skaičių ir blogina įverčių efektyvumą. Todėl labai svarbu modelyje parinkti tinkamiausią vėlavimų skaičių. Dažniausiai vėlavimų skaičius nustatomas remiantis tam tikrais informaciniais kriterijais – Akaike informacinis kriterijus (AIC) ir Schwartzo informacinis kriterijus (SIC).

Galiausiai reikia patikrinti, ar sudarytas **modelis yra adekvatus**. Kaip jau minėjome, VAR modelio analizėje labai svarbus vėlavimo eilės parinkimas, tačiau adekvataus modelio paklaidos yra „*baltasis triukšmas*“. Tam būtina sąlyga, kad paklaidos nebūtų autokoreliuotos. Pastarojo reikalavimo tenkinimas savo ruožtu yra būtinas suderintiems parametrų įverčiams gauti. Tai parodo, kad būtina atsižvelgti ir į paklaidų savybes.

Granger priežastingumo testas. Kaip jau minėjome, Granger priežastingumo testą galime atlikti tik sudarę minėtą VAR modelį ir statistiškai įvertinę jo adekvatumą. Granger testas remiasi prielaida, kad jei X kintamasis įtakoja Y kintamąjį, tai prieš Y kintamojo pokyčius turėtų įvykti X kintamojo pokyčiai, tačiau ne atvirkščiai. Tai reiškia, kad jei X kintamasis yra Y kintamojo priežastis, tuomet, žinodami X kintamojo praeities reikšmes, galėsime prognozuoti Y kintamojo ateities pokyčius. Tačiau labai svarbu pabrėžti, kad kintamasis Y nėra kintamojo X rezultatas. Tiesiog teigsime, kad X kintamasis turi įtaką Y kintamojo pokyčiams ir X kintamasis yra Granger kintamojo Y priežastis. Atliekant Granger priežastingumo testą tikrinama, ar kintamojo X reikšmės yra naudingos prognozuojant kintamojo Y reikšmes, ir atvirkščiai. Sudaromos dvi regresijos lygtys:

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_i^k \beta_i X_{t-i} + \sum_j^m \gamma_j Y_{t-j} + e_{1t} \quad (5)$$

$$X_t = \alpha_{20} + \sum_i^n \theta_i X_{t-i} + \sum_j^m \delta_j Y_{t-j} + e_{2t} \quad (6)$$

Tada galimi 4 atvejai:

- Pirmoje regresijos lygtyje vėluojančių kintamųjų X_{t-i} grupė yra statistiškai reikšminga, t.y. koeficientai nelygūs 0, o antroje regresijos lygtyje esanti vėluojančių Y_{t-j} kintamųjų grupė yra statistiškai nereikšminga. Gavę tokius rezultatus darome išvadą, kad **X_t daro įtaką Y_t .**
- Antroje lygtyje vėluojančių kintamųjų Y_{t-i} grupė yra statistiškai reikšminga (t.y. koeficientai nelygūs 0), o pirmoje lygtyje esanti vėluojančių kintamųjų X_{t-j} grupė yra statistiškai nereikšminga. Tuomet darome išvadą, kad **Y_t daro įtaką X_t .**
- Pirmoje ir antroje lygtyse vėluojančios X_{t-i} ir Y_{t-j} grupės yra statistiškai reikšmingos (t.y. koeficientai nelygūs 0). Darome išvadą, kad **X_t ir Y_t sieja tarpusavio priklausomybė.**
- Pirmoje ir antroje lygtyse vėluojančios X_{t-i} ir Y_{t-j} grupės yra statistiškai nereikšmingos (t.y. koeficientai lygūs 0). Išvada - **X_t ir Y_t tarpusavyje nepriklausomi.**

Koreliacinė ir regresinė kintamųjų analizė

Toliau tyrime atliekamos koreliacinė ir regresinė analizės, kuriomis siekiama įvertinti įplaukiančių į Lietuvą TUI įtaką pagrindiniams ekonomikos augimą atspindintiems rodikliams, ieškoma kiekybinio ryšio tarp nagrinėjamų rodiklių. Atliekant regresinę analizę, priklausomas kintamasis yra dydis, kurio kitimą siekiama išsiaiškinti, o nepriklausomi kintamieji – tai dydžiai, kuriais siekiama paaiškinti priklausomojo kintamojo kitimą. Naudodami koreliacinės analizės metodą sužinosime, kokia yra nagrinėjamų kintamųjų priklausomybė (silpna, vidutinė ar stipri) ir ar ji yra statistiškai reikšminga (Sakalauskas, 1998; Boguslauskas, 2007). Regresinės analizės metodas leis įvertinti priežastinį nagrinėjamų kintamųjų ryšį, t.y. nustatyti, ar nepriklausomojo kintamojo pokyčiais galima paaiškinti priklausomojo kintamojo pokyčius.

Tyrimas atliekamas darant prielaidą, kad kiti veiksniai tyrimo metu išlieka nekintantys. Visiškai visų veiksnių, turinčių tam tikrą įtaką nagrinėjamam procesui ar rodikliui, nustatyti tiesiog neįmanoma, todėl į mažesnę įtaką nagrinėjamam kintamajam turinčius veiksnius neatsižvelgiama: išskiriami pagrindiniai veiksniai. Išanalizavę literatūrą galime teigti, kad dažniausiai TUI įtaka ekonomikai vertinama ieškant ryšio tarp TUI ir BVP. Tačiau ekonomikos augimas siejamas ir su kitais rodikliais, todėl norėdami įvertinti TUI efektyvumą Lietuvos ekonomikos augimui ieškosime kiekybinio ryšio tarp TUI ir kitų 1.4. poskyryje išskirtų pagrindinių ekonomikos augimą atspindinčių rodiklių.

Norėdami nustatyti tarpusavio rodiklių priklausomybės ryšius, atliksime **koreliacinę kintamųjų analizę** - skaičiuosime koreliacijos koeficientą (žymima „ r “), kuris apibūdinamas kaip dviejų atsitiktinių kintamųjų tarpusavio ryšio stiprumo matas. Koreliacijos koeficientas kinta intervale nuo -1 iki 1. Kuo rodiklio reikšmė yra arčiau minėto intervalo ribų, tuo ryšys tarp nagrinėjamų rodiklių yra stipresnis. Kaip matome, koreliacijos koeficientas gali būti ir teigiamas, ir neigiamas. Teigiamas koeficiento reikšmė rodo, kad tarp kintamųjų yra teigiama tarpusavio priklausomybė, t.y. didėjant vienam kintamajam, kitas kintamasis taip pat didėja. Jei koeficiento reikšmė neigiama, tai reiškia, kad vienam kintamajam didėjant, kitas kintamasis mažėja (Sakalauskas, 1998: 136 p.; Boguslauskas, 2007). Tyrime koreliacijos koeficientą skaičiuosime tarp įplaukiančių į Lietuvą TUI ir kitų anksčiau nagrinėtų ekonomikos augimą atspindinčių rodiklių.

Atliekant **regresinę analizę** norima sužinoti, nepriklausomų kintamųjų pokyčiai veikia priklausomą kintamąjį. Tada suformuluojamos nulinė ir alternatyvi hipotezės:

H_0 : $b_1 = 0$. Nulinė hipotezė reiškia, kad koeficientas prie nepriklausomo kintamojo regresinėje lygtyje yra nulinis. Tada darysime išvadą, kad priklausomo kintamojo pokyčių negalime paaiškinti nepriklausomų kintamųjų pokyčiais.

H_1 : $b_1 \neq 0$. Koeficientas prie nepriklausomo kintamojo nėra nulinis. Alternatyvios hipotezės priėmimas reiškia priklausomybės tarp pasirinktų kintamųjų egzistavimą.

Išskeltos hipotezės tikrinamos naudojant Fišerio (F) kriterijų, kuris tinka tiek tiesinės regresijos, tiek ir sudėtinės bei kreivinės regresijos atvejais (Sakalauskas, 1998: 140 p.). Naudodamiesi Fišerio kriterijumi galėsime įvertinti gautų koreliacijos ir determinacijos koeficientų reikšmingumą. Taip pat naudodami Fišerio kriterijų tikrinsime, ar visi $b_j = 0$, ar bent vienas iš jų nelygus nuliui. Bent vienas b_j nebus lygus nuliui, jei faktinė gauta Fišerio kriterijaus reikšmė bus didesnė už kritinę Fišerio kriterijaus reikšmę (Boguslauskas, 2007). Kartu su Fišerio kriterijumi yra naudojama ir tikrinama klaidos padarymo tikimybė (žymima „ p “), kuri vertinama kaip Fišerio kriterijaus reikšmingumo rodmuo. Tai klaidos padarymo tikimybė atmesti nulinę hipotezę (H_0 : $b_1 = 0$) ir priimti alternatyvią.

Kuo klaidos padarymo tikimybė yra mažesnė, tuo tvirčiau galime teigti, kad nepriklausomų kintamųjų pokyčiais galime paaiškinti priklausomo kintamojo pokyčius (Sakalauskas, 1998: 141 p.).

Tyrimą minėtiems rodikliams pradėsime nuo **TUI įtakos BVP** vertinimo. Dažnai teigiama, kad naudingiau nagrinėti BVP vienam gyventojui, tačiau šis rodiklis daugiau atspindi gyvenimo lygį valstybėje. Todėl tyrime nagrinėsime BVP apimtį, kuri atspindi bendrą ekonomikos lygį ir būtent pagal BVP ir jo pokyčius dažniausiai vertinamas šalies ekonomikos augimas. Suformuluojame hipotezes, kurias patvirtinti ar paneigti galėsime atlikę rodiklių priklausomybės analizę:

H_0 : *įplaukiančios į Lietuvą TUI neturi teigiamos įtakos BVP kiekio didėjimui šalyje*

H_1 : *įplaukiančios į Lietuvą TUI teigiamai veikia BVP kiekį šalyje*

Hipotezei patvirtinti ar paneigti naudojama tiesinės regresijos analizė:

$$Y = aX + b; \quad (7)$$

čia Y - priklausomas kintamasis (šiuo atveju BVP), X – nepriklausomas kintamasis (šiuo atveju – įplaukiančios į Lietuvą TUI),

a ir b – tiesinės priklausomybės koeficientai.

Kadangi BVP su šalies ekonomikos augimu yra siejamas dažniausiai, todėl norėdami tiksliau įvertinti įplaukiančių TUI daromą įtaką BVP pokyčiams, į regresijos modelį įtrauksime ir kitus kintamuosius, mūsų nuomone, turinčius įtaką BVP pokyčiams. Atliksime daugiamatę tiesinės regresijos analizę, kurioje priklausomas kintamasis bus BVP, o kaip nepriklausomi kintamieji – eksportas, EAL, TUI, nedarbo lygį Lietuvoje ir verslo išlaidos MTTP. Sudarius regresijos modelį, reikia nustatyti, ar gerai gauta regresinė kreivė atitinka eksperimentinius duomenis. Gauto modelio tinkamumui įvertinti naudojamas vienas iš svarbiausių tinkamumo matų – tai determinacijos koeficientas (žymima „ R^2 “), kuris parodo, kokią priklausomojo kintamojo dalį nulemia nepriklausomi kintamieji. Kad galėtume teigti, kad sudarytas modelis yra tinkamas vertinimui, determinacijos koeficientas turi būti didesnis nei 0,25. Tai kritinė riba, kuria dažniausiai remiamasi vertinant modelio tinkamumą. Jei gautas determinacijos koeficientas mažesnis nei 0,25, tada teigiame, kad sudarytas modelis nėra tinkamas ir patikimas analizei atlikti. Boguslauskas (2007) teigia, kad kai regresijos modelis sudarytas tinkamai, determinacijos koeficiento reikšmė dažniausiai būna artima vienetui.

Kitas vienas dažniausiai minimų ekonomikos augimo rodiklių – **eksportas**. Teorinėje darbo dalyje išanalizavus TUI teikiamą naudą šalies ekonomikai, tikėtina, kad į Lietuvą įplaukiančios TUI skatina eksporto augimą Lietuvoje. Tarptautiniame versle konkurencingos pramonės eksporto išplėtojimas įvardijamas kaip vienas svarbiausių ekonomikos augimą įtakančių veiksnių. Todėl

norėdami įvertinti įplaukiančių TUI įtaką eksporto pokyčiams Lietuvoje, suformuluojame hipotezes, kurias tikrinsime naudodami aukščiau aprašytais metodais:

***H₀**: įplaukiančios į Lietuvą TUI neturi teigiamos įtakos eksporto didėjimui šalyje*

***H₁**: įplaukiančios į Lietuvą TUI teigiamai veikia eksporto lygį šalyje*

Dar vienas ekonomikos augimą atspindinčių rodiklių – **ekonomikos atvirumo laipsnis**. Kaip minėta anksčiau, ekonomikos atvirumo laipsnis išreiškiamas procentiniu santykiu tarp Lietuvos importo ir eksporto sumos ir BVP. Rodiklis dažniausiai siejamas su aukštesniu pajamų lygiu bei spartesniu užsienio prekybos vystymusi. Kuo rodiklio reikšmė didesnė, tuo šalies ekonomika atviresnė ir liberalesnė. Tai ypač aktualu besivystančioms valstybėms, tarp jų ir Lietuvai, kurios laikydamosis atviros ekonomikos, gauna galimybę įsilieti į tarptautinį verslą ir sustiprinti savo pozicijas tarptautinėse rinkose. Siekdami įvertinti, kokią įtaką įplaukiančios TUI Lietuvoje turi ekonomikos atvirumo laipsniui, suformuluojame hipotezes, kurias tikrinsime koreliacinės ir regresinės analizės metodais:

***H₀**: įplaukiančios į Lietuvą TUI neturi teigiamos įtakos ekonomikos atvirumo laipsnio didėjimui*

***H₁**: įplaukiančios į Lietuvą TUI teigiamai veikia ekonomikos atvirumo laipsnį*

Remdamiesi anksčiau aptartais ryšio tarp nagrinėjamų kintamųjų įvertinimo metodais, toliau tyrime vertinsime įplaukiančių TUI įtaką **nedarbo lygiui** Lietuvoje. Nedarbas yra viena opiausių makroekonominių problemų ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje kitų pasaulio valstybių. Todėl siekiant šalies ekonomikos augimo, reikia imtis nedarbo mažinimo priemonių. Kaip viena iš nedarbo mažinimo priemonių dažnai išskiriama TUI pritraukimas, kurios prisideda prie darbo sąlygų gerinimo šalyje, sukuria naujų darbo vietų. Taigi suformuluojame tikrinimo hipotezes:

***H₀**: įplaukiančios į Lietuvą TUI nemažina nedarbo lygio Lietuvoje*

***H₁**: įplaukiančios į Lietuvą TUI mažina nedarbo lygį Lietuvoje*

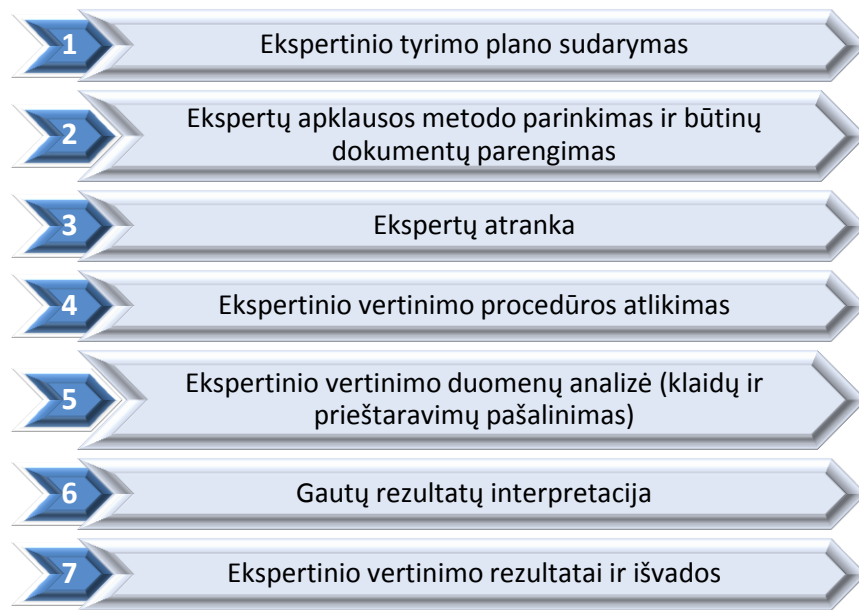
Taip pat vis dažniau ekonomikos augimas siejamas su naujausiomis technologijomis, jų kūrimu bei pritaikymu verslo procesuose. TUI yra vienas pagrindinių naujų technologijų ir mokslinių tyrimų finansavimo šaltinių. Tai patvirtinti arba paneigti padės tyrime atliekama koreliacinė bei regresinė analizė, kuriomis siekiama įvertinti, kaip įplaukiančios į šalį TUI veikia **verslo įmonių išlaidas MTTP**. Tikrinsime tokias hipotezes:

***H₀**: įplaukiančios į Lietuvą TUI neskatina verslo įmonių išlaidų MTTP*

***H₁**: įplaukiančios į Lietuvą TUI skatina verslo įmonės investuoti į MTTP*

Ekspertinio vertinimo metodika

Ekspertinio vertinimo metodas apibrėžiamas kaip procedūra, kuria remiantis suderinamos atskirų ekspertų nuomonės ir priimamas bendras sprendimas (Rudzkienė, 2008, p. 57). Dažniausiai ekspertinio vertinimo metodas taikomas konkrečios problemos, proceso ar reiškinių, analizei atlikti, kai norimo tikslo negalima arba sudėtinga pasiekti taikant objektyvius skaičiuojamuosius ar empirinio tyrimo metodus. Tiriamojoje darbo dalyje ekspertinis vertinimas bus atliekamas remiantis prof. dr. V. Rudzkienės (2008) aprašyta ekspertinio vertinimo procedūra, kurioje išskiriamos 7 ekspertinio tyrimo stadijos. Minėtos stadijos pateikiamos 5 pav.

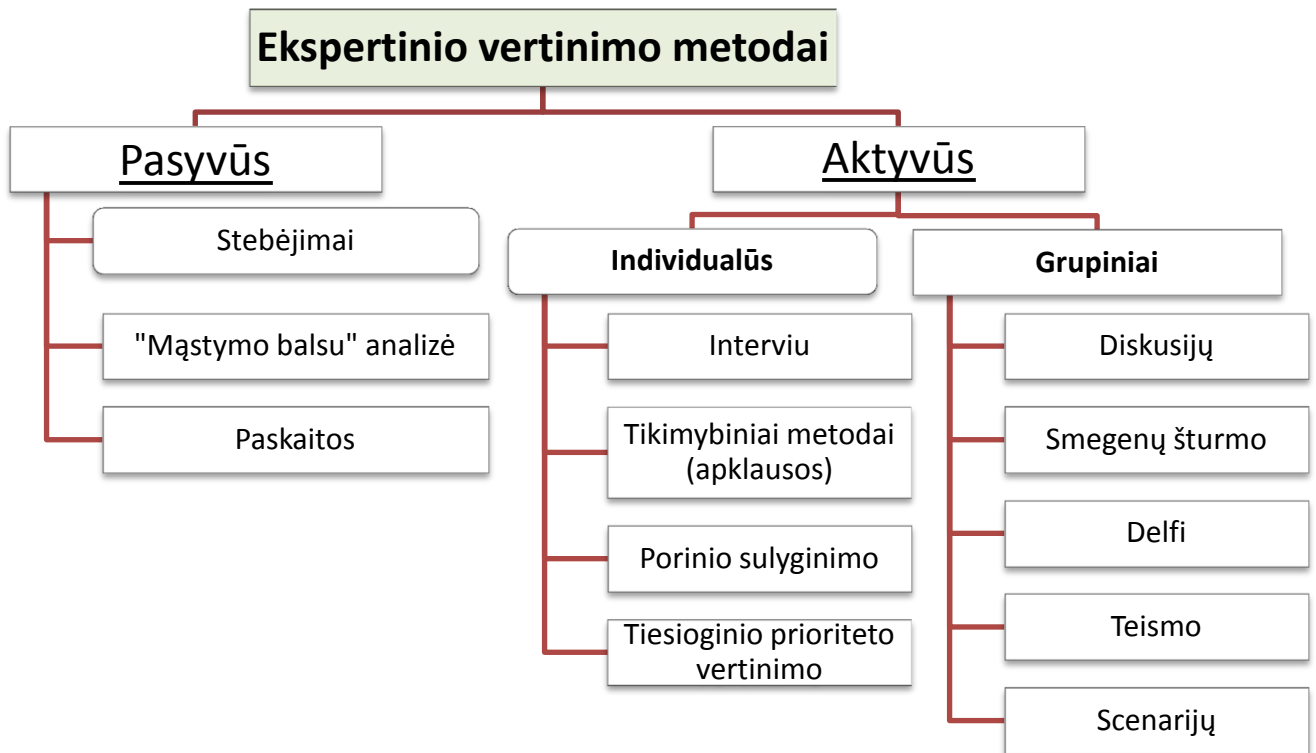

5 pav. Ekspertinio vertinimo procedūros stadijos

Šaltinis: Sudaryta pagal V. Rudzkienę (2008, p. 72)

Kaip matome iš 5 pav. pateiktos ekspertinio vertinimo procedūros, pirmiausia sudaromas **ekspertinio tyrimo planas**. Jame turi būti suformuluotas tyrimo tikslas ir uždaviniai, problema, taip pat turi būti pagrindžiamas ekspertinio vertinimo būtinumas. Suformuluojame *tyrimo problemą*: kokią įtaką įplaukiančios į valstybę TUI turi šalies ekonomikos augimui? *Ekspertinio tyrimo tikslas* – remiantis ekspertų nuomone, įvertinti TUI įtaką valstybės ekonomikai. Darbe ekspertinis vertinimas atliekamas siekiant patvirtinti arba paneigti tiek teorinėje, tiek tiriamojoje darbo padarytas išvadas ir gautus rezultatus. Todėl išskiriame tokius ekspertinio *tyrimo uždavinius*: a) sužinoti, kokiais rodikliais remiantis geriausia vertinti šalies ekonomikos augimą; b) sužinoti ekspertų nuomonę apie TUI įtaką Lietuvos ekonomikai; c) įvertinti vyriausybės politikos įtaką TUI pritraukimui.

Sudarius ekspertinio vertinimo tyrimo planą, parenkamas **tyrimo metodas** ir paruošiami reikiami dokumentai tyrimui atlikti. Ekspertinio vertinimo metodai pateikti 6 pav.

6 pav. Ekspertinio vertinimo metodų klasifikacija

Šaltinis: Sudaryta pagal V. Rudzkiene (2008)

Darbe ekspertinis vertinimas bus atliekamas naudojant tikimybinį metodą, t.y. anketinę apklausą. Anketinė apklausa sudaryta pagal remiantis darbe iškeltais tikslais siekiant patvirtinti ar paneigti darbo eigoje suformuluotas išvadas bei gautus empirinio tyrimo rezultatus. Anketa anonimiška, ekspertai pildo anketą savarankiškai galėdami netrukdomai išreikšti savo nuomonę pateiktais klausimais. Anketą sudaro 11 su tyrimu susijusių klausimų ir 3 bendros informacijos klausimai apie patį ekspertą.

Kitas ekspertinio vertinimo procedūros žingsnis - **ekspertų atranka**. Atliekant ekspertinį vertinimą tai vienas svarbiausių veiksnių, nuo kurio priklauso ekspertinio vertinimo patikimumas. Pasirinkti ekspertai turi būti kompetentingi, turintys patirties su tyrimo objektu susijusioje srityje. Ekspertų kompetentingumo lygis nustatomas atsižvelgiant į jų pareiginę padėtį, mokslinį laipsnį ir praktinio darbo stažą verslo ar ekonomikos srityje. Anot Tidikio (2003), taip pat labai svarbu, kad ekspertai būtų objektyvūs ir principingi, t.y. jų vertinimas neturi būti paremtas vyraujančiomis tendencijomis ar esama susiformavusia visuomenės nuomone. Darbe ekspertais pasirenkami ne mažiau kaip 6 metų patirtį ekonomikos ar verslo srityje turintys asmenys (finansinių institucijų, bankų ekonomistai, verslo analitikai, mokslo įstaigų atstovai), turintys ne žemesnį nei aukštąjį išsilavinimą ir kurių dabartinės pareigos yra ne žemesnės nei vadybininko.

Suformavus ekspertų tinkamumo analizei kriterijus ir pagal juos parinkus ekspertus, svarbu pasirinkti reikiamą **ekspertų kiekį**. Dažniausiai ekspertų skaičius nustatomas remiantis klasikine testų teorijoje (Brock, Hommes, 1997), pagal kurią sprendimų patikimumą ir ekspertų skaičių sieja greitai

slopingas netiesinis ryšys. Rudzkienė (2008) teigia, kad norint išlaikyti ekspertinio vertinimo tikslumą ir patikimumą, ekspertų grupę turi sudaryti ne mažiau kaip 5 ekspertai. Daugelio mokslininkų nuomone, optimalus ekspertų skaičius yra 8-10 ekspertų. Remiantis šiomis rekomendacijomis ir minėta klasikine testų teorija, darome prielaidą, kad ekspertų skaičiui didėjant iki 8, tyrimo patikimumas taip pat auga, tačiau toliau ekspertų grupei didėjant, tyrimo patikimumas didėja labai menkai. Todėl tyrime planuojama apklausti bent 8 ekspertus. Pagrindė bus apklausiami finansinėse įstaigose, bankuose ir mokslo įstaigose dirbantys ekspertai. Priklausomai nuo galimybių, dalis ekspertinio vertinimo anketų bus siunčiama elektroniniu paštu, kita dalis pateikiama ekspertui tiesiogiai.

Toliau – gautų duomenų analizė. Turint ekspertų užpildytas anketas, analizuojami gauti duomenys, pašalinamos klaidos ir prieštaravimai. Gavus tam tikrus ekspertinio vertinimo rezultatus, būtina patikrinti ekspertų nuomonių suderinamumą. Ekspertinio vertinimo metodas grindžiamas prielaida, kad gautų rezultatų priėmimas ir pateikimas galimi tik esant ekspertų nuomonių suderinamumui. Galimi keli ekspertų nuomonių suderinamumo skaičiavimo būdai: esant tik dviems ekspertams skaičiuojamas ranginės koreliacijos koeficientas, o esant didesniai ekspertų skaičiui – Kendall konkordancijos koeficientas (Rudzkienė, 2008). Kadangi sudarytoje ekspertų grupėje yra daugiau nei 2 ekspertai, suderinamumui patvirtinti skaičiuosime Kendall konkordancijos koeficientą. Suderinamumo įvertinimas tikrinamas iškeliant tokias hipotezes:

H_0 : ekspertų vertinimai prieštaringi (tada konkordancijos koeficientas lygus 0)

H_1 : ekspertų vertinimai panašūs (tada konkordancijos koeficientas nelygus 0)

Tada sudaroma lentelė su gautais ekspertinio vertinimo rezultatais konkrečiam klausimui, kuriame pateiktos alternatyvos suranguojamos pagal ekspertų išsakytą nuomonę. Darbe ekspertų nuomonių suderinamumas bus tikrinamas 1-am ir 10-am klausimams. Priklausomai nuo to, ar yra sutampančių rangų reikšmių, skiriasi Kendall konkordancijos koeficiento skaičiavimas. Jei sutampančių rangų nėra, koeficientas skaičiuojamas pagal formules, pateiktas 2 lentelėje.

2 lentelė. Ekspertų nuomonių suderinamumo skaičiavimas, jei nėra sutampančių reikšmių

	Rangų sumų vidurkis	Nuokrypio kvadratas	Kendall konkordancijos koeficientas
Skaičiavimo formulė	$a = 0,5m(k+1)$ (8)	$S^2 = (\sum_{j=1}^m x_j - a)^2$ (9)	$W = \frac{12S^2}{m^2(k^3 - k)}$ (10)
Reikšmės	a – rangų sumų vidurkis m – ekspertų skaičius k – alternatyvų skaičius	m – ekspertų skaičius a – rangų sumų vidurkis x – rangų suma	m – ekspertų skaičius k – alternatyvų skaičius W – konkordancijos koeficientas S ² – visų nuokrypių kvadratų suma

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal V. Rudzkienę (2008)

Jeigu gautuose vertinimuose yra sutampančių rangų, tai maksimali galima nuokrypio nuo rangų vidurkio kvadratų suma, kuri gali būti tik visai sutampant ekspertų nuomonei apskaičiuojama pagal tokias formules (Rudzkienė, 2008):

$$S_{\max; sutamp}^2 = \frac{m^2(k^3 - k) - m \sum_{l=1}^r T_l}{12} \quad (11) \quad T_l = \sum_{q=1}^u (t_q^3 - t_q) \quad (12)$$

kur r – eilučių, turinčių sutampančių rangų, skaičius;

T^l – sutampančių rangų l -tojoje rangų eilutėje skaičius;

t – skaičius q tipo vienodų rangų grupių l -tojoje rangų eilutėje;

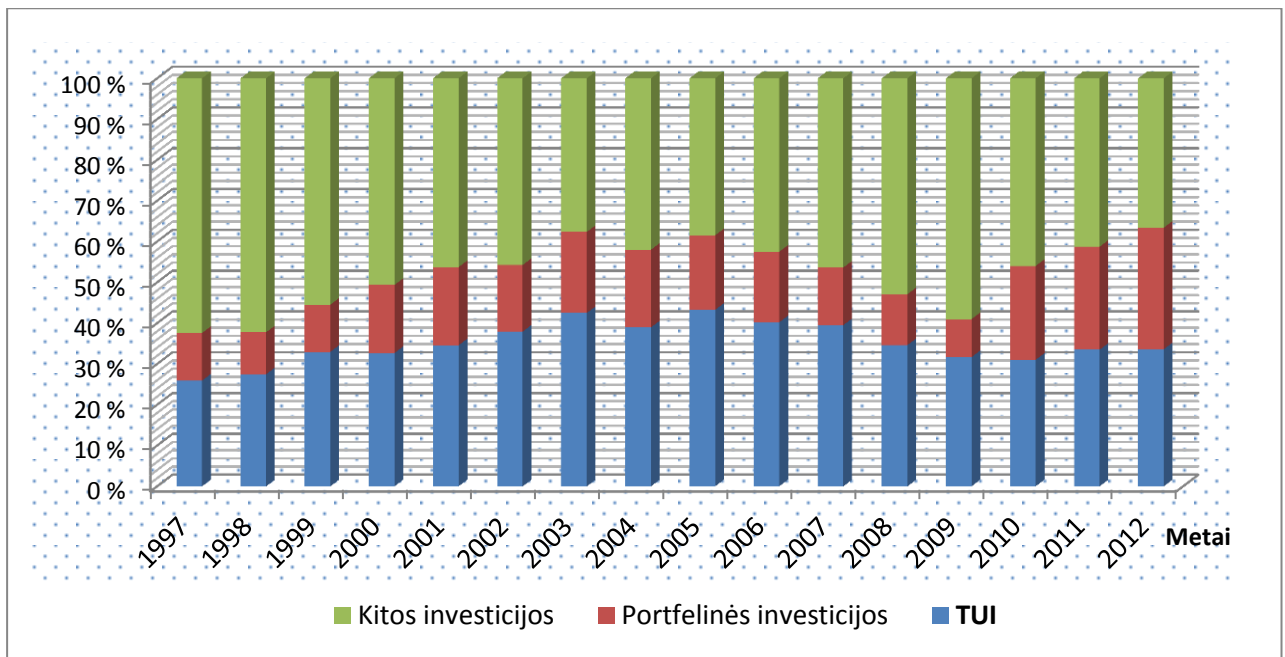
u – susijusių rangų tipų skaičius eilutėje.

Konkordacijos koeficiento reikšmė gali kisti nuo 0 iki 1. Koeficientas, lygus 1, reiškia pilną ekspertų nuomonių suderinamumą, 0 - visišką nesuderinamumą. Toliau pasirenkame reikšmingumo lygmenį α . Darbe bus dažniausiai statistiniuose tyrimuose naudojamas lygmuo $\alpha = 0,05$. Konkordacijos koeficiento reikšmingumui tikrinti naudojamas χ^2 kriterijus. Kaip teigia Rudzkienė (2008), dydis $W \times m(k-1)$ turi χ^2 skirstinį su $f = k-1$ laisvės laipsniu (m -ekspertų skaičius; k – ekspertizės objektų skaičius) ir jeigu apskaičiuotos statistikos $W \times m(k-1)$ reikšmė prie pasirinkto reikšmingumo lygmens α ir laisvės laipsnių skaičius f viršija kritinę reikšmę χ_{krit}^2 , tai hipotezė H_0 , kad ekspertų vertinimai prieštaringi, yra atmetama.

Įvertinus ekspertų nuomonių suderinamumą, atliekama gautų rezultatų interpretacija, suformuluojamos ir pateikiamos išvados. Kaip ir minėjome, iš esmės šiame darbe atliekamo ekspertinio vertinimo tikslas – įsitikinti, ar darbo teorinėje ir tiriamojoje dalyje pateikti apibendrinimai ir gauti rezultatai sutampa su ekspertų nuomone.

2.2. Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje: situacijos analizė

Siekiant atlikti tyrimą pagal 2.1. poskyryje sudarytą TUI efektyvumo Lietuvos ekonomikos augimui įvertinimo modelį, pirmiausia atliekame bendrą TUI dinamikos analizę bei apžvalgą Lietuvoje. Bendra TUI situacijos Lietuvoje analizė atliekama nagrinėjant bei aprašant rodiklius 1997 - 2011 m. laikotarpiu su tikslu išsiaiškinti užsienio kapitalo struktūros, TUI apimčių kitimo tendencijas, įvertinti TUI Lietuvoje pagal tam tikrus kriterijus: ekonominės veiklos sritis, šalis investuotojas, pagal pasiskirstymą apskrityse ir kt. Pirmiausia atliekame vertikalią užsienio investicijų struktūros analizę. Užsienio investicijų struktūros dinamika 1997 - 2011 m. pateikta 7 pav., kuriame matome, kokią dalį užsienio investicijų sudaro TUI.

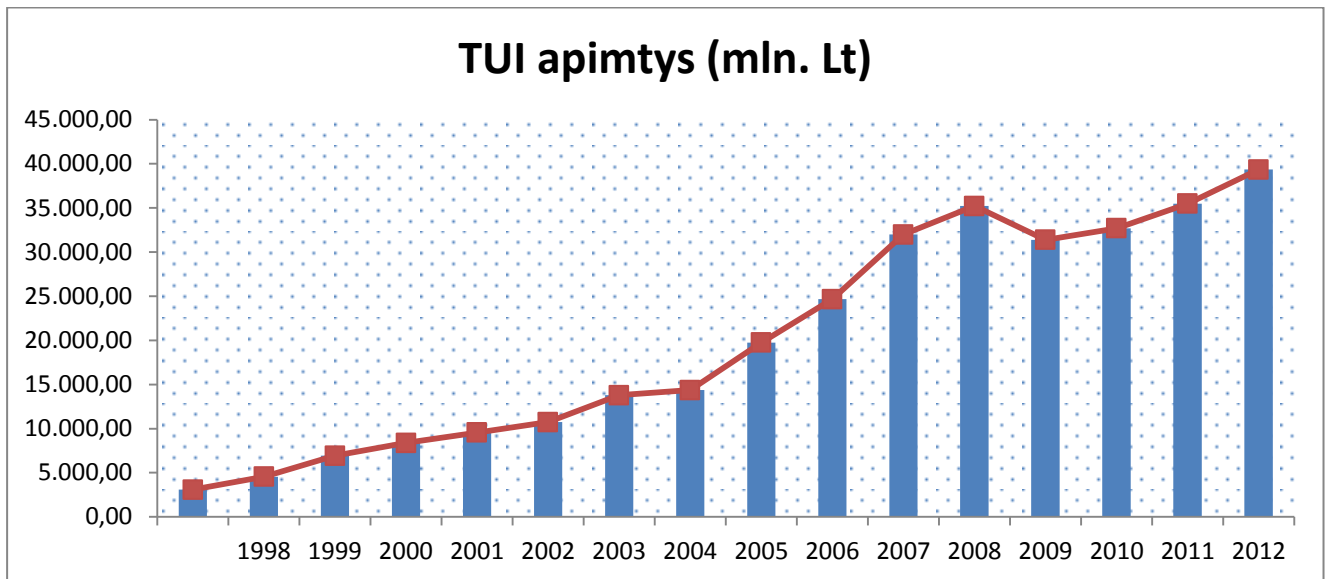
7 pav. Užsienio investicijų Lietuvoje (1997-2012 m.) struktūra²⁰

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos Banko statistinius duomenis

Analizuojamu laikotarpiu užsienio investicijų į Lietuvą struktūra buvo ganėtinai pastovi. 7 - amepaveiksle matome, kad TUI, portfelinių investicijų bei kitų investicijų dalys visose užsienio investicijose svyruoja maždaug 10-ies procentinių punktų ribose. 4 priede procentinį užsienio investicijų struktūros elementų pokytį pateikiame linijinės diagramos forma, kadangi iš linijinės diagramos aiškiau matomi struktūros elementų lyginamųjų svorių pokyčiai. Nuo pat 1997 m. lyginamasis TUI svoris visose užsienio investicijose didėjo: nuo 25,9 proc. 1997 m. iki 42,45 proc. 2003 m. Tai lėmė spartūs TUI augimo tempai, kurie buvo didesni nei kitų investicijų. Didžiausias TUI lyginamasis svoris užfiksuotas 2005 m., tuomet net 43,23 proc. visų užsienio investicijų sudarė TUI. TUI augimo tempai Lietuvoje praktiškai neatsilieka nuo bendrų investicijų augimo tempų: pastoviai didėjant užsienio investicijų kiekiui, TUI dalis išlieka taip pat pastovi. Paskutinius 5 metus TUI lyginamasis svoris keitėsi labai nežymiai, vidutiniškai sudarydamas 32,77 proc. visų užsienio investicijų. Tuo remiantis galime daryti išvadą, kad tiesioginių užsienio investuotojų pasitikėjimas Lietuvos ekonomika yra gana stabilus.

4 priede taip pat pateikti užsienio investicijų suminiai likučiai metų pradžioje per paskutiniuosius 10 metų. TUI likučiai metų pradžioje visu nagrinėjamu laikotarpiu (1997 – 2012 m.) pateikti 8 pav., kuriame matome, kaip keitėsi TUI apimtys Lietuvoje.

²⁰ Sudarant užsienio investicijų struktūros pokyčių vaizdinius grafikus, nepateikiama viena iš sudedamųjų užsienio investicijų struktūros dalių – „Išvestinės finansinės priemonės“, kadangi šio elemento lyginamasis svoris bendroje užsienio investicijų struktūroje nagrinėjamoju laikotarpiu nesiekia 1 proc. Įtrauktus Išvestines finansines priemones, dėl minėto itin mažo lyginamojo svorio jos neturėtų jokios įtakos analizuojant užsienio investicijų struktūros dinamiką.

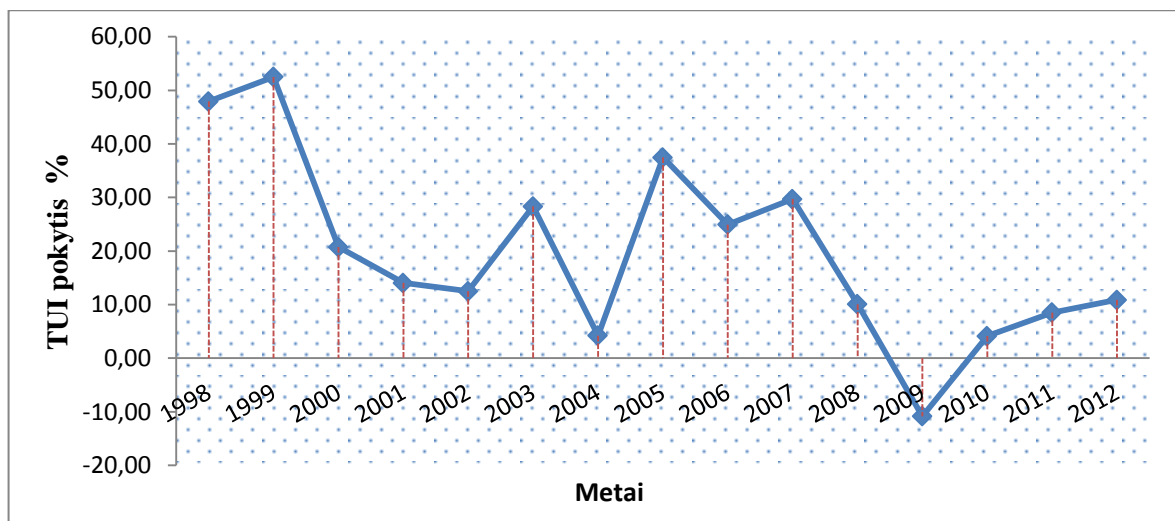
8 pav. TUI apimtys Lietuvoje 1997 – 2012 m. (mln. Lt)

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos banko statistinius duomenis

Nuo 1997 iki 2012 m. matomas pastovus TUI Lietuvoje augimas: nuo 3,07 mlrd. Lt 1997 m. TUI padidėjo iki 39,35 mlrd. Lt 2012 m., t.y. 12,8 karto. Vidutinis TUI procentinis pokytis nagrinėjamoju laikotarpiu buvo 19,67 proc., kas sudaro vidutiniškai 2,42 mlrd. Lt TUI augimo per metus. Vienintelis neigiamas 10,85 proc. TUI apimtys pokytis užfiksuotas 2009 m., kai TUI investicijų sumažėjo 3,82 mlrd. Lt. Tačiau vertinant paskutiniuosius 3 metus, TUI apimtys vėl augo ir 2012 m. pradžioje pasiekė iki tol didžiausią 39,35 mlrd. Lt ribą.

9 pav. linijine diagrama pateiktas TUI procentinis pokytis. Iš diagramos aiškiai matome, kad galime išskirti du TUI augimo tempų laikotarpius: a) 1998–2000 m. (vidutinis 3 metų procentinis TUI augimas 40,38 proc.); b) 2005-2007 m., kuriais buvo fiksuotas 30,70 proc. vidutinis TUI augimas. Pirmuoju laikotarpiu aukšties TUI augimo tempus daugiausiai lėmė strateginių šalies objektų privatizavimas: 1998 m. - AB „Lietuvos telekomas“ ir „Vakarų laivų remontas“ privatizavimas, 1999 m. privatizuotos AB „Mažeikių nafta“ ir AB „Lietuvos draudimas“. Antrojo laikotarpio aukštus augimo tempus lėmė keli faktoriai, susiję su 2004 m. įstojimu į Europos Sąjungą: bendras valstybės ekonomikos augimas, palankios finansinių institucijų kreditavimo sąlygos, ES struktūrinių fondų skiriamų lėšų panaudojimas ir įsisavinimas, BPD²¹ (Bendrojo programavimo dokumento) įgyvendinimas. Remiantis BPD ir jo skirtomis lėšomis įrengta dalis pramoninių parkų Lietuvoje, kas yra viena iš strateginių TUI pritraukimo priemonių.

²¹ BPD (Bendras programavimo dokumentas) – tai strategija, kurioje išdėstyti ES struktūrinių fondų ir Lietuvos veiksmų tikslai, numatyta plėtros strategija, nurodyti ES struktūrinių fondų ir kitų finansavimo šaltinių įnašai.

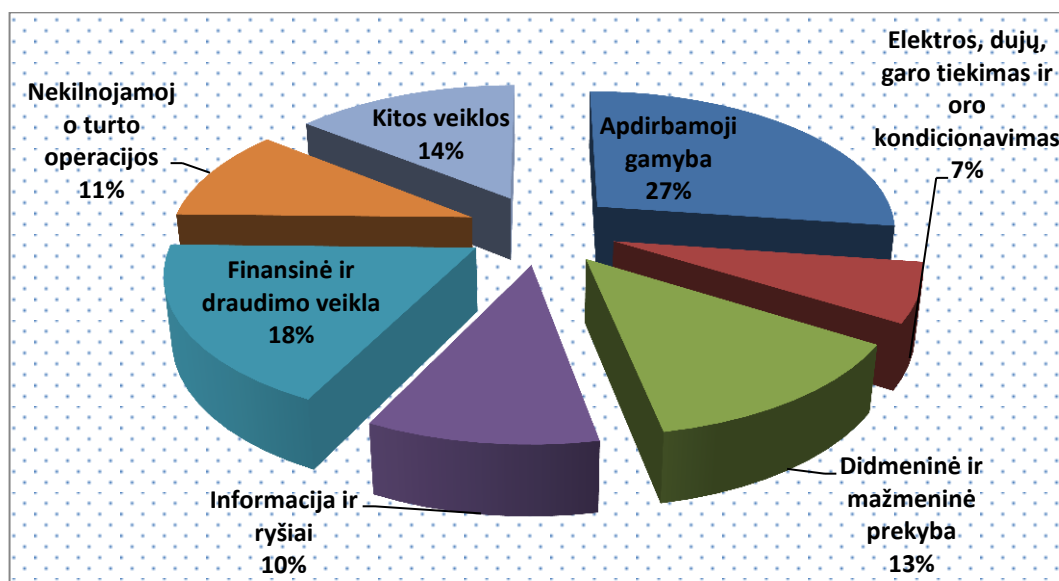

9 pav. TUI procentinis pokytis 1998 – 2012 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos banko statistinius duomenis

Taip pat labai aiškiai grafike išsiskiria 2009 m., kai vienintelį kartą per nagrinėjamą laikotarpį užfiksuotas 10,85 proc. TUI lygio mažėjimas. Remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės išdėstytais teiginiais, minėtą TUI apimtį sumažėjimą lėmė tuometinė ekonominė bei finansinė situacija visame pasaulyje, kai ženkliai krito įmonių akcijų kainos bei mažėjo reinvesticijos.

Toliau TUI nagrinėjamos pagal ekonominės veiklos rūšis. Atlikę TUI pasiskirstymo pagal ekonominės veiklos rūšis analizę, sužinosime, kokias sritis tiesioginiai užsienio investuotojai laiko kaip patraukliausias ir kurios sritys pritraukia daugiausiai užsienio kapitalo. TUI vidutinis pasiskirstymas pagal daugiausiai TUI pritraukiančias sritis per paskutiniuosius penkerius metus pateiktas 10 pav.

10 pav. Daugiausiai TUI pritraukiančios ekonominės veiklos sritys 2007-2011 m.

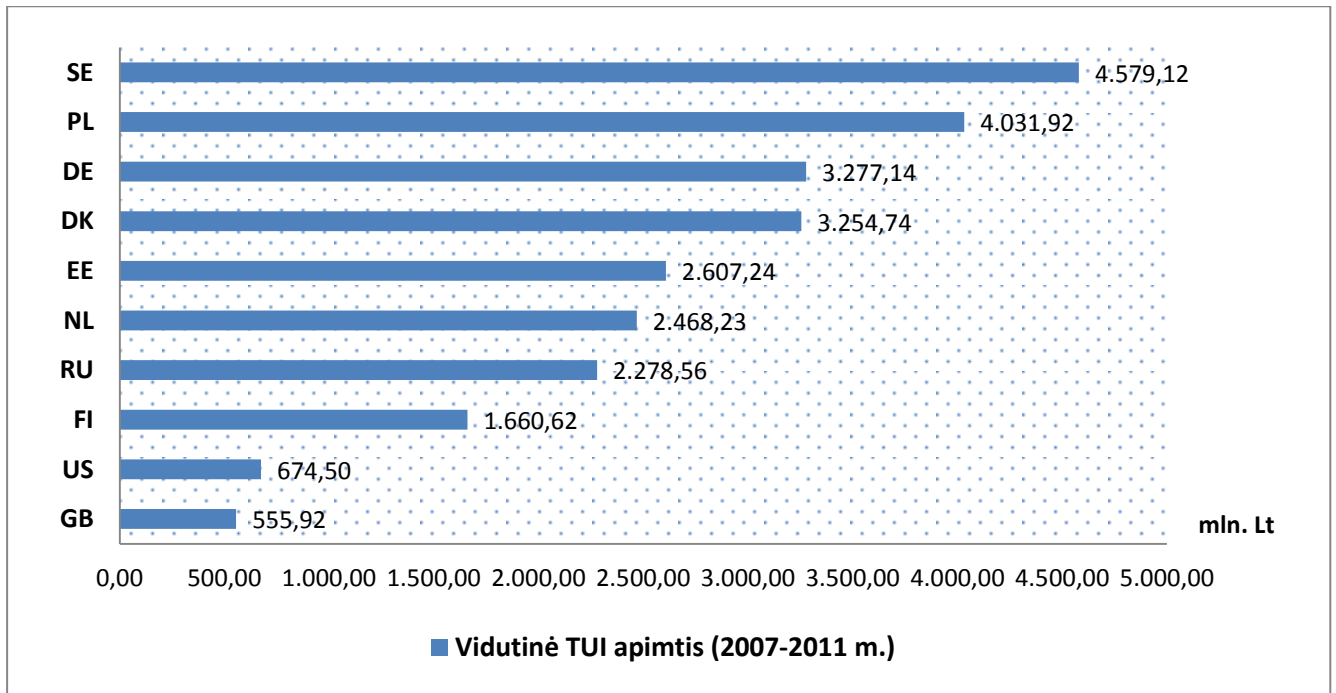
Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

Kaip matome 10 pav., daugiausiai TUI per nagrinėjamą paskutinių 5 metų laikotarpį pritraukia apdirbamosios gamybos sektorius, kuriame pasiskirsto vidutiniškai net 27 proc. visų įplaukiančių TUI; finansinė ir draudimo veikla pritraukia vidutiniškai 18 proc., didmeninė ir mažmeninė prekyba – 13 proc., nekilnojamojo turto operacijos – 11 proc., informacija ir ryšiai – 10 proc., elektros, dujų, garo tiekimas ir oro kondicionavimas – 7 proc., visoms kitoms ekonominėms veikloms tenka vidutiniškai 14 proc. TUI.

Norėdami įvertinti, kaip nagrinėjamu laikotarpiu keitėsi TUI apimtys konkrečiose ekonominės veiklos srityse, 5 priede pateikiame paskutinių 5 metų laikotarpio (2007-2011 m.) duomenis apie TUI pasiskirstymą pagal daugiausiai TUI pritraukiančias ekonomines veiklas. Didžiausiais augimo tempais išsiskiria nekilnojamojo turto sektorius, kuris nagrinėjamu laikotarpiu augo vidutiniškai 45 proc. per metus. Tačiau tokį augimą sąlygojo 2007-2008 m. išsipūtęs nekilnojamojo turto burbulas, kuris pritraukė didelę dalį TUI. 2008 m. TUI šiame sektoriuje augo net 177 proc. Tačiau iš karto po nekilnojamojo turto burbulo sprogo matome tik 1 proc. TUI augimą, o 2010 m. fiksuojamas TUI lygio mažėjimas 4 proc. Tiesa, 2011 m. jau vėl matome 6 proc. TUI augimą nekilnojamojo turto sektoriuje. Taip pat pastebime tiesioginių užsienio investuotojų pasitikėjimą finansine ir draudimo veikla. Neskaitant 2008 m., kai buvo fiksuotas 10 proc. sumažėjimas, TUI apimtys finansinėje ir draudimo veikloje vidutiniškai augo 12 proc. per metus. Tai rodo, kad tiesioginiai užsienio investuotojai vertina Finansų ir draudimo sektorių kaip vieną patikimiausių ir stabiliausių ekonomikos sektorių Lietuvoje.

Apibendrinami galime teigti, kad daugiausiai TUI Lietuvoje pritraukiama apdirbamosios gamybos, finansinės ir draudimo veiklos bei didmeninės ir mažmeninės prekybos sektoriuose. Bendrai šie sektoriai pritraukia vidutiniškai 58,43 proc. visų įplaukiančių TUI. Vis daugiau tiesioginiai užsienio investuotojai renkasi finansų ir draudimo sektorių, kuris tampa vienu iš pagrindinių užsienio investuotojų investavimo objektų Lietuvoje.

Apibūdinę TUI situaciją Lietuvoje pagal ekonominės veiklos rūšis, toliau nagrinėsime, kurios užsienio valstybės vertina Lietuvą palankiausiai ir investuoja didžiausią užsienio kapitalo kiekį. Remdamiesi Lietuvos Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis išskyrėme 10 užsienio valstybių, kurių lyginamasis investuotų į Lietuvą TUI svoris visose TUI per 1997-2011 m. buvo didžiausias. Siekiant tiksliau įvertinti esamą situaciją, toliau analizė atliekama vertinant minėtas 10 valstybių paskutinių 5 metų laikotarpyje, t.y. 2007-2011 m. 11 pav. pateikiamas vidutinis TUI kiekis pagal šalį investuotoją.

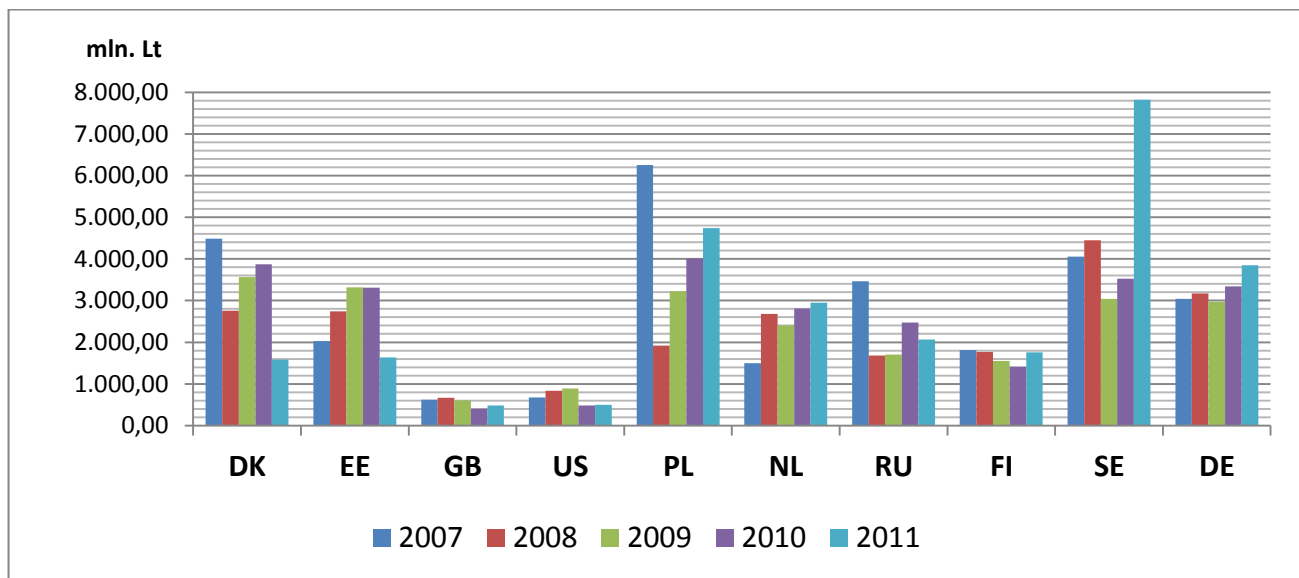

11 pav. Daugiausiai TUI investuojančios šalys 2007-2011 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

Kaip matome iš sudarytos diagramos, daugiausiai TUI nagrinėjamoju laikotarpiu investuoja Švedija ir Lenkija, kurių vidutinės TUI apimtys 2007-2011 m. sudarė atitinkamai 4,58 ir 4,03 mlrd. Lt. Toliau eina Vokietija ir Danija, kurių vidutinės investicijų apimtys sudaro 3,3 mlrd. Lt. Estijos, Nyderlandų ir Rusijos investicijų apimtys vidutiniškai yra 2,45 mlrd. Lt. Mažiausi iš išskirtų valstybių TUI kiekiai įplaukia iš Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Amerikos valstijų – atitinkamai 0,56 ir 0,67 mlrd. Lt.

6 priede pateikiama lentelė su minėtomis 10 užsienio valstybių, kurių TUI kiekiai nagrinėjamoju laikotarpiu sudarė didžiausią dalį visų TUI Lietuvoje. Taip pat lentelėje pateiktas procentinis investuotų TUI pokytis pastaraisiais 5 metais. Per šį laikotarpį daugiausiai augo Švedijos TUI apimtys, kurių vidutinis metinis augimas buvo 29,01 proc. Skandinavijos šalių tiesioginės investicijos daugiausiai nukreiptos į finansinį ir draudimo sektorių, kuris remiantis anksčiau atlikta TUI analize pagal ekonominės veiklos sektorius, yra laikomas vienu patraukliausių ir patikimiausių sektorių Lietuvoje. Taip pat gana sparčiai augo ir Nyderlandų TUI apimtys, kurios vidutiniškai per metus padidėdavo po 22,68 proc. Taip pat išsiskiria Danija, kurios TUI apimtys vidutiniškai mažėdavo po 14,93 proc. kasmet. TUI lygio Lietuvoje mažėjimas fiksuojamas ir kitų valstybių: JAV, Didžiosios Britanijos ir Rusijos, kurios sumažėdavo atitinkamai 3,41 proc., 4,2 proc ir 5,42 proc. per metus. Estijos ir Suomijos investuotų į Lietuvą TUI lygis praktiškai nepakito – fiksuotas atitinkamai vos 1,31 proc. ir 0,21 proc. augimas. TUI lygio kitimas pagal daugiausiai investuojančias šalis 2007-2011 m. pateiktas 12 pav.

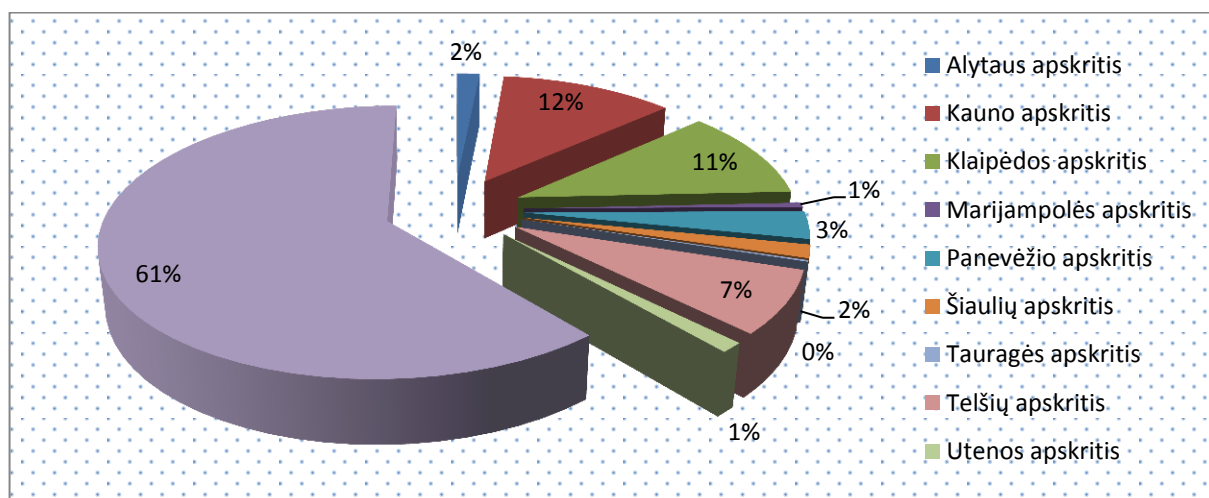

12 pav. TUI kiekio kitimas 2007-2011 m. pagal didžiausias šalis investuotojas

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

12 pav. matome, kaip 2007-2011 m, kito didžiausių šalių investuotojų TUI lygis Lietuvoje. Stulpelinėje diagramoje labai aiškiai atsispindi Švedijos TUI lygio didėjimas paskutiniais metais, kai TUI lygis padidėjo daugiau nei 2 kartus. 2011 m. pabaigoje Švedijos investicijos siekė net 7,83 mlrd. Lt. Diagramoje taip pat išsiskiria Lenkija, kurios TUI apimtis 2008 m. sumažėjo net 69,29 proc. Vertinant paskutinius 5 metus, didžiausių šalių investuotojų TUI sudarė 73,88 proc. visų TUI. Tai reiškia, kad kitų šalių investicijos sudaro vidutiniškai 26,12 proc. TUI Lietuvoje. Todėl galime teigti, kad didžioji dalis TUI Lietuvoje yra pasiskirsčiusios nedideliais kiekiais iš daugelio užsienio valstybių.

Išnagrinę, kurios šalys yra didžiausios tiesioginės investuotojos Lietuvoje, 13 pav. pateikiame vidutinį metinį TUI pasiskirstymą pagal apskritis Lietuvoje 1997 – 2011 m. laikotarpiu.

13 pav. Vidutinis metinis TUI pasiskirstymas Lietuvoje 1997 – 2011 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

Iš pateiktos skritulinės diagramos puikiai matome, kad užsienio kapitalo srautų pasiskirstymas pagal apskritis labai netolygus. Natūralu, kad didžiausia dalis investicijų pasiskirsto trijuose didžiausiuose Lietuvos miestuose, t.y. Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje – atitinkamai 61, 12 ir 11 proc. Tai sudaro net 84 proc. visų TUI Lietuvoje. Taip pat išsiskiria Telšių apskritis, kurioje pasiskirsto vidutiniškai 7 proc. TUI. Taigi bendrai minėtuose miestuose pritraukiama 91 proc. visų TUI. Kitiems miestams belieka tik 9 proc. Galime įvardinti keletą tokio TUI pasiskirstymo pagal apskritis priežasčių: 1) didžiuosiuose Lietuvos miestuose yra daugiausia įsteigtų potencialių tiesioginio investavimo įmonių; 2) Vilniaus patrauklumą iš dalies lemia sostinės statusas; 3) Kauno patrauklumą lemia patogi geografinė padėtis; 4) Klaipėdos apskritis patraukli investuotojams ne vien dėl turimo jūrų uosto, tačiau ir dėl galimybės investuoti kapitalą į kurortinę sritį; 5) Lietuvoje daug žemės ūkio regionų, o tiesioginiai užsienio investuotojai nėra linkę investuoti į žemės ūkio sektorių Lietuvoje (žemės ūkio sektoriuje pritraukiama vidutiniškai tik 1 proc. visų TUI). Dėl minėtų priežasčių TUI pasiskirstymas Lietuvoje netolygus, tiesioginiai užsienio investuotojai renkasi tas ekonomines veiklas ir tuos sektorius, kurie daugiausiai plėtojami ir vystomi didžiuosiuose Lietuvos miestuose.

2.3. Pagrindinių TUI charakterizuojančių rodiklių analizė ir įvertinimas

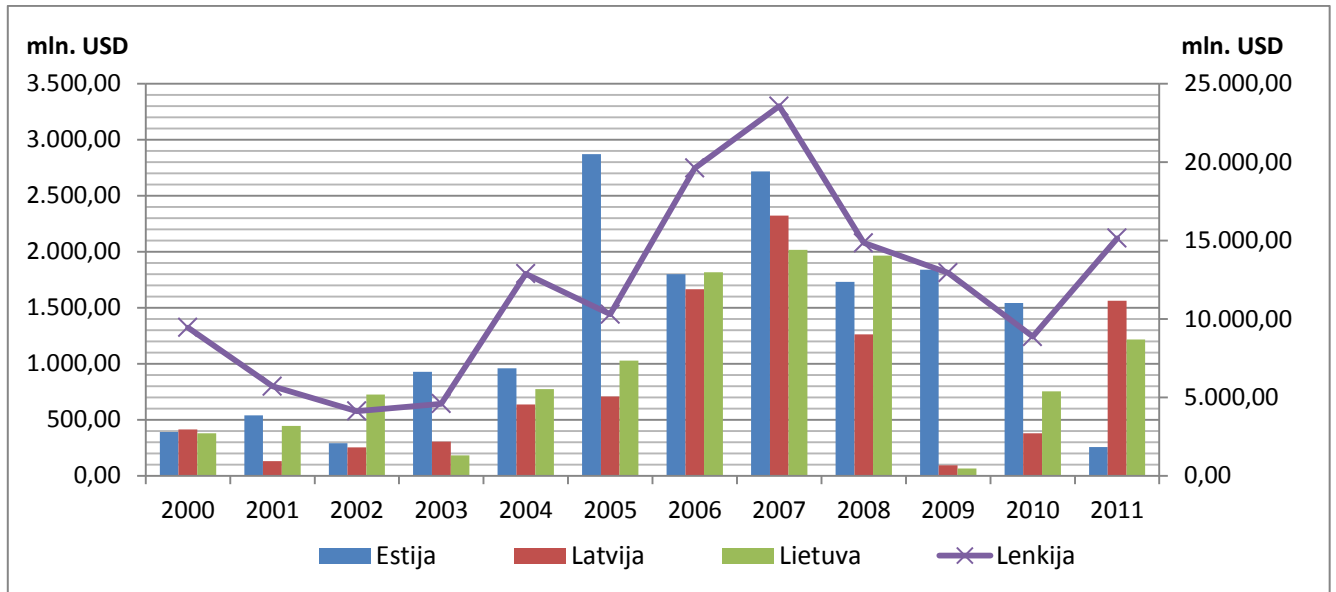
Tiesioginės užsienio investicijos vertinamos ir analizuojamos ne vien pagal jų apimtį pagal tam tikrus pasirinktus kriterijus. Ypač jei norima palyginti įplaukiančių TUI efektyvumą tarp kitų valstybių, dažniausiai analizuojami tokie TUI rodikliai: a) TUI apimtys²²; b) TUI srautai; c) TUI intensyvumo indeksas; d) TUI vienam šalies gyventojui; e) TUI santykis su BVP; f) TUI pritraukimo indeksas; g) TUI potencialo indeksas. Šiame poskyryje aprašysime ir įvertinsime kiekvieną iš minėtų rodiklių, atliksime palyginimą su kaimyninėmis Lietuvos valstybėmis (Latvija, Lenkija, Estija). Siekdami įvertinti TUI efektyvumą Lietuvoje ne tik kaimyninių šalių atžvilgiu, bet ir bendrame ES kontekste, į analizę įtrauksime ir „ES – 27“ šalių²³ nagrinėjamų rodiklių vidurkius.

TUI srautai (angl. *FDI flows*) - tai rodiklis, parodantis, kiek per tam tikrą laikotarpį (paprastai ketvirtį arba metus) naujų TUI įplaukė į valstybę ar išplaukė iš jos. Nagrinsime tik įplaukiančių TUI srautus, kadangi darbe siekiame įvertinti būtent įplaukiančių TUI efektyvumą jas priimančios šalies ekonomikai. Vertinant TUI srautus, o ne jų likučius, aiškiau matomos TUI nagrinėjamo laikotarpio

²² Į Lietuvą įplaukiančių TUI apimtys išnagrinėtos atliekant TUI Lietuvoje apžvalgą, todėl šis rodiklis šiame poskyryje nebus nagrinėjamas. Kadangi rodiklis atspindi bendrą į valstybę įplaukusių TUI kiekį, todėl dėl skirtingų valstybių ekonomikų dydžių būtų netikslinga lyginti vienos valstybės TUI apimčių su kitų valstybių TUI apimtimis.

²³ „ES – 27“ šalys – visos šiuo metu Europos Sąjungai priklausančios valstybės narės.

kitimo tendencijos. Baltijos šalių bei Lenkijos įplaukiančių TUI srautai 2000 – 2011 m. pateikiami 14 pav.

14 pav. TUI srautai 2000 – 2011 m. Baltijos šalyse ir Lenkijoje²⁴

Šaltinis: sudaryta pagal Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos (UNCTAD) duomenis

Iš pateiktos diagramos matome, kad nagrinėjamu laikotarpiu didžiausi TUI srautai iš lyginamų valstybių yra Lenkijoje – vidutinis metinis TUI srautas buvo 11,83 mlrd. USD. Vertinant Baltijos šalis, daugiausiai TUI įplaukia į Estiją: vidutinis metinis TUI srautas Estijoje buvo 1,32 mlrd. USD, Lietuvoje 0,95 mlrd. USD ir Latvijoje 0,81 mlrd. USD.

Dėl skirtingų šalių ekonomikų dydžių pagal srautus gana sunku palyginti valstybes tarpusavyje. Todėl panagrinėkime įplaukiančių TUI srautų kitimo tendencijas. TUI srautų pokyčiai puikiai atspindi tam tikrus ekonominius etapus: valstybių įstojimą į ES bei pasaulinę finansų krizę. Iškart po įstojimo į ES, TUI srautai ėmė labai sparčiai augti: 2004-2007 m. Estijoje TUI srautas augo vidutiniškai 54 proc. per metus, Lietuvoje – 74 proc., Latvijoje – net 112 proc., o Lenkijoje – 68 proc. Visoje ES, įplaukiančių TUI srautas augo vidutiniškai 41,63 proc. per metus. Toliau labai aiškiai matome pasaulinės krizės padarinius, kurie 2007-2009 m. lėmė tokį TUI srautų valstybėse sumažėjimą: Latvijoje – 69 proc., Lietuvoje – 50 proc., Lenkijoje – 25 proc. per metus. Iš visų valstybių išsiskiria Estija, kurios TUI srautai mažėjo 2007-2011 m. vidutiniškai 32 proc. per metus. Kitose valstybėse pokriziniu laikotarpiu matome labai aiškius TUI srautų augimus, visoje ES TUI srautas per paskutiniuosius metus išaugo 32 proc.

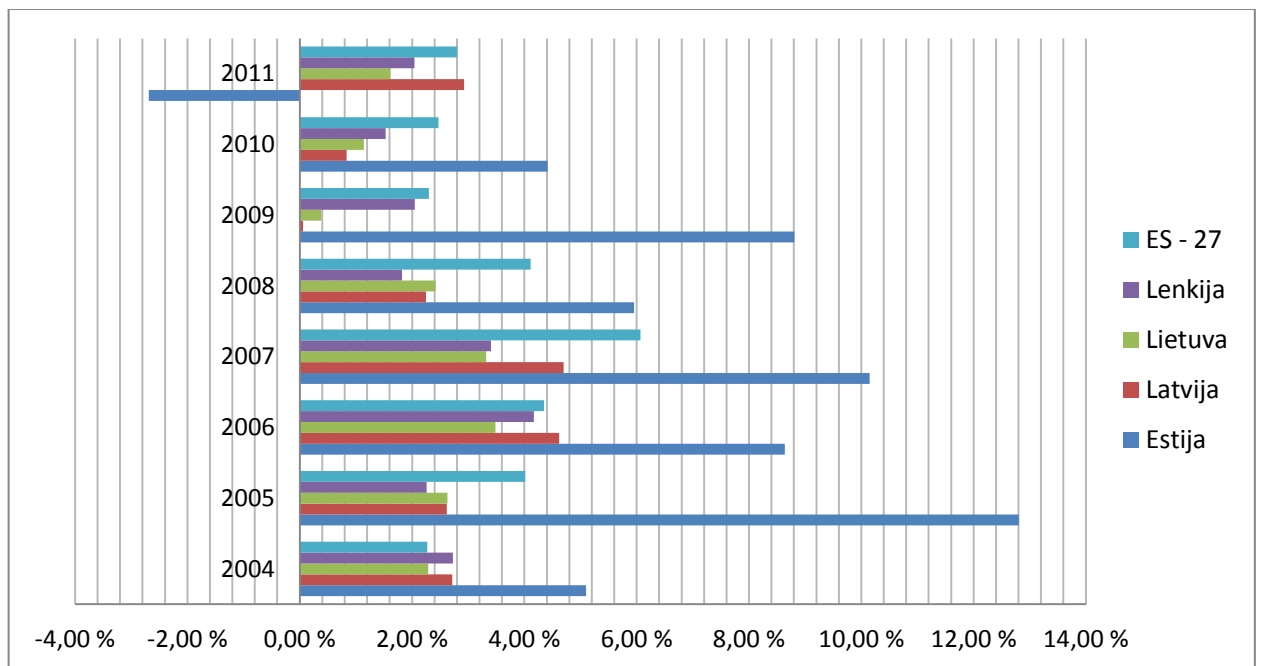
²⁴ Į Lenkiją įplaukiantys TUI srautai vaizduojami linijinės diagramos pavidalu, nes duomenis atvaizdavo stulpeline diagrama (kaip Baltijos šalių) dėl daug didesnės Lenkijos ekonomikos negalėtume palyginti ir įvertinti bendros TUI situacijos ir TUI srautų pokyčių šių valstybių kontekste.

Apibendrinami įplaukiančių TUI srautų rodiklį galime teigti, kad nagrinėjamas rodiklis gana aiškiai atspindi tuometinę šalies ekonominę situaciją ir tam tikrą laikotarpį. Priklausomai nuo esančios situacijos kiekvienoje valstybėje, priklauso ir tiesioginių užsienio investuotojų pasitikėjimas ir noras investuoti. Ekonominio pakilimo laikotarpiu TUI srautai visose valstybėse augo, o ekonominio sunkmečio metu mažėjo.

TUI intensyvumo indeksas (angl. *FDI intensity index*). Indeksas parodo įplaukiančių į valstybę ir išplaukiančių iš jos TUI srautų intensyvumą. Dažniausiai indeksas išreiškiamas procentine išraiška. Pagal šį rodiklį galime palyginti TUI srautų intensyvumą ir tarp ne panašaus dydžio ekonomikų valstybių, kadangi rodiklis skaičiuojamas atsižvelgiant į konkrečios valstybės BVP. Žemiau pateikiame TUI intensyvumo indekso skaičiavimo formulę:

$$FDI\ intensity\ index = \frac{(FDI_{inward\ flows} + FDI_{outward\ flows})/2}{GDP} \times 100\ \% \quad (13)$$

Iš pateiktos formulės matome, kad TUI intensyvumo indeksas skaičiuojamas kaip įplaukiančių ir išplaukiančių TUI srautų vidurkio santykis su BVP. TUI intensyvumo indeksas pagal valstybes 2004 - 2011 m. pateiktas 15 pav.

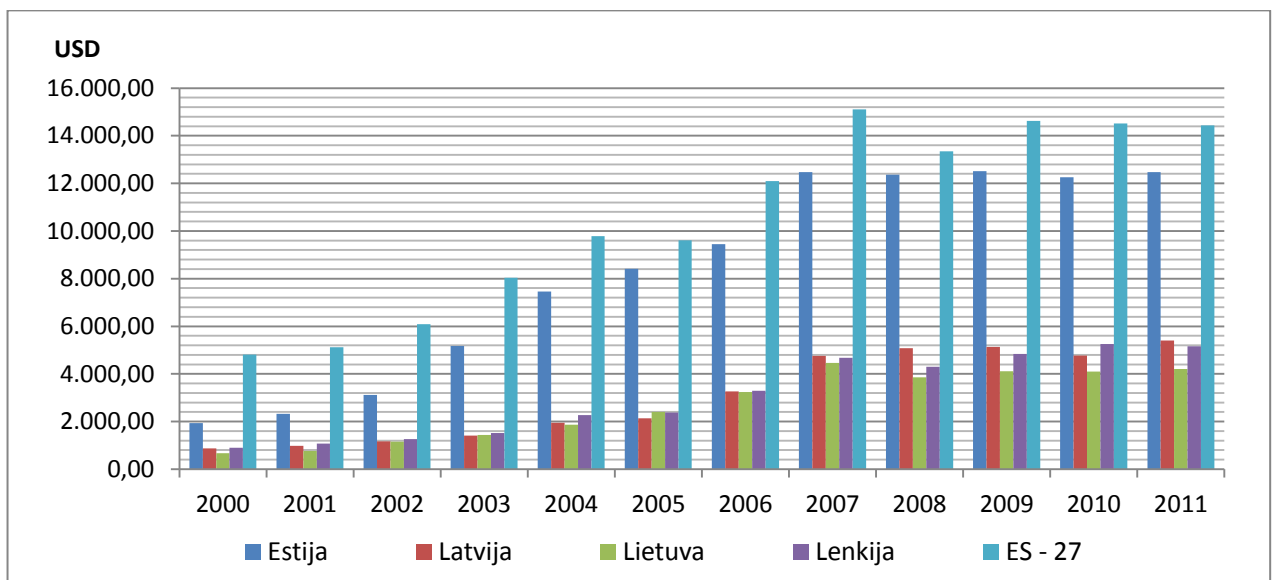
15 pav. TUI intensyvumas 2004 - 2011 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos (UNCTAD) duomenis

Pagal TUI intensyvumo indeksą 2004 – 2011 m. vienareikšmiškai pirmauja Estija. Tačiau 2011 m. matome, kad Estijos TUI intensyvumo indeksas -2,69 proc., kas reiškia, kad 2011 m. Estijos TUI

srautai buvo neigiami. Tarp kitų valstybių neigiamų srautų nagrinėjamu laikotarpiu nebuvo, vidutinė indekso reikšmė nagrinėjamu laikotarpiu didžiausia buvo Estijoje (6,65 proc.), mažiausia – Lietuvoje (2,16 proc.). Latvijos ir Lenkijos vidutiniai TUI intensyvumo indeksai buvo atitinkamai 2,59 ir 2,5 proc. ES vidutinė indekso reikšmė yra 3,55 proc., todėl visos nagrinėjamos valstybės, išskyrus Estiją, atsilieka pagal vertinamą indeksą nuo bendro ES vidurkio. TUI srautai bei jų intensyvumas yra labai svarbus rodiklis vertinant TUI, kadangi būtent nuo to, kaip greitai sugebama pritraukti naujų TUI ar investuoti į užsienio valstybes, priklauso TUI panaudojimo efektyvumas. Jei TUI intensyvumo indeksas padidėja per tam tikrą laikotarpį, laikoma, kad valstybė tampa labiau integruota į tarptautinę pasaulio ekonomiką.

TUI vienam šalies gyventojui (angl. *FDI per capita*). Šis rodiklis dažniausiai nagrinėjamas siekiant tarpusavyje palyginti valstybes, kurios skiriasi tiek savo dydžiu, tiek ekonomikos išsivystymo lygiu ir pan. Rodiklis skaičiuojamas visą įplaukiančių į valstybę TUI apimtį tam tikru konkrečiu laikotarpiu padalinant iš valstybės gyventojų skaičiaus tuo pačiu laikotarpiu. Taip sužinoma, kiek TUI atitenka vienam gyventojui. Didesnis TUI kiekis, atitenkantis vienam gyventojui, rodo, kad valstybėje atsižvelgiant į populiaciją, pritraukiama daugiau investicijų ir jų pritraukimui skiriamas didesnis dėmesys. Kaip keitėsi TUI vienam gyventojui 2000-2011 m. laikotarpiu Baltijos šalyse, Lenkijoje ir bendrai Europos Sąjungoje, pateikiame 16 pav.

16 pav. TUI vienam gyventojui 2000-2011 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos (UNCTAD) duomenis

Iš pateiktos diagramos matome, kad visos valstybės pagal pritraukiamas TUI vienam gyventojui atsilieka nuo bendro ES vidurkio. Mažiausiai nuo ES vidurkio atsilieka Estija, kurioje per nagrinėjamą laikotarpį sukaupta vidutiniškai 8,33 tūkst. USD TUI. Lietuvoje 2000-2011 m. vidutiniškai vienam

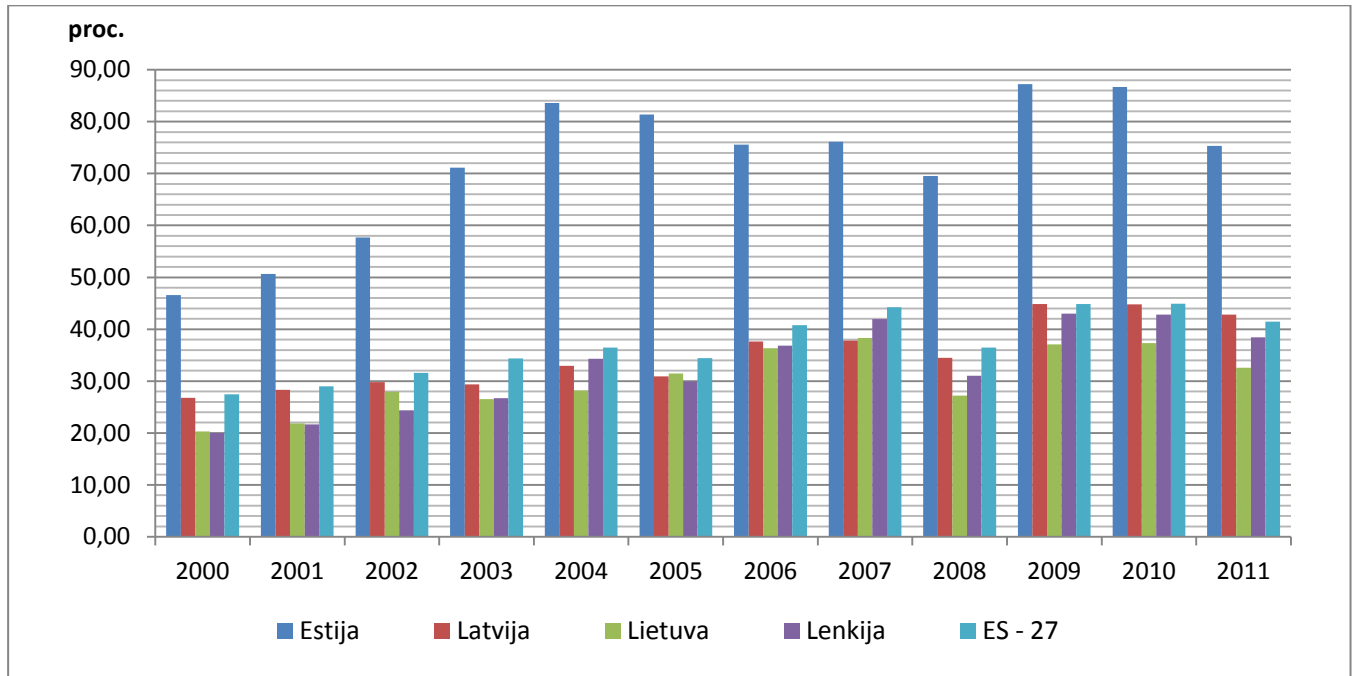
gyventojui iš nagrinėjamų šalių atitenka mažiausiai TUI – 2,69 tūkst. USD. Latvijoje ir Lenkijoje vienam gyventojui atitenka vienodai TUI – po 3,08 tūkst. USD. Kadangi rodiklis skaičiuojamas vertinant TUI apimtis, o ne srautus, todėl matomas aiškus rodiklio augimas praktiškai visu laikotarpiu. Vidutinis procentinis TUI pokytis per metus vienam gyventojui ES 200-2011 m. yra 11,34 proc. Didžiausias vidutinis metinis augimas fiksuojamas Estijoje, kurioje TUI gyventojui augo vidutiniškai 20,18 proc. per metus. Lietuvoje, Lenkijoje ir Latvijoje taip pat fiksuojamas TUI vienam gyventojui augimas – atitinkamai 19,68 proc., 18,55 proc. ir 19,31 proc. Kaip matome, visų valstybių rodiklio vidutiniai pokyčiai yra žymiai aukštesni nei bendros ES, todėl galime teigti, kad nagrinėjamos valstybės vis daugiau dėmesio skiria TUI pritraukimui į šalį ir išlaikydamos gana aukštas augimo tendencijas, mažina atskirtį nuo daugiausiai TUI pritraukiančių valstybių. Vėlgi išsiskiria 2008 m. laikotarpis, kai visose valstybėse, išskyrus Latviją, fiksuojamas TUI vienam gyventojui sumažėjimas. Lietuvoje pasaulinės krizės laikotarpiu TUI vienam gyventojui sumažėjo daugiausiai – 13,54 proc., Lenkijoje – 7,97 proc., o visoje ES rodiklis 2008 m. sumažėjo 11,68 proc. Estijoje rodiklis praktiškai išlieka nepakitęs – fiksuotas vos 0,89 proc. sumažėjimas.

Apibendrinami galime teigti, kad lyginant Lietuvą su kitomis valstybėmis pagal TUI vienam gyventojui, visos valstybės lenkia Lietuvą, ypač didelis atotrūkis tarp Estijos, kuri pagal šį rodiklį turi absoliutų pranašumą prieš kitas valstybes mažai atsilieka nuo bendro ES vidurkio.

Kitas rodiklis, pagal kurį dažnai tarpusavyje lyginamos skirtingos valstybės – tai **sukauptu TUI santykis su BVP**. Rodiklis parodo, kokią dalį šalies BVP sudaro TUI. Kuo didesnė rodiklio reikšmė, tuo valstybės ekonominė politika labiau orientuota į TUI pritraukimą, kurios dažnai įvardijamos vienu iš pagrindinių ekonomikos augimo veiksnių. Stiprių ekonomikų, kurios BVP yra gana aukštas, dažnai šis santykis gali būti ir mažesnis nei besivystančiose valstybėse, kurios stengiasi kaip įmanoma daugiau pritraukti TUI su tikslu skatinti verslo tarptautiškumą ir ekonomikos vystymąsi. 17 pav. matome, kaip 2000-2011 m. laikotarpiu keitėsi TUI santykis su BVP Europos Sąjungoje, Baltijos šalyse bei Lenkijoje.

Diagramoje aiškiai matome, kad pagal TUI santykį su BVP iš nagrinėjamų šalių labiausiai išsiskiria Estija, kuri stipriai lenkia ne tik Baltijos šalis bei Lenkiją, tačiau ir bendrą ES vidurkį. Estijoje 2000-2011 m. TUI sudarė vidutiniškai net 71,8 proc. šalies BVP. Tai rodo, kad Estijoje TUI pritraukimas yra vienas prioritetinių tikslų. Pagal TUI santykį su BVP, Lietuva vėlgi atsilieka nuo visų nagrinėjamų valstybių. Tai reiškia, kad kitų šalių valstybėse TUI turi didesnę įtaką šalies ekonomikai ir BVP sukūrimui. Kadangi tiek TUI, tiek BVP dažnai vertinami kaip šalies ekonomiką atspindintys rodikliai, jų tarpusavio santykis taip pat gerai atspindi ekonominius reiškinius. Nuo 2000 m. iki 2008 m. visų valstybių, išskyrus Estiją, rodiklis didėjo, tačiau pasaulinės ekonominės krizės laikotarpiu matomas TUI ir BVP santykio sumažėjimas. Rodiklio sumažėjimą iš esmės lėmė ne BVP augimas, tačiau TUI apimčių ryškus sumažėjimas. Ekonominio sunkmečio laikotarpiu tiesioginiai užsienio

investuotojai nėra linkę rizikuoti ir investuoti savo kapitalą į valstybes, kuriose ekonominis sunkmetis pasireiškia itin stipriai. Tačiau jau 2009 m. matome rodiklio augimą visose šalyse, 2010 m. rodiklis praktiškai svyruoja 1-2 proc. ribose, o 2011 m. vėl matomas rodiklio mažėjimas visose valstybėse. Ypač didelis santykio sumažėjimas fiksuojamas Estijoje – 11,34 proc.

17 pav. sukaupų TUI santykis su BVP 2000-2011 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos (UNCTAD) duomenis

Baltijos šalių, Lenkijos bei ES rodiklis svyruoja nagrinėjamu laikotarpiu 20-40 proc. ribose. Nagrinėjant TUI santykį su BVP Lietuvoje, praktiškai visu laikotarpiu šis rodiklis kyla arba išlieka pastovus. Nors tiek BVP, tiek TUI apimtys praktiškai visu nagrinėjamu laikotarpiu auga, procentinis TUI augimas yra didesnis nei BVP. Todėl galime daryti prielaidą, kad TUI ir BVP sieja tarpusavio priklausomybės ryšys. Koks ryšys tarp minėtų rodiklių, nagrinėsime darbo tiriamojame dalyje.

Norint įvertinti ir palyginti vienos valstybės TUI efektyvumą su kitų, dažnai yra naudojami *TUI pritraukimo* ir *TUI potencialo indeksai*. Indeksus pateikia Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencija²⁵ (angl. UNCTAD - *United Nations Conference on Trade and Development*). Kaip ir anksčiau vertintus rodiklius, abu indeksus nagrinėsime lygindami juos su kitomis Baltijos šalimis bei Lenkija. Taip lengviau galėsime įvertinti Lietuvos situaciją kitų valstybių atžvilgiu.

²⁵ Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencija (angl. UNCTAD) – organizacija, įkurta 1964 m., siekiant padėti besivystančioms šalims integruotis į pasaulinę ekonomiką. Organizacija vienija 193 šalis nares. Tai pagrindinė JT organizacija, siekianti paspartinti besivystančių šalių subalansuotą plėtrą plėtojant prekybą, taip pat finansus, technologijas ir investicijas.

Pagal **TUI pritraukimo indeksą** (angl. *Inward FDI Performance Index*) valstybės ranguojamos atsižvelgiant į įplaukiančius TUI srautus ir jų ekonomikos dydį pasauliniame kontekste. Indeksas išreiškiamas santykiu tarp šalies dalies pasauliniame TUI sraute ir jos dalies pasauliniame BVP. Žemiau pateikiame TUI pritraukimo indekso skaičiavimo formulę:

$$IND_i = \frac{FDI_i / FDI_w}{GDP_i / GDP_w} \quad (14)$$

čia IND_i (angl. *The Inward FDI Performance Index of the ith country*) – šalies TUI pritraukimo indeksas;

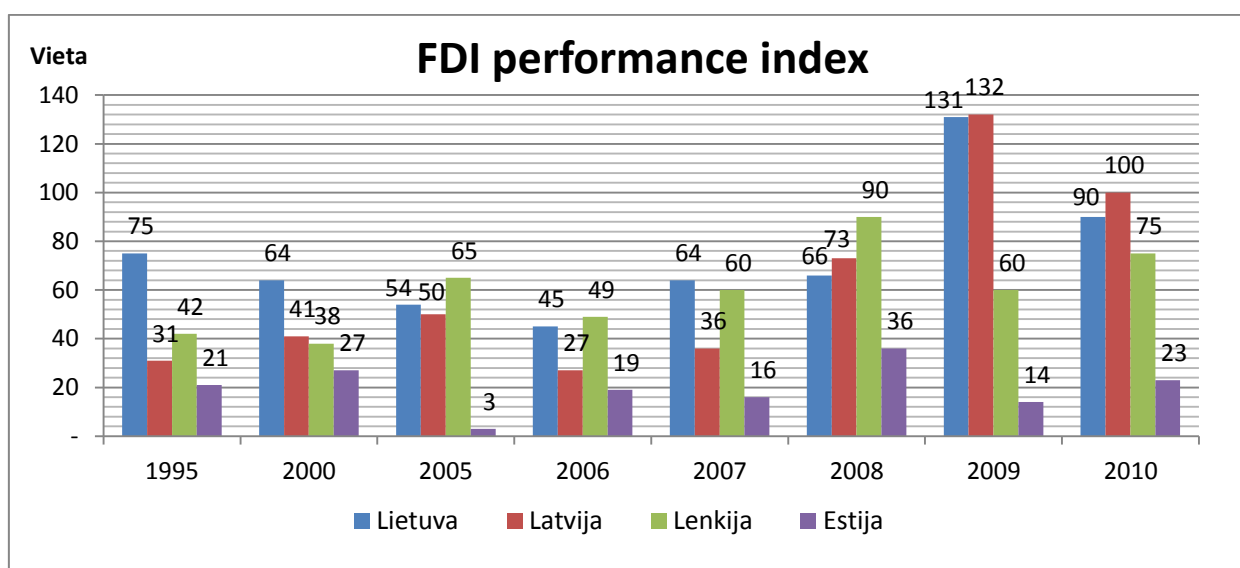
FDI_i (angl. *The FDI inflows in the ith country*) – TUI įplaukos šalyje;

FDI_w (angl. *World FDI inflows*) – TUI įplaukos pasaulyje;

GDP_i (angl. *GDP in the ith country*) – šalies BVP;

GDP_w (angl. *World GDP*) – pasaulinis BVP.

Kaip matome iš pateiktos indekso skaičiavimo formulės, TUI srautai įvertinami atsižvelgiant tik į šalies ekonomikos dydį, išreikštą BVP. Indeksas neįvertina esančių verslo sąlygų, ekonominės bei politinės situacijos, šalies infrastruktūros ir kitų faktorių. Jei rodiklis viršija 1, tada laikoma, kad valstybė, atsižvelgiant į jos ekonomikos dydį, pritraukia sąlyginai daugiau TUI, o jei rodiklis yra mažesnis už 1, teigiama, kad valstybė nesugeba pritraukti pakankamai TUI. Neigiama TUI pritraukimo indekso reikšmė reiškia, kad tiriamu laikotarpiu TUI srautai šalyje buvo neigiami, fiksuotos dezinvesticijos. Siekiant išvengti metinių svyravimų, TUI pritraukimo indeksas dažniausiai skaičiuojamas kaip 3 metų vidutinė indekso reikšmė. 18 pav. pateikiame Baltijos šalių bei Lenkijos pozicijas pagal TUI pritraukimo indeksą 1995-2010 m. laikotarpiu.

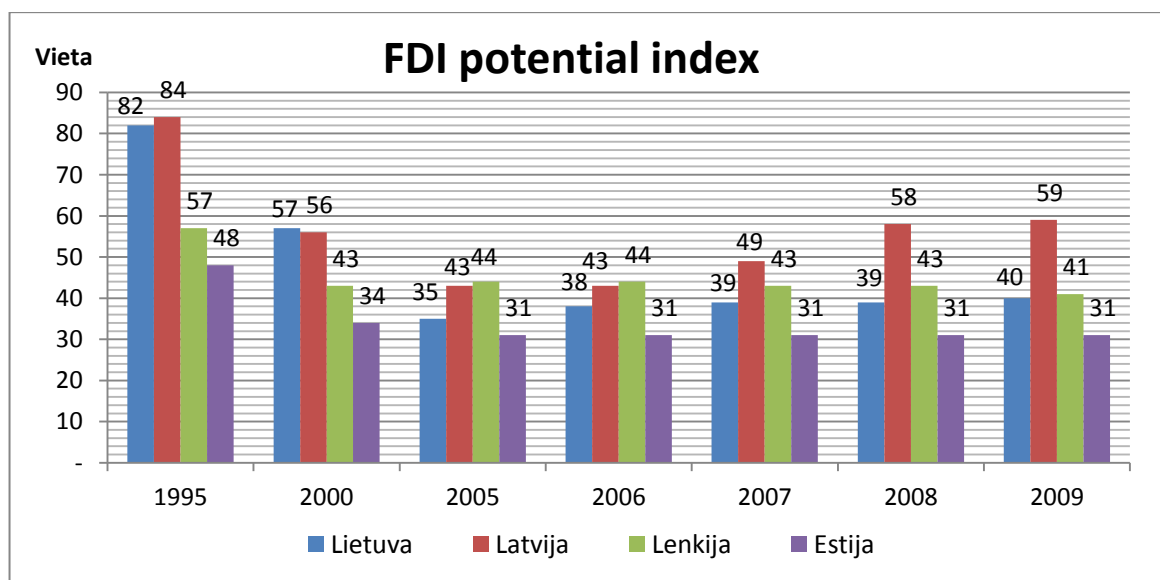

18 pav. Baltijos šalys ir Lenkija pagal TUI pritraukimo indeksą

Šaltinis: sudaryta pagal Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos (UNCTAD) duomenis

18 pav. pateikiame valstybių reitingus pagal TUI pritraukimo indeksą 1995-2005 m. laikotarpyje kas 5 metus, o nuo 2006 m. pateikiamas kasmetinis valstybių reitingas. Iš viso reitinguojamos 141 pasaulio šalys. Kaip matome, visu laikotarpiu aukščiausią reitingą turi Estija, kuri bendroje reitingų lentelėje 2005 m. buvo netgi 3 vietoje. Tai rodo, kad Estija, atsižvelgiant į jos ekonomikos dydį, sugeba pritraukti labai didelius TUI kiekius. Lietuvoje ir Latvijoje pastebimos labai panašios kitimo tendencijos. 1995-2006 m. laikotarpyje Lietuva rangų lentelėje vis kilo: nuo 75 vietos 1995 m. iki 45 vietos 2006 m. Toliau 3 metus iš eilės matome tiek Lietuvos, tiek Latvijos smukimą žemyn. Diagramoje aiškiai išsiskiria Lietuva ir Latvija 2009 m., kai abi valstybės nukrito praktiškai į pačią rangų lentelės apačią ir užėmė atitinkamai 131 ir 132 vietas. Taip pat galime pastebėti, kad Lenkija pagal TUI pritraukimo indeksą išlaiko gana pastovias pozicijas bendroje reitingų lentelėje, kas rodo, kad priklausomai nuo Lenkijos ekonomikos konkrečiu laikotarpiu, tiesioginių užsienio investuotojų pasitikėjimas valstybės ekonomika yra gana pastovus.

Kitas TUI apibūdinantis rodiklis - ***TUI potencialo indeksas*** (angl. *Inward FDI Potential Index*). Indeksas apskaičiuojamas įvertinant 12 ekonomikų bei tam tikrus struktūrinius kintamuosius: BVP, užsienio prekyba, tiesioginės užsienio investicijos, šalies infrastruktūra, energijos sunaudojimo kiekis šalyje, moksliniai tyrimai ir plėtra, švietimas, šalies rizikingumas ir kt. Kaip pagal šį indeksą keitėsi 1995-2009 m. Baltijos šalių ir Lenkijos pozicijos reitingų lentelėje, pateikiame 19 pav.

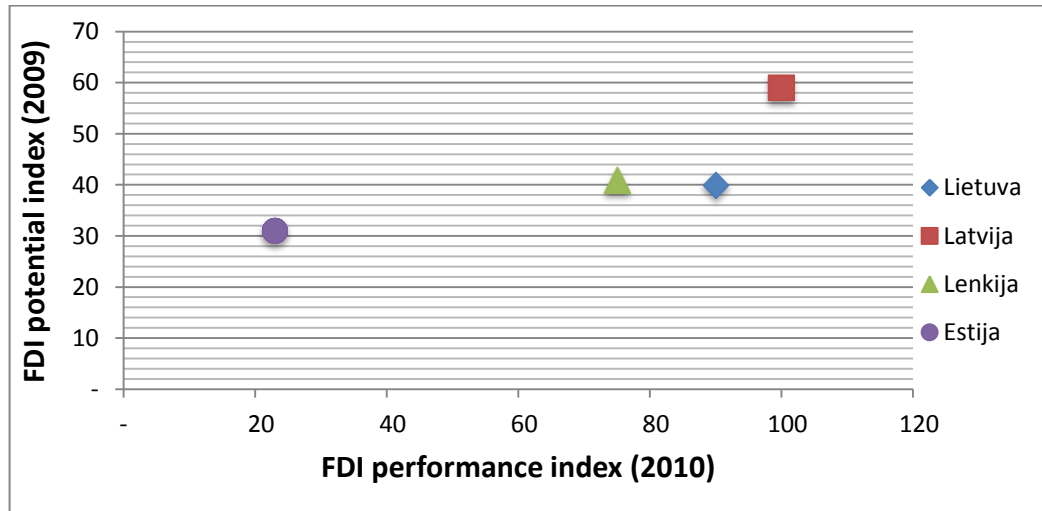
19 pav. Baltijos šalys ir Lenkija pagal TUI potencialo indeksą

Šaltinis: sudaryta pagal Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos (UNCTAD) duomenis

Kaip ir pagal TUI pritraukimo, taip ir pagal TUI potencialo indeksą tarp nagrinėjamų valstybių pirmauja Estija, kuri nuo 2005 m. įsitvirtino 31-oje ranginės lentelės pozicijoje ir joje lieka iki pat 2009 m. Taip pat labai menkus pokyčius matome Lenkijoje, kuri 2000-2009 m. užima 41-43 vietas. Nuo 1995 m. iki 2000 m. matome stiprius Lietuvos ir Latvijos šuolius aukštyrų ranginėje lentelėje,

kuriuos 2000 m. dalijosi atitinkamai 57 ir 56 vietas. Toliau Lietuva bendroje lentelėje kyla dar aukščiau ir 2005 m. pasiekia net 35 vietą, kas reiškia, kad TUI pritraukimui Lietuvoje skiriamas vis didesnis dėmesys. Tai patvirtina ir toliau žymiai nesikeičianti pozicija ranginėje lentelėje. Tuo tarpu Latvija bendroje lentelėje kasmet vis leidžiasi žemyn ir 2009 m. nukrenta į 59 poziciją.

Labai aiškiai valstybių užimamos pozicijos rangų lentelėse pagal TUI pritraukimo (2010 m.) ir TUI potencialo (2009 m.) indeksus matomas 20 pav.

20 pav. Valstybių reitingai pagal TUI pritraukimo ir potencialo indeksus 2009-2010 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Jungtinių tautų prekybos ir plėtros konferencijos (UNCTAD) duomenis

Valstybių reitingai pagal indeksus pateikti sklaidos diagramos forma, kuria remiantis labai aiškiai galime palyginti valstybes tarpusavyje pagal minėtus reitingus. Kaip matome iš sklaidos diagramos, toliausiai nutolusi Latvija, kuri lyginant su kitomis valstybėmis pagal abu reitingus užima blogiausias pozicijas ranginėse lentelėse. Lietuva ir Lenkija pagal TUI potencialo indeksą eina šalia viena kitos, tačiau Lietuva pirmauja pagal TUI pritraukimo indeksą. Na, ir žinoma vienareikšmiškai matoma lyderė tarp nagrinėjamų valstybių – tai Estija, kuri pagal TUI pritraukimo indeksą labai stipriai nutolusi nuo kitų valstybių, o pagal TUI potencialo indeksą stovi ranginėje lentelėje maždaug dešimčia vietų aukščiau nei Lietuva ir Lenkija.

Apibendrinami pagrindinius TUI charakterizuojančius rodiklius galime teigti, kad daugelis rodiklių įvertina tam tikrus, konkrečiam rodikliui būdingus veiksnius ir faktorius, tačiau rodikliai skaičiuojami į juos neįtraukiant kitų svarbių kintamųjų, kurie gali turėti labai didelę reikšmę šalies ekonominei situacijai įvertinti. Todėl vien remiantis keliais minėtais rodikliais, neįmanoma tiksliai įvertinti šalies situacijos ir patrauklumo pagal konkrečius kriterijus tarpvalstybiniame lygmenyje. Tiesioginiai užsienio investuotojai, prieš nukreipdami savo kapitalą į konkrečią valstybę, vertina ne tik pagrindinius makroekonominius rodiklius, jų apsisprendimą lemia ir daugybė kitų faktorių, kurių minėti rodikliai neapima ir neįvertina.

3. TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ ĮTAKOS LIETUVOS EKONOMIKOS AUGIMUI ĮVERTINIMAS: TYRIMAI IR REZULTATAI

Tiesioginių užsienio investicijų įtakos Lietuvoje ekonomikos augimui įvertinimas atliekamas 3 etapais: 1) atliekamas Granger priežastingumo testas; 2) koreliacinės bei regresinės analizės metodais įvertinama TUI įtaka pagrindiniams ekonomikos augimą atspindintiems rodikliams; 3) atliekamas ekspertinis vertinimas su tikslu patvirtinti darbo eigoje atliktus apibendrinimus bei gautus rezultatus.

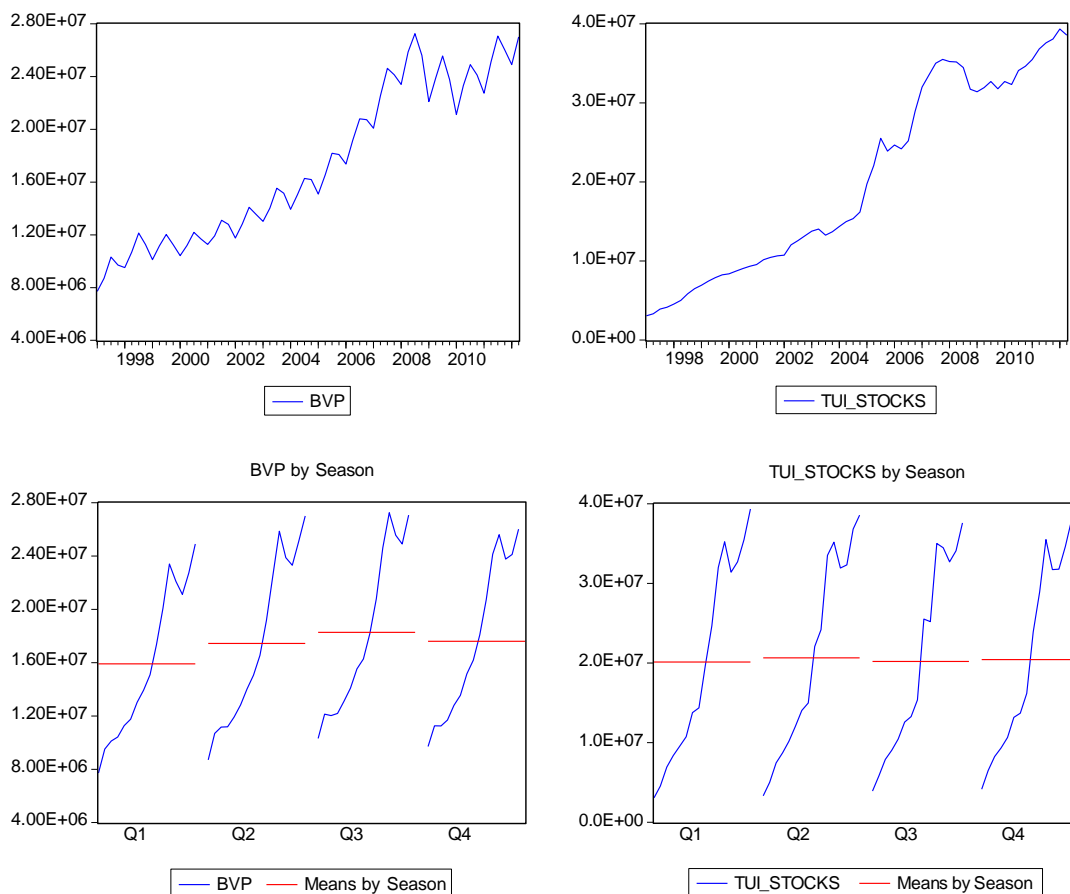
3.1. Granger priežastingumo analizė²⁶

Tyrimas pradamas nuo Granger priežastingumo testo. Kaip jau minėjome metodinėje darbo dalyje, prieš nagrinėjant vieno rodiklio įtaką kitam, labai svarbu žinoti, kurio rodiklio pokyčiais galima prognozuoti kito rodiklio pokyčius, t.y. kuris rodiklis yra priežastis, o kuris – pasekmė. Būtų beprasmiška nagrinėti ryšį tarp kintamųjų, jei tarkime regresinėje analizėje kaip priklausomąjį kintamąjį pasirinktume rodiklį, kuris yra priežastis, o kaip nepriklausomąjį pasirinktume rodiklį, kuris yra prieš tai pasirinkto rodiklio pasekmė. Todėl darbe tyrimas pradamas nuo priežastingumo ryšio vertinimo. Pagal 2.1. poskyryje aprašytą Granger testo atlikimo metodiką, pirmiausia sudarome *vektorinės autoregresijos modelį (VAR)* pagal išskirtus VAR modelio sudarymo etapus.

Pirmiausia *parenkame kintamuosius analizei atlikti ir surenkame reikiamus duomenis*. Remdamiesi atliktos mokslinės literatūros analizės pateiktomis išvalgomis galime teigti, kad šalies ekonomikos augimas dažniausiai siejamas su BVP. Kadangi darbo objektas yra tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje, todėl Granger priežastingumo testui kaip kintamuosius pasirenkame būtent BVP ir TUI Lietuvoje. Tiek BVP, tiek TUI Lietuvoje rodiklius analizuosime remdamiesi Lietuvos statistikos departamente prie LR vyriausybės pateiktais ketvirtiniais duomenimis. BVP rodiklio duomenis pasirenkame praėjusių metų kainomis laikotarpio pabaigoje, o TUI rodiklio duomenys – tai TUI apimtis ketvirčio pabaigoje. Analizuojami ketvirtiniai duomenys nuo 1997K1 iki 2012K2 (kiekvieno kintamojo po 62 duomenis). Ketvirtiniai duomenys naudojami todėl, kad turint didesnę duomenų skaičių, statistinė duomenų analizė paremta laiko eilutėmis ir rodiklių pokyčiais yra tikslesnė ir gauti rezultatai yra patikimesni.

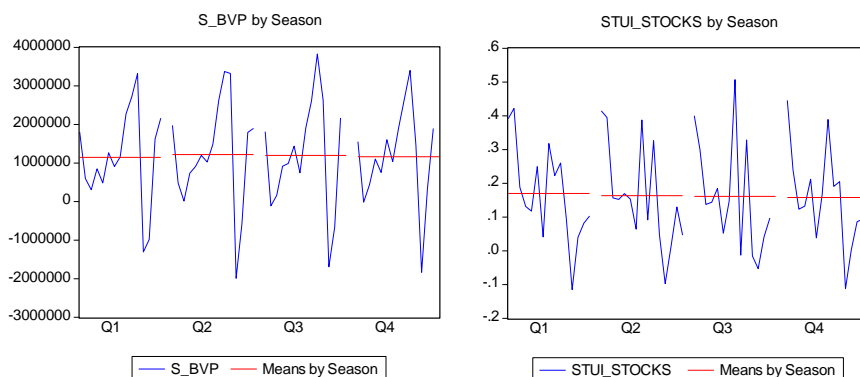
Parinkus kintamuosius analizei ir turint reikiamus duomenis, labai svarbu įvertinti duomenų stacionarumą. Procesas yra stacionarus, jei jo vidurkis ir dispersija yra pastovieji dydžiai, t.y. nepriklauso nuo postūmio laike. Jei duomenys nestacionarūs, būtina juos stacionarizuoti. Įvertinkime pasirinktų duomenų stacionarumą:

²⁶ Granger testas atliekamas naudojant EViews 5.0 statistinės duomenų analizės programą.

21 pav. Pradinių kintamųjų (BVP ir TUI) diagramos

Iš 21 pav. akivaizdžiai matome, kad tiek BVP, tiek TUI apimtys yra nestacionarūs. Abu rodikliai vertinant visą nagrinėjamą laikotarpį yra vis didėjantys. Todėl abiejų rodiklių duomenis reikia stacionarizuoti. Pirmiausia patikriname duomenų sezoniškumą – t.y. ar duomenų pokyčiams turi sezoninė įtaka. 21 pav. pateiktose diagramose matome, kad BVP yra sezoniškas kintamasis, o TUI stipriai sezoniškumu nepasižymi. Tačiau kadangi naikiname sezoniškumo įtaką vienam rodikliui, tą patį pritaikome ir kitam. Kadangi duomenys yra ketvirtiniai, panaikinę sezoniškumą, prarasime po 4 kintamųjų duomenis. Tačiau duomenų kiekis yra gana didelis, todėl analizės patikimumui tai įtakos neturės. Įvertinkime, kaip pasikeitė diagramos panaikinus kintamųjų sezoniškumą:

22 pav. BVP ir TUI sezoniškumo diagramos po sezoniškumo panaikinimo

Panaikinus duomenų sezoniškumą, duomenų stacionarumui užtikrinti pritaikome antros eilės diferencijavimą. Transformavus duomenis, vienietinės šaknies testo (angl. *unit root test*) pagalba patikriname duomenų stacionarumą. Tikriname nulines hipotezes, ar kintamieji turi vienietinę šaknį.

Null Hypothesis: S_BVP2 has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-10.51113	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.555023	
5% level	-2.915522	
10% level	-2.595565	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Null Hypothesis: S_TUI_STOCKS2 has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 7 (Automatic based on SIC, MAXLAG=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.649223	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.574446	
5% level	-2.923780	
10% level	-2.599925	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Gauti vienietinės šaknies testo rezultatai rodo, kad antros eilės duomenų diferencijavimas yra pakankamas kintamiesiems stacionarizuoti. Atmetame nulinę hipotezę ir teigiame, kad nėra pagrindo teigti, kad kintamieji (BVP ir TUI) turi vienietinę šaknį.

Tada sudarome VAR modelį su 4 vėlavimais. Kaip jau minėta anksčiau, sudarant VAR modelį ir pagal jį atliekant Granger priežastingumo testą, labai svarbu nustatyti tinkamiausią vėlavimų skaičių. Vėlavimų skaičių nustatysime remdamiesi tam tikrais vertinimo kriterijais. Tinkamam vėlavimų skaičiaus nustatymui pasirenkame 12 vėlavimų. Gauname tokius rezultatus:

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: S_BVP2 S_TUI_STOCKS2

Exogenous variables: C

Date: 12/18/12 Time: 13:31

Sample: 1997Q1 2012Q2

Included observations: 44

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1354.478	NA	2.06e+24	61.65808	61.73918*	61.68815

1	-1349.619	9.054468	1.98e+24	61.61906	61.86235	61.70928
2	-1346.656	5.253642	2.08e+24	61.66616	62.07166	61.81654
3	-1345.887	1.293006	2.41e+24	61.81304	62.38073	62.02357
4	-1337.012	14.11938	1.95e+24	61.59144	62.32134	61.86212
5	-1328.272	13.11004	1.58e+24	61.37599	62.26808	61.70682
6	-1322.309	8.402154	1.47e+24	61.28677	62.34106	61.67775
7	-1321.523	1.036238	1.74e+24	61.43286	62.64935	61.88399
8	-1302.853	22.91255*	9.17e+23*	60.76606*	62.14475	61.27735*
9	-1300.703	2.443184	1.03e+24	60.85015	62.39104	61.42159
10	-1299.431	1.330624	1.23e+24	60.97412	62.67721	61.60570
11	-1294.422	4.781036	1.25e+24	60.92827	62.79356	61.62001
12	-1289.408	4.329965	1.29e+24	60.88219	62.90968	61.63408

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Kaip matome iš gautų rezultatų, 4 iš 5 kriterijų rodo, kad optimalus VAR modelio vėlavimų skaičius yra 10. Todėl toliau sudarysime naują VAR modelį, kuriame bus įtraukta ne 4, tačiau 10 vėlavimų.

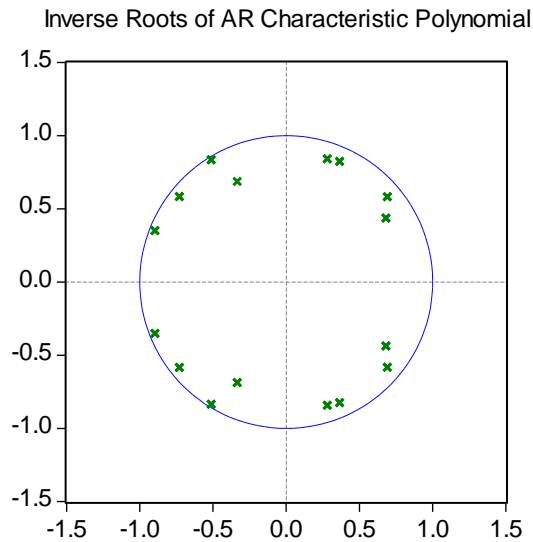
Užtikrinę kintamųjų tinkamumą analizei bei nustatę tinkamiausią vėlavimų skaičių, EViews programa sudarome naują VAR modelį su nustatytu vėlavimų skaičiumi. Gautus VAR modelio rezultatus pateikiame 8 priede. VAR modelis išreiškiamas tokiomis lygtimis:

VAR Model:

$$\begin{aligned} \text{S_BVP2} = & C(1,1)*\text{S_BVP2}(-1) + C(1,2)*\text{S_BVP2}(-2) + C(1,3)*\text{S_BVP2}(-3) + C(1,4)*\text{S_BVP2}(-4) + \\ & C(1,5)*\text{S_BVP2}(-5) + C(1,6)*\text{S_BVP2}(-6) + C(1,7)*\text{S_BVP2}(-7) + C(1,8)*\text{S_BVP2}(-8) + \\ & C(1,9)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-1) + C(1,10)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-2) + C(1,11)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-3) + \\ & C(1,12)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-4) + C(1,13)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-5) + C(1,14)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-6) + \\ & C(1,15)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-7) + C(1,16)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-8) + C(1,17) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{S_TUI_STOCKS2} = & C(2,1)*\text{S_BVP2}(-1) + C(2,2)*\text{S_BVP2}(-2) + C(2,3)*\text{S_BVP2}(-3) + C(2,4)*\text{S_BVP2}(-4) + \\ & C(2,5)*\text{S_BVP2}(-5) + C(2,6)*\text{S_BVP2}(-6) + C(2,7)*\text{S_BVP2}(-7) + C(2,8)*\text{S_BVP2}(-8) + \\ & C(2,9)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-1) + C(2,10)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-2) + C(2,11)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-3) + \\ & C(2,12)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-4) + C(2,13)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-5) + C(2,14)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-6) + \\ & C(2,15)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-7) + C(2,16)*\text{S_TUI_STOCKS2}(-8) + C(2,17) \end{aligned}$$

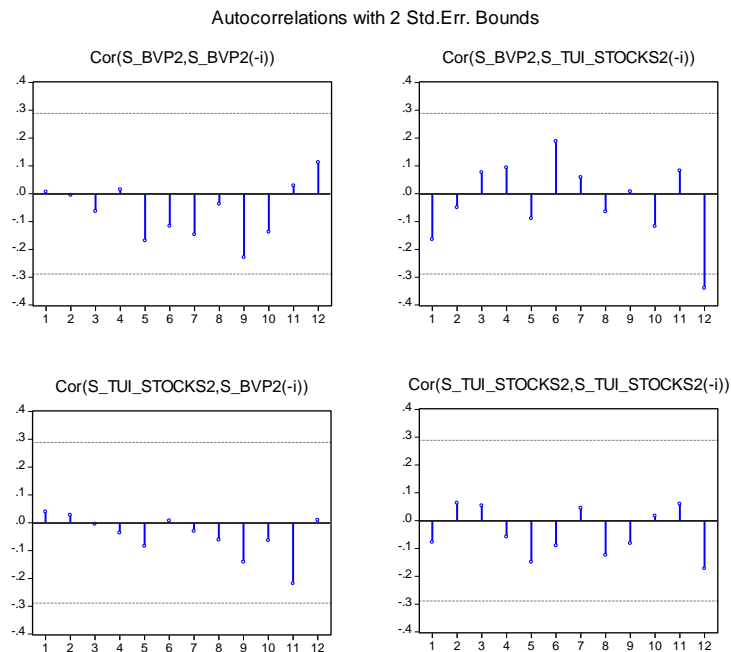
Sudarę VAR modelį, patikriname **modelio adekvatumą**. Patikriname sudaryto modelio stacionarumą bei atliekame modelio likučių analizę. Modelis bus stacionarus, jei vienetinės kintamųjų šaknų reikšmės bus mažesnės nei 1 ir pateks į vienetinio apskritimo vidų:

23 pav. Modelio kintamųjų vienatinės šaknys

Pateiktame grafike matome 12 taškų ((kintamųjų skaičius) \times (modelio vėlavimų skaičius)), kurie visi yra vienetinio apskritimo viduje. Tai reiškia, kad sudarytame modelyje stacionarumas užtikrintas.

Toliau korelogramos pagalba įvertiname likučių autokoreliaciją. Adekvataus modelio likučiai negali būti autokoreliuoti.

24 pav. Modelio likučių korelograma

Iš 24 pav. pateiktos korelogramos matome, kad modelio likučiai nesusiduria su autokoreliacijos problema. Dar patikriname, ar likučiai pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį.

VAR Residual Normality Tests

Orthogonalization: Cholesky (Lutkepohl)

H0: residuals are multivariate normal

Date: 12/18/12 Time: 15:57

Sample: 1997Q1 2012Q2

Included observations: 48

Component	Jarque-Bera	df	Prob.
1	10.11276	2	0.0064
2	7.086512	2	0.0289
Joint	17.19927	4	0.0018

Tikriname nulinę hipotezę, kad likučiai yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį. Kaip matome, gauta klaidos padarymo tikimybė atmesti teisingą nulinę hipotezę yra labai maža $p = 0,0018$, todėl nulinę hipotezę atmetame ir teigiame, kad modelio likučiai nėra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį.

Sudarę adekvatų VAR modelį, atliekame **Granger priežastingumo testą**. Kaip jau minėjome, Granger testo metodo pagalba nustatysime priežastingumo ryšius tarp BVP ir TUI Lietuvoje. Granger priežastingumo testą atliekame EViews programa, nustatydami 8 vėlavimų skaičių. Žemiau pateikiami gauti testo rezultatai.

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 12/18/12 Time: 16:08

Sample: 1997Q1 2012Q2

Lags: 8

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
S_TUI_STOCKS2 does not Granger Cause S_BVP2	48	2.73213	0.02099
S_BVP2 does not Granger Cause S_TUI_STOCKS2		1.63733	0.15453

Kaip matome, tikrinamos 2 nulinės hipotezės:

- 1) *TUI apimtys nėra Granger priežastis BVP*
- 2) *BVP nėra Granger priežastis TUI apimtims*

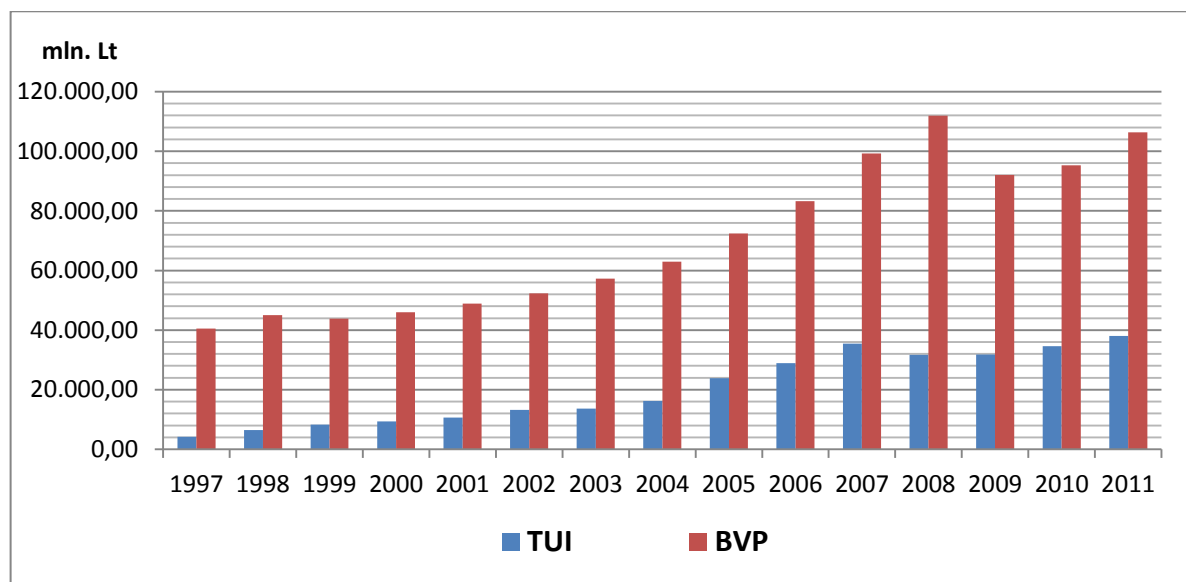
Pasirinkę 5 proc. patikimumo lygmenį gauname, kad 1 hipotezę, kad TUI apimtys nėra Granger priežastis BVP atmetame ir priimame alternatyvią hipotezę, kad TUI ir Granger priežastis BVP. 2 hipotezę, kad BVP nėra Granger priežastis TUI apimtims priimame, kadangi klaidos padarymo tikimybė $p = 0,15453 > 0,05$.

Apibendrinami Granger priežastingumo testo gautus rezultatus galime daryti išvadą, kad **TUI yra Granger priežastis BVP**, todėl remdamiesi TUI apimčių pokyčiais galime prognozuoti BVP pokyčius, bet ne atvirkščiai.

3.2. TUI įtakos pagrindiniams ekonominio augimo rodikliams vertinimas: koreliacinė – regresinė analizė

TUI įtakos BVP vertinimas

Kaip pagrindinis ekonomikos augimą atspindintis rodiklis dažniausiai išskiriamas šalies BVP, todėl tyrimą pirmiausiai ir pradėsime nuo TUI įtakos BVP vertinimo. Prieš atliekant koreliacinę - regresinę analizę, pažiūrėkime, kaip 1997 – 2011 m. kito BVP ir TUI apimtys Lietuvoje. Rodiklių dinamika pateikta 25 pav.

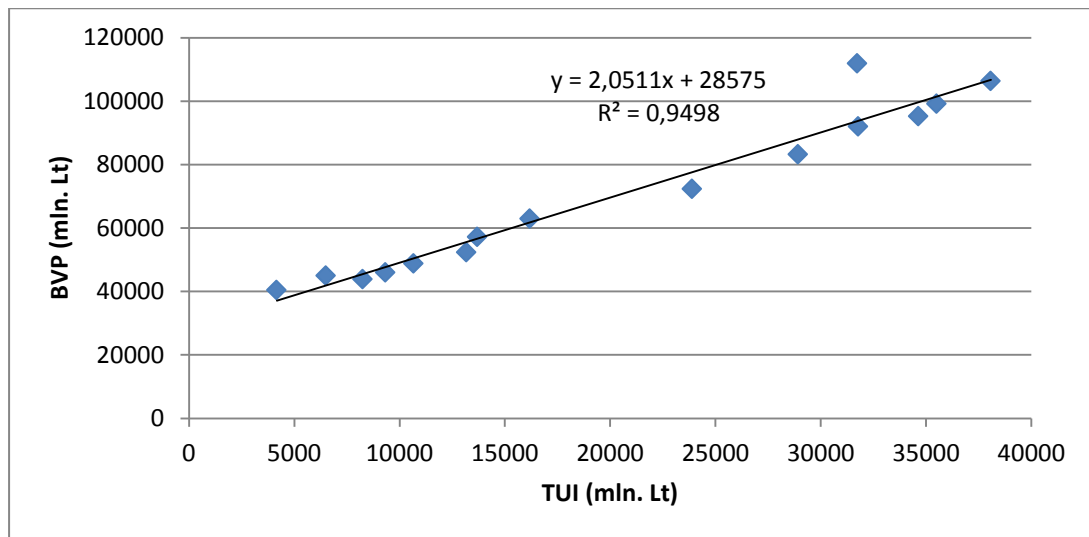

25 pav. TUI apimtis ir BVP Lietuvoje 1997-2011 metais

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

Iš pateiktos diagramos matome, kad nuo 1997 m. iki 2008 m. matomas pastovus BVP augimas: per minėta laikotarpį BVP išaugo net 176 proc. Tuo tarpu TUI augimas baigėsi metais anksčiau – iki 2007 m. TUI apimtys nuo laikotarpio pradžios išaugo 31,34 mlrd. Lt. Toliau matome abiejų rodiklių smukimą žemyn dėl pasaulinės finansų krizės. Nuo 2009 m. vėl matomas abiejų rodiklių augimas, kuris tęsiasi visus tris pastaruosius metus.

Kaip minėta metodologinėje darbo dalyje, norėdami išsiaiškinti TUI daromą poveikį Lietuvos BVP, atliksime koreliacinę - regresinę analizę. 26 pav. pateikiame laikotarpio 1997 - 2011 m. laikotarpio TUI ir BVP Lietuvoje sklaidos diagramą bei krypties liniją.

26 pav. TUI ir BVP priklausomybė

Gautus analizės rezultatus pateikiame 3 lentelėje. Matome, kad tarp kintamųjų yra labai stiprus teigiamas ryšys. Tai rodo labai aukštas koreliacijos koeficientas $r = 0,97$. Gautas determinacijos koeficientas ($R^2 = 0,9498$) yra taip pat labai aukštas, todėl galima teigti, jog tiesinės regresijos modelis sudarytas tinkamai ir gerai atitinka nagrinėjamą ryšį tarp įplaukiančių į Lietuvą TUI ir sukuriamo BVP. Remdamiesi gautu determinacijos koeficientu galime teigti, kad 94,98 proc. BVP kitimo galime paaiškinti TUI apimties pokyčiais.

Gauta regresijos lygtis $y = 2,0511x + 28575$ išreiškia įplaukiančių TUI apimtį ir BVP Lietuvoje priklausomybę. Koeficientas prie x reiškia, kad įplaukiančios į Lietuvą TUI nulemia 2,0211 BVP dydžio. Tai reiškia, kad TUI padidėjus 1.000 Lt, BVP padidėtų 2.051,1 Lt.

3 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir BVP

Rodiklis	R^2	r	F	$F_{(0,05;1;14)}$	p
Rodiklio reikšmė	0,9498	0,97	245,82	4,6	7,98823E-10
	Tiesinės regresijos lygtis		$y = 2,0511x + 28575$		

Sudaryto modelio statistinį reikšmingumą patikriname remdamiesi Fišerio kriterijumi ir klaidos padarymo tikimybe. Iš pateiktos rezultatų lentelės matome, kad gauta Fišerio kriterijaus reikšmė yra didesnė už kritinę, o klaidos padarymo tikimybė mažesnė už pasirinktą pasiklovimo lygmenį, todėl galime daryti išvadą, kad regresijos modelis sudarytas tinkamai.

Kadangi valstybės ekonomikos augimas dažniausiai siejamas su BVP, todėl norėdami tiksliau įvertinti TUI daromą įtaką BVP pokyčiams, atliekame *daugiamatę tiesinės regresijos analizę* į regresijos modelį įtraukdami visus nagrinėtus ekonomikos augimą atspindinčius veiksnius: eksportą,

EAL, nedarbo lygį, TUI ir verslo įmonių išlaidas MTTP. Daugiamatės regresijos tikslas – sužinoti, kokią įtaką TUI turi BVP atsižvelgiant ir į kitus veiksnius. 4 lentelėje pateikta sudaryto regresijos modelio koeficientų lentelė.

4 lentelė. Daugiamatės regresijos koeficientų lentelė

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	70634,598	9214,050		7,666	,000
TUI	,922	,326	,428	2,831	,025
Eksportas	1,011	,212	,763	4,767	,002
EAL	-52823,032	11897,464	-,433	-4,440	,003
Nedarbas	-524,277	188,789	-,101	-2,777	,027
Išlaidos_MTTP	53,572	39,844	,177	1,345	,221

Iš pateiktos koeficientų lentelės matome, kad iš visų pasirinktų nepriklausomų kintamųjų nėra reikšmingas verslo įmonių išlaidos MTTP. Visų kitų pasirinktų veiksnių įtaka BVP pokyčiams yra reikšminga. Nepriklausomų kintamųjų reikšmingumą BVP parodo „beta“ koeficientas. Iš pateiktos lentelės matome, kad iš atrinktų kintamųjų didžiausią įtaką BVP turi eksportas, mažesnę – EAL ir TUI, o mažiausią įtaką turi nedarbo lygio pokyčiai. Pagal gautus daugiamatės analizės rezultatus sudarome regresijos modelį, į kurį neįtraukiame tik verslo įmonių išlaidų MTTP, kadangi šis veiksnys statistiškai nėra reikšmingas. Gautas regresijos modelis išreiškiamas tokia lygtimi:

$$y = 0,922x_1 - 1,011x_2 - 52823,032x_3 + 524,277x_4 + 70634,598;$$

čia y – BVP; x_1 – TUI apimtis; x_2 – eksportas; x_3 – EAL; x_4 – nedarbo lygis.

Koeficientai prie kintamųjų parodo, koku dydžiu pasikeistų BVP konkrečiu dydžiu pasikeitus kiekvienam iš kintamųjų. Pvz. jei eksportas padidėtų 1.000 Lt, tuomet BVP padidėtų 1.011 Lt. 5 lentelėje pateikiame atliktos daugiamatės regresijos analizės gautus pagrindinius parametrus.

5 lentelė. Daugiamatės regresijos analizės rezultatai

Rodiklis	R ²	r	F	F _(0,05;1;12)	p
Rodiklio reikšmė	0,994	0,997	222,13	4,747	0,000
Daugiamatės regresijos lygtis	$y = 0,922x_1 - 1,011x_2 - 52823,032x_3 + 524,277x_4 + 70634,598;$				

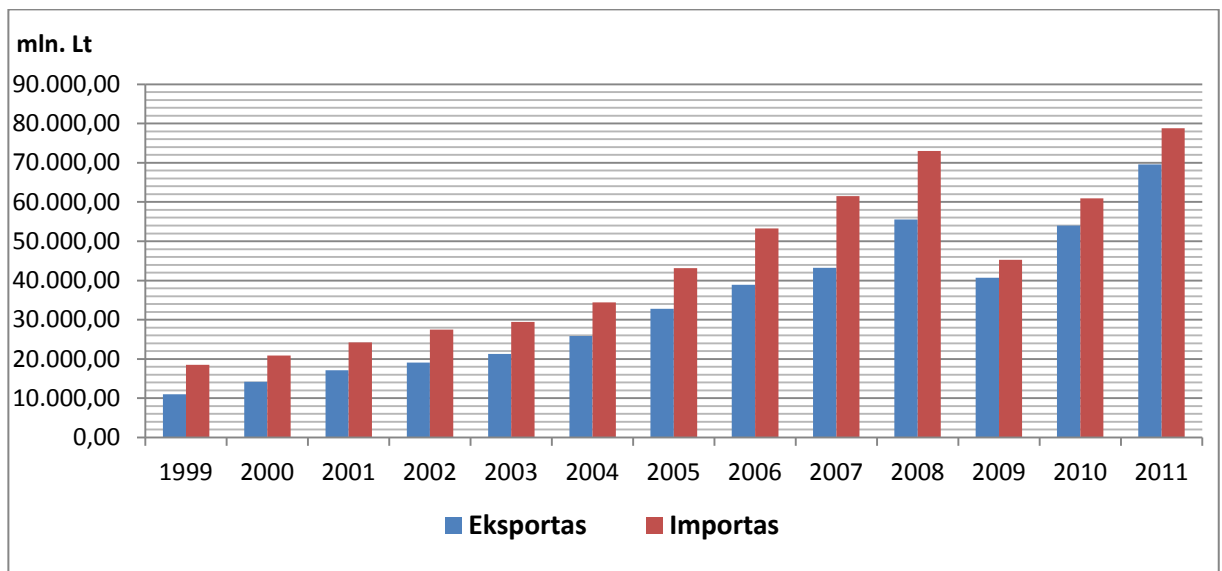
Kaip matome iš rezultatų lentelės, gautas determinacijos koeficientas yra labai aukštas (R² = 0,994). Gauta koeficiento reikšmė reiškia, kad net 99,4 proc. BVP kitimo galime paaiškinti pasirinktų

nepriklausomų kintamųjų kitimu. Gauta Fišerio kriterijaus reikšmė yra didesnė už kritinę, klaidos padarymo tikimybė yra 0, todėl galime teigti, kad regresijos modelis parinktas teisingai.

Vertinant TUI ir BVP ryšį, atlikta ne tik koreliacinė ir tiesinė vienmatė regresinė analizė, bet ir daugiamatė regresinė analizė siekiant įvertinti TUI įtaką BVP pokyčiams atsižvelgiant į kitus BVP įtakojančius veiksnius. Remdamiesi gautais analizių rezultatais galime daryti išvadą, kad tiksliau TUI daromą įtaką BVP nusako daugiamatės regresijos modelis, kadangi kaip rodo gautų analizių rezultatai, TUI toli gražu ne vienintelis reikšmingą įtaką BVP pokyčiams turintis veiksnys. Įvertinę gautus rezultatus, atmetam nulinę hipotezę ir priimame alternatyvią, kad „*įplaukiančios į Lietuvą TUI teigiamai veikia BVP kiekį šalyje*“.

TUI įtakos eksportui vertinimas

Anot D. Laskienės (2010), TUI skatina eksportą tinklinio marketingo²⁷ principu. Tiesioginio investavimo įmonė užmezga naujus verslo santykius su užsienio kompanijomis, gauna galimybę naudotis multinacionaliniais tinklais įvairiose šalyse. Kaip jau minėta anksčiau, eksporto apimčių augimas vertinamas kaip vienas pagrindinių ekonomikos augimo elementų, ypač besivystančiose valstybėse. Todėl tikėtina, kad TUI didina eksporto apimtį ir taip prisideda prie valstybės ekonomikos augimo. Norėdami tai patvirtinti ar paneigti, atliekame koreliacinę – regresinę kintamųjų analizę. 27 pav. pateikiama eksporto ir importo apimčių Lietuvoje dinamika nuo 1999 iki 2011 m.

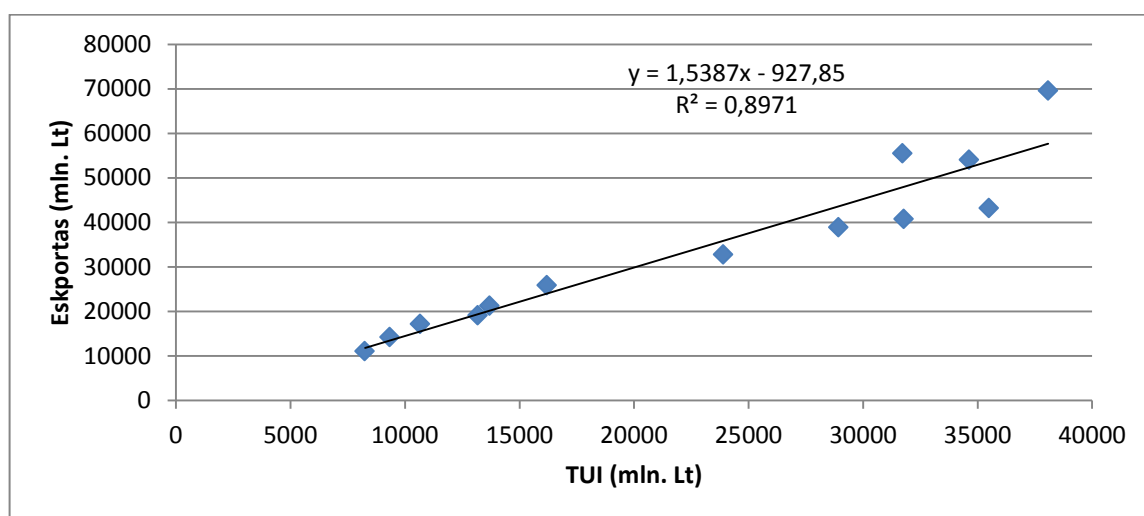
27 pav. Eksportas ir importas Lietuvoje 1999-2011 m. (mln. Lt)

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

²⁷ Tinklinis marketingas – tai tokia prekių ir paslaugų pardavimo strategija, kuria remiantis pardavimai vykdomi pasitelkiant kaip įmanoma didesnę skaičių tarpininkų (distributorių), prekybos agentų.

Iš pateikto pav. matome, kad visu nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvoje užsienio prekybos balansas buvo neigiamas – importas viršija eksportą ir taip susidaro einamosios sąskaitos deficitas. Nuo 1999 iki 2008 m. matome pastovų tiek eksporto, tiek importo apimčių augimą Lietuvoje: eksporto vidutinis metinis augimas 1999 – 2008 m. buvo 19,89 proc., importo – 16,59 proc. Toliau 2009 m. matome pasaulinės finansų krizės padarinius – eksportas sumažėjo 26,62 proc., o importas – net 37,94 proc. Pastaruosius 2 metus matomas eksporto ir importo didėjimas – rodikliai didėjo atitinkamai vidutiniškai 30,71 ir 31,91 proc. per metus.

Toliau darbe siekdami įvertinti įplaukiančių TUI įtaką eksportui Lietuvoje, atliekame koreliacinę ir regresinę analizę. 28 pav. pateikiame įplaukiančių į Lietuvą TUI ir eksporto sklaidos diagramą bei krypties liniją.

28 pav. TUI Lietuvoje ir eksporto priklausomybė

Pagrindiniai gauti koreliacinės - regresinės analizės parametrai pateikti 6 lentelėje. Gautas koreliacijos koeficientas lygus 0,95, todėl galime teigti, kad egzistuoja labai stiprus teigiamas ryšys tarp įplaukiančių į Lietuvą TUI apimčių ir eksporto: didėjant TUI apimtims, didėja ir eksportas.

6 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir eksporto ryšį

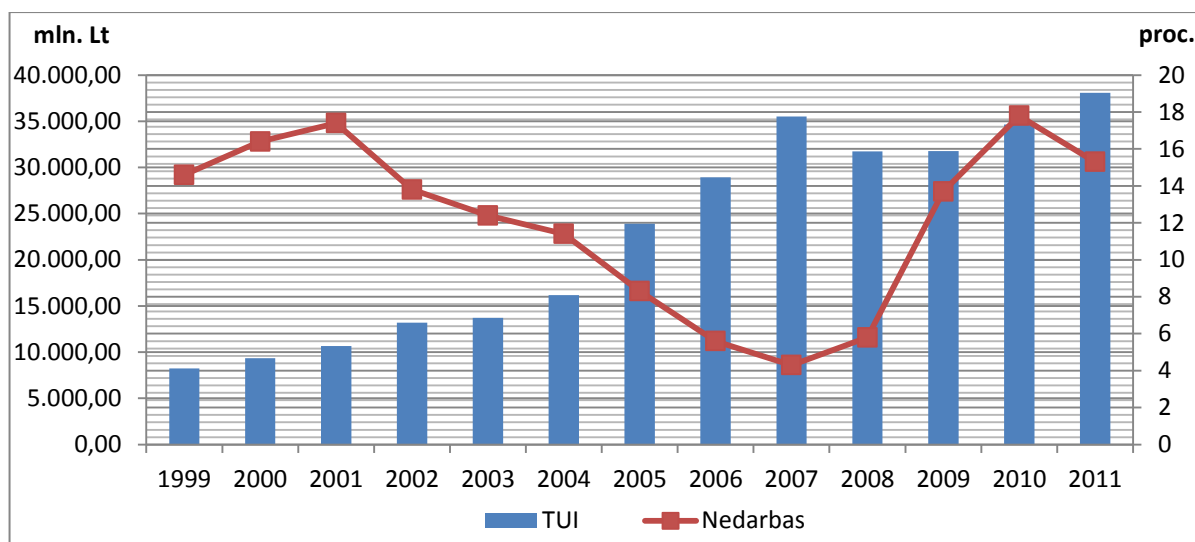
Rodiklis	R ²	r	F	F _(0,05;1;12)	p
Rodiklio reikšmė	0,897	0,95	95,91	4,747	9,10261E-07
	Tiesinės regresijos lygtis		$y = 1,5387x - 927,85$		

Kaip matome iš 6 lentelės, gautas determinacijos koeficientas $R^2 = 0,897$ yra aukštas. Remiantis gauta koeficiento reikšme galime teigti, kad 89,7 proc. Eksporto kitimo galime paaiškinti įplaukiančių į Lietuvą TUI apimčių kitimu. Gauta tokia tiesinės regresijos lygtis: $y = 1,5387x - 927,85$. Sudaryto

regresinio modelio patikimumą patikriname remdamiesi Fišerio kriterijumi bei klaidos padarymo tikimybe: gauta Fišerio kriterijaus reikšmė yra didesnė už kritinę, klaidos padarymo tikimybė $p = 9,10261E-07$ atmesti nulinę hipotezę, kad „įplaukiančios į Lietuvą TUI neturi teigiamos įtakos eksporto didėjimui šalyje“, yra labai maža, todėl nulinę hipotezę atmetame ir priimame alternatyvią, kad TUI apimčių didėjimas Lietuvoje teigiamai veikia eksportą.

TUI įtakos nedarbui vertinimas

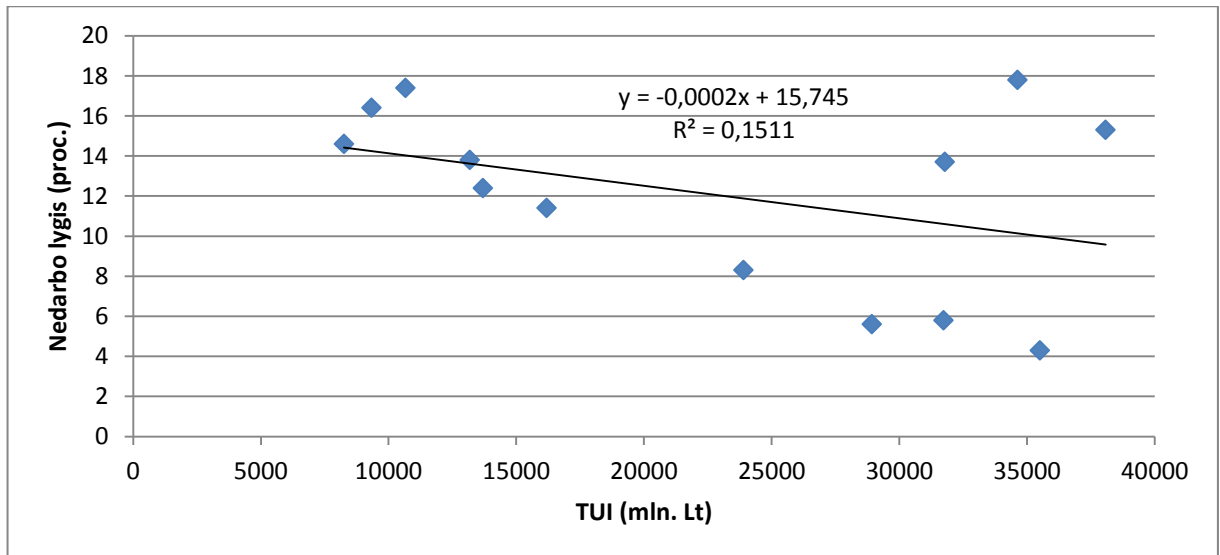
Toliau išsiaiškinsime, kokią įtaką TUI daro nedarbo lygiui Lietuvoje. Kadangi teorinėje darbo dalyje nagrinėjome, kokią įtaką įplaukiančios TUI turi šalies ekonomikai ir vienareikšmiško daromos įtakos vertinimo nėra, todėl pagal antroje darbo dalyje suformuotą metodiką atliksime kintamųjų tarpusavio priklausomybės vertinimą. 29 pav. pateikiame TUI apimčių ir nedarbo lygio Lietuvoje kitimą 1999 – 2011 m. laikotarpyje.

29 pav. TUI ir nedarbo lygis Lietuvoje 1999 – 2011 metais

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

Pateiktame paveiksle stulpelinė diagrama rodo TUI apimčių kitimą, o linijinė – nedarbo lygio pokyčius. Kaip matome iš pateiktos diagramos, nuo 2001 iki 2007 m. nedarbo lygis mažėjo: nuo 17,4 proc. 2001 m. iki 4,3 proc. 2007 m. Toliau vėl matome pasaulinės krizės pasekmes: nedarbo lygis nuo 2007 iki 2010 m. išaugo net 13,5 proc. Remiantis dažniausiai mokslininkų išsakomomis teorinėmis TUI ir nedarbo lygio priklausomybės vertinimo teorinėmis prielaidomis, didėjant TUI apimtis, nedarbo lygis turėtų mažėti, t.y. kintamuosius turėtų sieti neigiama tarpusavio priklausomybė. Tai patikrinsime atlikę koreliacinę – regresinę analizę. 30 pav. pateikiame TUI ir nedarbo lygio ryšio sklaidos diagramą bei krypties liniją.

30 pav. TUI ir nedarbo tarpusavio priklausomybė

Gautus koreliacinės ir regresinės analizės rezultatai pateikti 7 lentelėje. Kaip matome, gautas koreliacijos koeficientas $r = -0,389$ yra neigiamas, todėl tai patvirtina minėtas teorines prielaidas, kad didėjant TUI apimtims, nedarbo lygis mažėja. Neigiamą rodiklių tarpusavio priklausomybę rodo ir krypties linija bei neigiamas koeficientas prie nepriklausomojo kintamojo. Tiesa, ryšys tarp kintamųjų nėra stiprus, todėl galime teigti, kad kintamuosius sieja silpna neigiama tarpusavio priklausomybė.

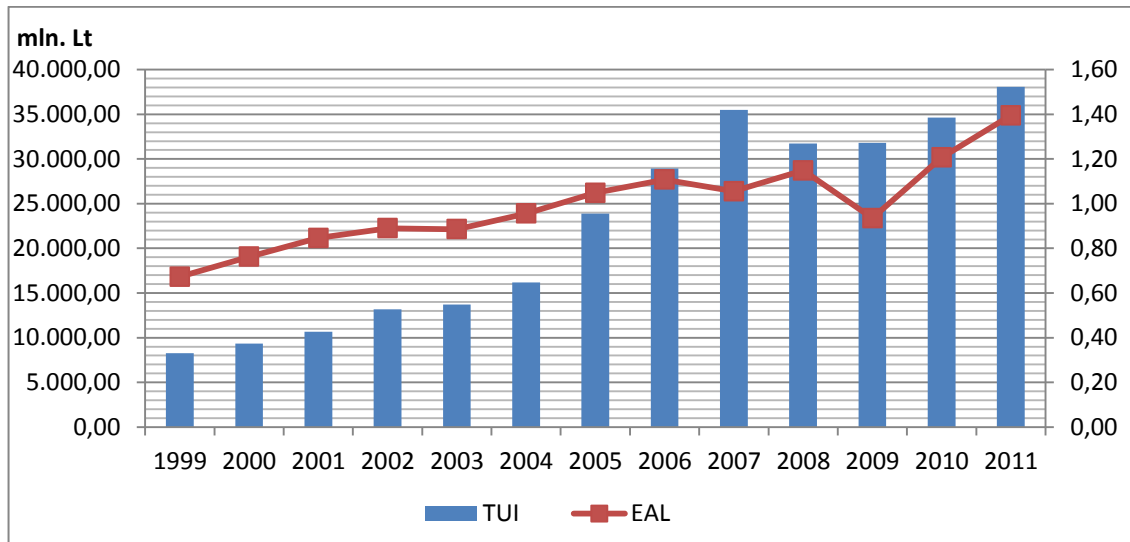
7 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir nedarbo lygi

Rodiklis	R^2	r	F	$F_{(0,05;1;12)}$	p
Rodiklio reikšmė	0,1511	-0,389	1,958	4,747	0,189
	Tiesinės regresijos lygtis		$y = -0,0002x + 15,745$		

Toliau regresinės analizės pagalba įvertinsime rodiklių priežastingumą, t.y. ar vieno rodiklio pokyčiais galime paaiškinti kito rodiklio pokyčius. Gauta regresijos lygtis pateikta X lentelėje. Sudarytą regresijos modelį įvertiname pagal pagrindinius parametrus. Gautas determinacijos koeficientas yra labai mažas (0,1511), patikrinę jo reikšmingumą F kriterijumi matome, kad faktinė F kriterijaus reikšmė yra mažesnė už kritinę F kriterijaus reikšmę, klaidos padarymo tikimybė yra didesnė už pasirinktą reikšmingumo lygmenį, todėl galime teigti, kad sudarytas regresijos modelis yra statistiškai nereikšmingas ir tarp įplaukiančių į Lietuvą TUI ir nedarbo lygio nėra statistiškai reikšmingo ryšio ir TUI apimčių pokyčiai nepaaiškina nedarbo lygio pokyčių Lietuvoje. Remdamiesi gautais analizės rezultatais priimame nulinę hipotezę, kad „įplaukiančios į Lietuvą TUI nemažina nedarbo lygio Lietuvoje“.

TUI įtakos ekonomikos atvirumui vertinimas

Kitas rodiklis, kuriuo remiantis vertinama šalies ekonomika, tai ekonomikos atvirumo lygis (EAL), skaičiuojamas kaip eksporto ir importo sumos santykis su BVP. Dažniausiai jei rodiklis nesiekia 0,2, ekonomika laikytina visiškai uždara, jei rodiklis yra tarp 0,2 ir 0,4, ekonomika laikoma palyginti uždara, o jei santykis yra tarp 0,4-0,6, šalies ekonomika vertinama kaip atvira; rodikliui viršijus 0,6 – ekonomika laikoma visiškai atvira. 8 pav. pateikiame TUI apimčių ir Lietuvos EAL kitimą 1999-2011 m. laikotarpiu.

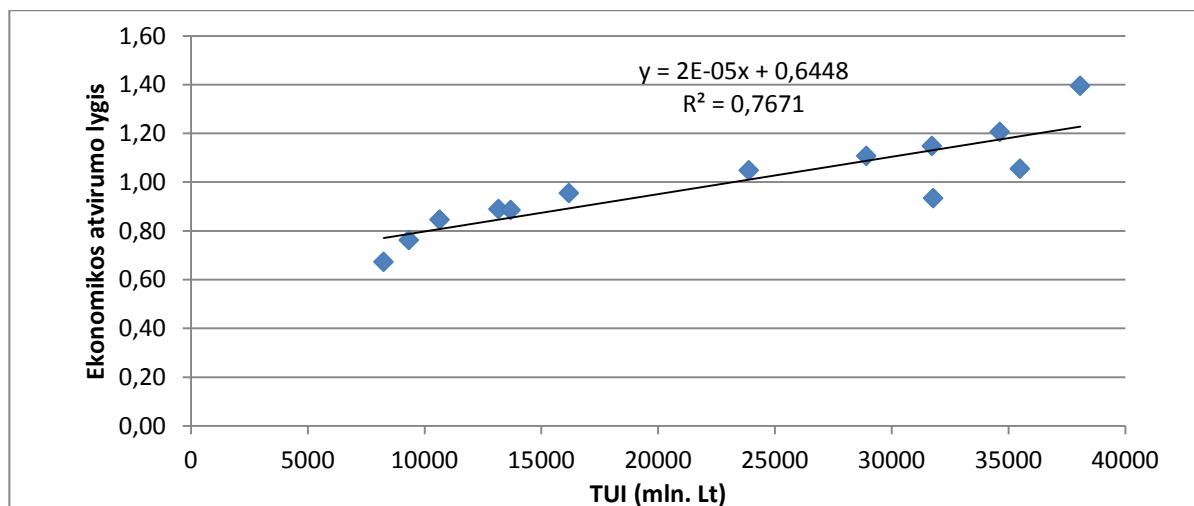

31 pav. TUI ir ekonomikos atvirumo lygis Lietuvoje 1999 - 2011 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

31 pav. EAL pateiktas linijine, o TUI apimtis stulpeline diagrama. Iš pateiktos diagramos matome, kad Lietuvos EAL visu nagrinėjamu laikotarpiu buvo aukštas – jis viršijo minėtą 0,6 visiškai atviros ekonomikos ribą. Mažiausias Lietuvos ekonomikos atvirumo lygis buvo 1999 m. ir siekė 0,67. Tai rodo, kad Lietuvoje užsienio prekyba vaidina labai svarbų vaidmenį ir jai yra skiriamas išskirtinis dėmesys. Dažniausiai ekonomikos atvirumo lygis didesnis yra besivystančių šalių, kurios stengiasi kuo labiau išvystyti tarptautinę prekybą ir taip užsitikrinti verslo sėkmę.

Tikėtina, kad didėjanti TUI apimtis didina ir šalies ekonomikos atvirumo lygį. Tai patikrinsime atlikdami koreliacinę – regresinę kintamųjų analizę. 32 pav. pateikiame TUI Lietuvoje ir ekonominio atvirumo lygio (EAL) sklaidos diagramą bei krypties liniją.

32 pav. TUI ir ekonomikos atvirumo lygio priklausomybė

Gauti koreliacinės – regresinės analizės rezultatai pateikti 8 lentelėje. Matome, kad tarp nagrinėjamų kintamųjų egzistuoja stipri teigiama priklausomybė, kadangi gautas koreliacijos koeficientas lygus 0,876. Tokia koeficiento reikšmė reiškia, kad didėjant TUI apimtims, EAL taip pat didėja, ir atvirkščiai.

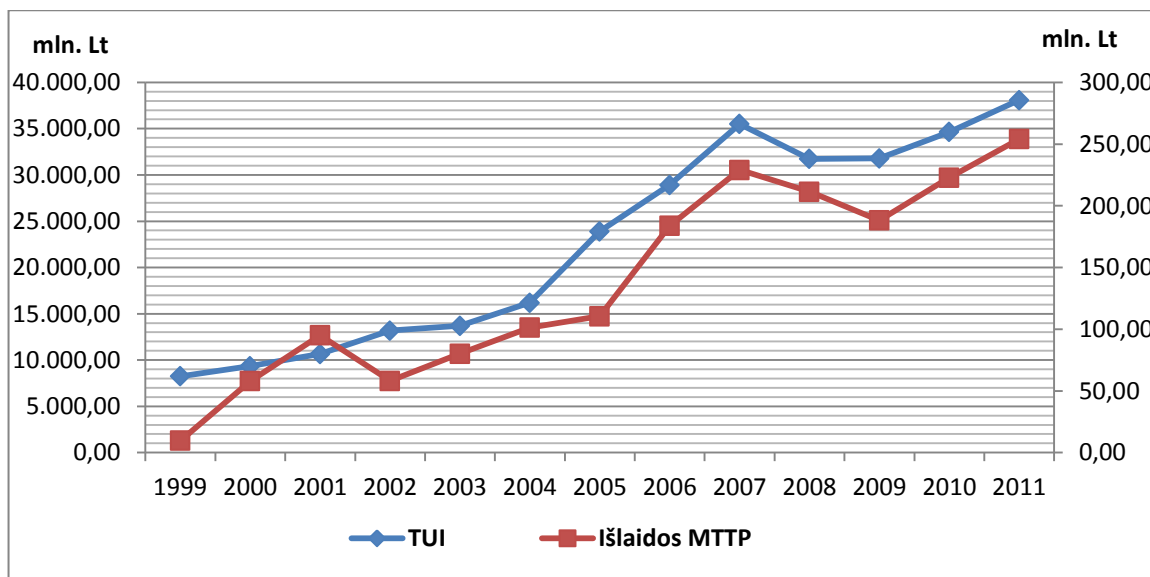
8 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir Lietuvos EAL

Rodiklis	R ²	r	F	F _(0,05;1;12)	p
Rodiklio reikšmė	0,7671	0,876	36,23	4,747	8,6839E-05
	Tiesinės regresijos lygtis		$y = 2E-05x + 0,6448$		

Sudarytas regresijos modelis išreiškiamas lygtimi: $y = 2E-05x + 0,6448$. Kadangi gauta Fišerio kriterijaus reikšmė didesnė už kritinę, o klaidos padarymo tikimybė mažesnė už pasirinktą pasiklovimo lygmenį, galime teigti, kad modelis sudarytas tinkamai ir tarp kintamųjų egzistuoja statistiškai reikšminga priklausomybė. Gautas determinacijos koeficientas taip pat aukštas (0,7671), jis parodo, kad net 76,71 proc. EAL kitimo galime paaiškinti TUI apimčių kitimu. Remdamiesi gautais atliktų analizių rezultatais atmetame nulinę hipotezę ir priimame alternatyvią, kad „*įplaukiančios į Lietuvą TUI teigiamai veikia ekonomikos atvirumo laipsnį*“.

TUI įtakos verslo įmonių išlaidoms MTTP vertinimas

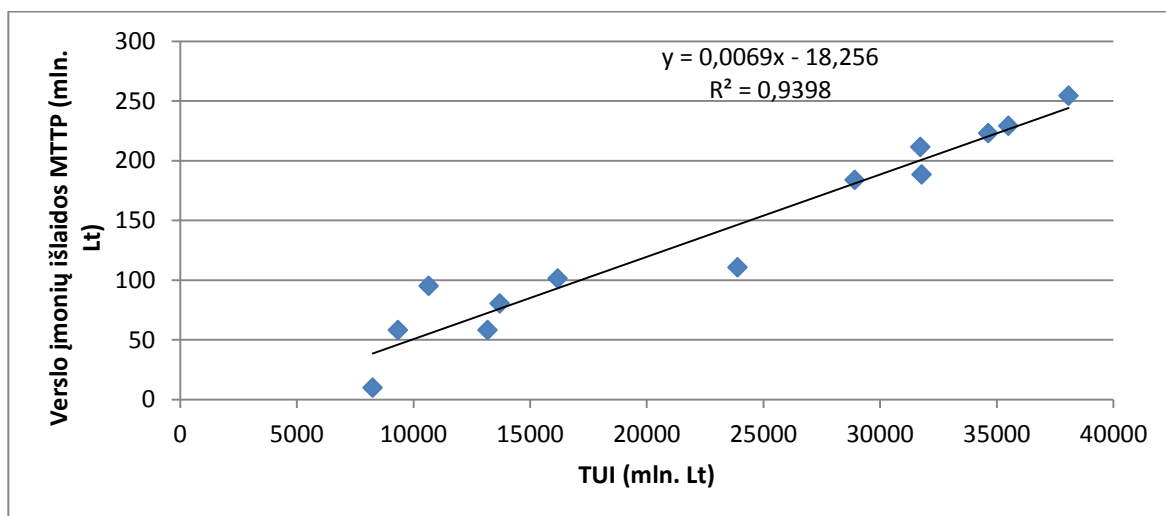
Toliau pagal metodinėje darbo dalyje suformuotą TUI Lietuvoje vertinimo metodiką vertinsime, kaip įplaukiančios į Lietuvą TUI įtakoja verslo įmonių išlaidas MTTP. 33 pav. pateikiame TUI ir verslo įmonių išlaidų MTTP kitimą 1999-2011 m.

33 pav. TUI ir verslo įmonių išlaidos MTTP Lietuvoje 1999 - 2011 m.

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

Kaip matome iš pateiktos diagramos, nuo 2002 m. abiejų kintamųjų pokyčiai labai panašūs: didėjant vienam rodikliui, kitas taip pat didėja, ir atvirkščiai. Akivaizdžiai išsiskiria nagrinėjamo laikotarpio pradžia, kai 1999 m. verslo įmonių išlaidos MTTP siekė vos 9,7 mln. Lt. Po to matome labai staigų išlaidų padidėjimą: per 2 metus išlaidos MTTP padidėjo net 85,4 mln. Lt. Tiesioginiai užsienio investuotojai, investuodami į vietines kompanijas ar steigdami užsienio kompanijų filialus, dažnai pritaiko naujas technologijas, kurios vis dažniau vertinamos kaip vienas iš pagrindinių verslo sėkmę sąlygojančių veiksnių. Todėl yra tikėtina, kad didėjančios TUI skatina verslo įmonių išlaidas MTTP. Tai patikrinsime atlikdami koreliacinę – regresinę kintamųjų analizę. Žemiau pateikiame TUI apimties ir verslo įmonių išlaidų MTTP sklaidos diagramą bei krypties liniją.

34 pav. TUI ir verslo įmonių išlaidų MTTP priklausomybė

Kaip ir prieš tai nagrinėtiems rodikliams, TUI Lietuvoje įtaką verslo įmonių išlaidų MTTP pokyčiams įtaką vertiname remdamiesi gautais koreliacinės – regresinės analizės rezultatais. 9 lentelėje pateikiame pagrindinius atliktų analizių parametrus. Gautas labai aukštas koreliacijos koeficientas 0,969. Tai reiškia, kad kintamuosius sieja labai stiprus teigiamas ryšys: didėjant TUI apimtims, verslo įmonių išlaidos MTTP taip pat didėja.

9 lentelė. Koreliacinės - regresinės analizės rezultatai vertinant TUI ir verslo įmonių išlaidas MTTP

Rodiklis	R ²	r	F	F _(0,05;1;12)	p
Rodiklio reikšmė	0,9398	0,969	171,69	4,747	4,6878E-08
	Tiesinės regresijos lygtis		$y = 0,0069x - 18,256$		

Sudarytas regresijos modelis išreiškiamas lygtimi: $y = 0,0069x - 18,256$. Sudarytas modelis statistiškai reikšmingas, kadangi tiek gauta Fišerio kriterijaus reikšmė didesnė už kritinę, tiek klaidos padarymo tikimybė yra labai maža. Remdamiesi gautu determinacijos koeficientu $R^2 = 0,897$ galime teigti, kad 89,7 proc. Verslo įmonių išlaidų MTTP kitimo galime paaiškinti TUI Lietuvoje apimtys kitimu. Taigi įvertinę pagrindinių atliktų analizių parametrus, atmetame nulinę hipotezę, kad „*įplaukiančios į Lietuvą TUI neskatina verslo įmonių išlaidų MTTP*“ ir teigiame, kad didėjančios TUI apimtys teigiamai veikia verslo įmonių išlaidas MTTP.

3.3. Ekspertinis tiesioginių užsienio investicijų vertinimas

Ekspertinis TUI vertinimas atliekamas siekiant patvirtinti tiek teorinėje darbo dalyje suformuluotas išvadas, tiek empiriniame tyrime gautus rezultatus. Ekspertiniame vertinime dalyvavo 8 ekspertai, parinkti pagal metodologinėje darbo dalyje aprašytus ekspertų vertinimo kriterijus. Šiame poskyryje apžvelgsime gautus ekspertinio vertinimo rezultatus, suformuluosime ir pateiksime išvadas.

Ekspertinio vertinimo anketos gautų rezultatų analizę pradėdame nuo pirmų dviejų klausimų, kuriais siekiama išsiaiškinti, kurie rodikliai geriausiai atspindi valstybės ekonomikos augimą. Pirmame anketos klausime pateikti 5 rodikliai, kuriems ekspertai suteikė tam tikrus rangus: BVP, nedarbo lygis, eksportas, infliacija bei išlaidos MTTP. Gauti rezultatai pateikiami 10 lentelėje.

10 lentelė. Pagrindiniai ekonomikos augimą atspindintys rodikliai pagal ekspertus

Eksperto Nr.	BVP	Nedarbo lygis	Eksportas	Infliacija	Išlaidos MTTP
1	1	2	3	5	4
2	1	2	3	5	4
3	1	4	3	5	2
4	1	3	2	4	5
5	1	1	2	3	4
6	1	3	2	4	3
7	1	3	2	5	4
8	1	2	3	5	4
Rangų suma $\sum_{i=1}^m x_{ij}$	8	20	20	36	30
Rangų sumų vidurkis a	24	24	24	24	24
Nuokrypio kv.	256	16	16	144	36

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal gautus ekspertinio vertinimo rezultatus

Konkordacijos koeficiento (W) skaičiavimas

Pirmiausia apskaičiuojame rangų sumų vidurkį a :

$$a = 0,5m(k+1) = 0,5 \cdot 8 \cdot (5+1) = 24;$$

$$\text{Nuokrypio kvadratų suma } S^2 = \sum_{i=1}^k \left(\sum_{j=1}^m x_{ij} - a \right)^2 = (8-24)^2 + (20-24)^2 + (20-24)^2 + (36-24)^2 + (30-24)^2 = 468.$$

Kaip matome iš 10 lentelės, vienodo tipo susijusių rangų grupės yra penktoje ir šeštoje eilutėse. Abejose eilutėse yra po vieną susijusių rangų grupę, todėl:

$$T_5 = T_6 = (2^3 - 2) = 6.$$

Taigi gauname, kad susijusių rangų suminė reikšmė

$$T_l = 6 + 6 = 12.$$

Apskaičiuojame konkordacijos koeficientą:

$$W = \frac{12S^2}{m^2(k^3 - k) - m \sum_{l=1}^r T_l} = \frac{12 \cdot 468}{8^2(5^3 - 5) - 8 \cdot 12} = 0,741$$

Sprendimo priėmimui taikome χ^2 kriterijų:

$\chi^2 = mfW$ turi χ^2 skirstinį su $f = k-1$ laisvės laipsniu. Šiuo atveju $m = 8$, $f = 7$, $\alpha = 0,05$, todėl

$$\chi^2 = 8 \times 7 \times 0,741 = 41,496 > \chi_{krit}^2(0,05;7) = 14,067.$$

Kaip matome, gauta χ^2 reikšmė yra didesnė nei kritinė, todėl nulinė hipotezė apie ekspertų nuomonių nesuderinamumą atmetama ir galime teigti, kad **ekspertų nuomonės yra suderintos**.

Gauti rezultatai rodo, kad ekspertai vienareikšmiškai kaip geriausiai ekonomikos augimą atspindintį rodiklį vertina BVP. Vienodai svarbiai vertinamas eksportas ir nedarbo lygis, toliau eina išlaidos MTTP, o kaip blogiausia alternatyva pasirinkta infliacija.

Antrame klausime ekspertų buvo paprašyta išvardinti kitus pirmame klausime nepaminėtus ekonomikos augimą atspindinčius rodiklius. Vienas dažniausiai pasikartojusių rodiklių buvo būtent TUI – jį įvardijo 3 ekspertai. Taip pat paminėti tokie rodikliai kaip materialinės investicijos, vartotojų pasitikėjimo indeksas, namų ūkių pajamų lygis, pramonės produkcija ir užsakymai produkcijai gaminti, elektros energijos suvartojimas, viešojo/privataus sektoriaus ir užsienio skolos dydis, prekybos balansas, nekilnojamojo turto kainos, darbo našumas, vidutinis darbo užmokestis, pinigų kiekis šalyje, ekonominio aktyvumo augimas bei teigiami verslo lūkesčiai.

3 - 6 ekspertinio vertinimo anketos klausimai skirti siekiant išsiaiškinti ekspertų nuomonę apie TUI daromą įtaką šalies ekonomikai. Į klausimą, kokią įtaką įplaukiančios į šalį TUI daro šalies ekonomikai visi ekspertai vienareikšmiškai nurodė, kad TUI įtaka *labai teigiama* (6 ekspertai) arba *teigiama* (2 ekspertai).

Kaip ir kiekvienas rodiklis, TUI dažnai taip pat vertinamas 2 aspektais: kaip aiškinta teorinėje darbo dalyje, egzistuoja ne vien teigiamas, bet ir neigiamas požiūris į TUI daromą įtaką valstybės ekonomikai. Siekiant išsiaiškinti ekspertų nuomonę, kokie veiksniai geriausiai apibūdina abi požiūrių puses, pateikti 4 ir 5 klausimai. Gautus rezultatus pateikiame 11 ir 12 lentelėse.

11 lentelė. Teigiamą TUI įtaką apibūdinantys veiksniai

Eksperto Nr.	Trūkstamo kapitalo aprūpinimas	Naujų darbo vietų sukūrimas	Tarptautiniai verslo ryšiai	MTTP, inovacijų skatinimas ir diegimas	Tarptautinio verslo skatinimas
1	3	1	4	2	5
2	1	3	2	4	5
3	2	3	4	2	5
4	1	2	5	3	4
5	2	1	4	3	3
6	2	1	3	3	2
7	2	1	4	3	3
8	3	1	4	3	2
Rangų suma	16	13	30	23	29
Rangų sumų vidurkis <i>a</i>	24	24	24	24	24
Nuokrypio kv.	64	121	36	1	25

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal gautus ekspertinio vertinimo rezultatus

Konkordacijos koeficiento (W) skaičiavimas

Rangų sumų vidurkis $a = 0,5m(k+1) = 0,5 \cdot 8 \cdot (5+1) = 24$;

$$\text{Nuokrypio kvadratų suma } S^2 = \sum_{i=1}^k \left(\sum_{j=1}^m x_{ij} - a \right)^2 = (16-24)^2 + (13-24)^2 + (30-24)^2 + (23-24)^2 + (29-24)^2 = 247.$$

Iš 11 lentelės matome, kad vienodo tipo susijusių rangų grupių nėra tik 1,2 ir 4 eilutėse. Po vieną susijusių rangų grupę yra 3,5,7 ir 8 eilutėse, todėl:

$$T_3 = T_5 = T_7 = T_8 = (2^3 - 2) = 6.$$

6 eilutėje yra dvi susijusių rangų grupės: $T_6 = (2^3 - 2) + (2^3 - 2) = 12$

Apskaičiuojame susijusių rangų suminę reikšmę $T_l = 6 + 6 + 6 + 6 + 12 = 36$

Apskaičiuojame konkordacijos koeficientą:

$$W = \frac{12S^2}{m^2(k^3 - k) - m \sum_{l=1}^r T_l} = \frac{12 \cdot 247}{8^2(5^3 - 5) - 8 \cdot 36} = 0,40$$

Apskaičiuojame χ^2 :

$$\chi^2 = mfW = 8 \times 7 \times 0,40 = 22,4 > \chi_{krit}^2(0,05;7) = 14,067.$$

Matome, kad gauta χ^2 reikšmė yra didesnė nei kritinė, todėl **atmetame nulinę hipotezę, kad ekspertų nuomonės nesuderintos**, todėl remdamiesi gautais rezultatais galime daryti pagrįstas išvadas. Tiesa, gautas Kendall konkordacijos koeficientas nėra labai aukštas (0,40), tai reiškia, kad ekspertų nuomonės vertinant TUI teigiamos įtakos pagrindinius veiksnius nėra visiškai sutampančios. Gauti rezultatai rodo, kad geriausiai TUI teigiamą įtaką apibūdina *naujų darbo vietų sukūrimas* bei *trūkstamo kapitalo aprūpinimas*. Tai iš tikrųjų yra vienos didžiausių problemų Lietuvoje, kadangi tiek nedarbo lygis šalyje yra gana aukštas, tiek verslo įmonės, norėdamos plėsti ir vystyti savo verslą, iš vietinių finansavimo šaltinių negauna reikiamo kapitalo. Abu šie aspektai patvirtina teorinėje darbo dalyje padarytas prielaidas, kad TUI sudaro sąlygas kurti naujas darbo vietas šalyje ir suteikia galimybę verslo subjektams gauti trūkstamą kapitalo kiekį. Taip pat matome, kad ekspertai kaip teigiamą TUI veiksnį vertina ir *MTTP, inovacijų skatinimą ir diegimą*. Anot ekspertų, mažiausiai iš pateiktų veiksnių teigiamą TUI įtaką apibūdina verslo tarptautiškumas: *tarptautinio verslo skatinimas* ir *tarptautiniai verslo ryšiai*.

12 lentelėje pateikti ekspertinio vertinimo rezultatai vertinant neigiamą TUI įtaką atspindinčius veiksnius: netolygi ekonomikos plėtra, neefektyvus vietinių išteklių panaudojimas, pelno išvežimas į užsienį, strateginių šalies ūkio šakų kontrolė ir vietinių verslo subjektų išstūmimas iš rinkos.

12 lentelė. Neigiamą TUI įtaką apibūdinantys veiksniai

Eksperto Nr.	Netolygi ekonomikos plėtra	Neefektyvus vietinių išteklių panaudojimas	Pelno išvežimas į užsienį	Strateginių šalies ūkio šakų kontrolė	Vietinių verslo subjektų išstūmimas iš rinkos
1	5	4	1	4	3
2	3	4	1	5	2
3	2	5	1	4	3
4	3	2	1	5	4
5	4	4	2	2	3
6	4	5	3	5	4
7	3	5	1	3	2
8	3	5	2	4	2
Rangų suma	27	34	12	32	23
Rangų sumų vidurkis a	24	24	24	24	24
Nuokrypio kv.	9	100	144	64	1

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal gautus ekspertinio vertinimo rezultatus

Konkordacijos koeficiento (W) skaičiavimas

Rangų sumų vidurkis $a = 0,5m(k+1) = 0,5 \cdot 8 \cdot (5+1) = 24$;

Nuokrypio kvadratų suma $S^2 = \sum_{i=1}^k \left(\sum_{j=1}^m x_{ij} - a \right)^2 = (27-24)^2 + (34-24)^2 + (12-24)^2 + (32-24)^2 + (23-24)^2 = 318$.

Iš 12 lentelės matome, kad vienodo tipo susijusių rangų grupių nėra 2, 3 ir 4 eilutėse. Po vieną susijusių rangų grupę yra 1, 7 ir 8 eilutėse, todėl:

$$T_1 = T_7 = T_8 = (2^3 - 2) = 6.$$

5 ir 6 eilutėse yra po dvi susijusių rangų grupes: $T_5 = T_6 = (2^3 - 2) + (2^3 - 2) = 12$

Apskaičiuojame susijusių rangų suminę reikšmę $T_l = 6 + 6 + 6 + 12 + 12 = 42$

Apskaičiuojame konkordacijos koeficientą:

$$W = \frac{12S^2}{m^2(k^3 - k) - m \sum_{l=1}^r T_l} = \frac{12 \cdot 318}{8^2(5^3 - 5) - 8 \cdot 42} = 0,52$$

Gauname χ^2 reikšmę:

$$\chi^2 = mfW = 8 \times 7 \times 0,52 = 29,12 > \chi_{krit}^2(0,05; 7) = 14,067.$$

Matome, kad gauta χ^2 reikšmė yra didesnė nei kritinė, todėl atmetame nulinę hipotezę ir priimame alternatyvią, kad **ekspertų nuomonės suderintos**. Remdamiesi ekspertų nuomone, galime teigti, kad geriausiai neigiama TUI įtaka pasireiškia gauto *pelno išvežimu į užsienį*. Teorinėje darbo dalyje tai taip pat įvardintas kaip vienas pagrindinių neigiamą TUI įtaką atspindinčių veiksnių, todėl

galime daryti išvadą, kad ekspertinis vertinimas šiuo klausimu atitinka anksčiau padarytas teorines prielaidas. Taip pat gauti rezultatai rodo, kad kaip neigiamas veiksnys įvardijamas *vietinių verslo subjektų išstūmimas iš rinkos*. Kaip ir teigta teorinėse neigiamos TUI įtakos įžvalgose, vietiniai verslo subjektai dažnai nėra pajėgūs konkuruoti su tiesioginiais užsienio investuotojais, kurių įkurtos ar remiamos įmonės dažniausiai yra tarptautinį pripažinimą turinčios kompanijos.

6 – amė klausime ekspertai galėjo įvardinti kitus veiksnius, kuriais, jų nuomone, taip pat galima būtų paaiškinti teigiamą ar neigiamą TUI poveikį šalies ekonomikai. Kaip *teigiamus* ekspertų nurodytus TUI veiksnius galime įvardinti: sumokami mokesčiai į valstybės biudžetą, šešėlinės ekonomikos mažinimas, didinamas mokslo ir verslo bendradarbiavimo aktyvumas, didesnis siūlomas darbo užmokestis tiesioginio užsienio investuotojo samdomiems specialistams, gerinamas valstybės įvaizdis. Ekspertų nuomone, *neigiamą* TUI įtaką atspindi tokie veiksniai, kaip vietos verslumo lygio smukimas, didelė priklausomybė nuo kelių stambių užsienio investuotojų, regioninių skirtumų augimas, darbo užmokesčio bei pragyvenimo lygio skirtumai tarp miesto ir kaimo.

7 – uoju ekspertinio vertinimo anketos klausimu siekiama išsiaiškinti, kaip ekspertai vertina **priežastingumo ryšį** tarp pagrindinio valstybės ekonomikos augimą atspindinčio rodiklio BVP ir TUI. Dauguma ekspertų (6 iš 8) nurodė, kad *tiesioginės užsienio investicijos daro įtaką BVP pokyčiams*. Likusių dviejų ekspertų vertinimu, *tarp tiesioginių užsienio investicijų ir BVP yra abipusė sąveika*. 3.1. poskyryje atlikę Granger priežastingumo testą gavome, kad TUI yra Granger BVP priežastis, todėl remdamiesi tiek gautais atlikto testo, tiek ekspertinio vertinimo rezultatais galime teigti, kad įplaukiančios į šalį TUI daro įtaką BVP pokyčiams, bet ne atvirkščiai.

Toliau ekspertinio vertinimo anketoje pateikiami 8 – 11 klausimai susiję su *vyriausybės vaidmeniu pritraukiant TUI ir TUI skatinimo priemonėmis*. Dėl vyriausybės priimamų sprendimų ir vykdomos politikos svarbos TUI pritraukimui pritaria visi ekspertai: 6 ekspertai įvertino vyriausybės įtaką kaip *labai svarbią*, 2 ekspertai – kaip *svarbią*.

Kokie yra **pagrindiniai TUI pritraukimą lemiantys veiksniai**, ekspertai galėjo įvardinti 9 – amė klausime. Išskiriame pagrindinius ekspertų nurodytus TUI pritraukimą lemiančius veiksnius:

- darbo santykių reglamentavimo griežtumas, biurokratinių barjerų nebuvimas;
- darbo rinkos potencialas, lanksti darbo rinka: darbuotojų skaičius dominančiame sektoriuje, studijuojančiųjų atitinkamoje srityje skaičius, darbuotojų kvalifikacija, gyventojų užsienio kalbų mokėjimas, atlyginimų lygis dominančiame sektoriuje, darbo jėgos apmokestinimo lygis;
- teritorijų planavimo ir planų tvirtinimo sklandumas;
- nuomojamų patalpų pasirinkimo įvairovė ir kainos, pigūs energetiniai resursai;

- logistikos paslaugų prieinamumas, efektyvus susisiekimasis ir geografinis dominančios rinkos artumas;
- investicinės aplinkos stabilumas, geras šalies įvaizdis;
- aktyvūs valdžios veiksmai: politinis stabilumas šalyje, palanki verslo reguliavimo aplinka.

10 – amė klausime ekspertų buvo prašoma suranguoti pateiktas TUI skatinimo priemones pagal efektyvumą. Gauti rezultatai pateikti 13 lentelėje.

13 lentelė. Efektyviausios TUI skatinimo priemonės pagal ekspertus

Eksperto Nr.	Verslo mokesstinės aplinkos gerinimas	Tarifinių reguliavimo priemonių panaikinimas	Lankstesnis darbo santykių reglamentavimas	Pramoninių parkų kūrimas ir plėtojimas	Švietimo sistemos tobulinimas (kvalifikuotų specialistų rengimas)
1	2	4	1	5	3
2	1	5	3	4	2
3	2	3	1	5	4
4	1	5	2	3	4
5	4	3	2	4	2
6	1	2	2	3	3
7	1	5	2	4	3
8	2	5	1	3	4
Rangų suma	14	32	14	31	25
Rangų sumų vidurkis a	24	24	24	24	24
Nuokrypio kv.	100	64	100	49	1

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal gautus ekspertinio vertinimo rezultatus

Konkordacijos koeficiento (W) skaičiavimas

Kadangi alternatyvų skaičius toks pat kaip ir 1-ame klausime, rangų sumų vidurkis vienodas: $a = 24$.

$$\text{Nuokrypio kvadratų suma } S^2 = \sum_{i=1}^k \left(\sum_{j=1}^m x_{ij} - a \right)^2 = (14-24)^2 + (32-24)^2 + (14-24)^2 + (31-24)^2 + (25-24)^2 = 314.$$

Iš 13 lentelės matome, kad vienodo tipo susijusių rangų grupės yra vėlgi penktoje ir šeštoje eilutėse. Tik šįkart abejose eilutėse yra po dvi susijusių rangų grupes, todėl:

$$T_5 = T_6 = (2^3 - 2) + (2^3 - 2) = 12.$$

Taigi gauname, kad susijusių rangų suminė reikšmė

$$T_l = 12 + 12 = 24.$$

Apskaičiuojame konkordacijos koeficientą:

$$W = \frac{12S^2}{m^2(k^3 - k) - m \sum_{l=1}^r T_l} = \frac{12 \cdot 314}{8^2(5^3 - 5) - 8 \cdot 24} = 0,503$$

Sprendimo priėmimui taikome χ^2 kriterijų:

$\chi^2 = mfW$ turi χ^2 skirstinį su $f = k-1$ laisvės laipsniu. Šiuo atveju $m = 8$, $f = 7$, $\alpha = 0,05$, todėl

$$\chi^2 = 8 \times 7 \times 0,503 = 28,168 > \chi_{krit}^2(0,05;7) = 14,067.$$

Kaip matome, gauta χ^2 reikšmė yra didesnė nei kritinė, todėl ir šiuo atveju atmetame nulinę hipotezę ir teigiame, kad **ekspertų vertinimai yra panašūs**. Kaip efektyviausias TUI skatinimo priemonės ekspertai vertina *verslo mokestinės aplinkos gerinimą* ir *lankstesnę darbo santykių reglamentavimą*. Taip pat iš gautų rezultatų matome, kad efektyviam TUI pritraukimui įtakos turi ir švietimo sistemos tobulinimas valstybėje. Kaip mažiausiai efektyvias TUI skatinimo priemonės ekspertai vertina *pramoninių parkų kūrimą ir plėtojimą* bei *tarifinių reguliavimo priemonių panaikinimą*.

Visos 10 – amė klausime patektos TUI skatinimo priemonės pateiktos Lietuvos 2008 – 2013 m. investicijų skatinimo programoje. Sužinoję ekspertų nuomonę apie pateiktą TUI pritraukimo priemonių efektyvumą, 3.5. poskyryje atliksime kritinę TUI skatinimo politikos Lietuvoje apžvalgą trumpai aprašydami minėtas skatinimo priemones bei jas įvertindami.

Paskutiniame ekspertinio vertinimo anketos klausime ekspertai įvertino **TUI skatinimo politiką Lietuvoje**. Ekspertų nuomone, *Lietuvoje pakankamai daug dėmesio skiriama investicijų skatinimo politikai*. Už šį teiginį pasisakė 6 ekspertai. 4 ekspertai nurodė, kad *investicijų skatinimas - vienas pagrindinių ekonominės politikos tikslų Lietuvoje*. Taip pat 3 ekspertai išreiškė nuomonę, kad Lietuvoje *investicijas siekiama pritraukti neefektyviomis skatinimo priemonėmis*. Apibendrinant ekspertų vertinimą TUI skatinimo politikos atžvilgiu galime teigti, kad TUI skatinimo politikai Lietuvoje skiriama pakankamai daug dėmesio, tačiau klausimas, ar vyriausybės priimtose TUI skatinimo priemonės ir vykdoma pritraukimo politika yra efektyvi.

3.4. Tiesioginių užsienio investicijų skatinimo politika Lietuvoje: kritinė apžvalga

Investicijos svarbios ne tik verslo subjektams: pagal investicinį lygį dažnai vertinamos ir valstybės, jų ekonominis išsivystymo lygis. Užsienio kapitalo pritraukimu į šalį daugiausiai suinteresuotos mažų ekonomikų besivystančios valstybės, kurios vien turimais savo ištekliais nesugeba įgyvendinti valstybės socialinės ir ekonominės politikos tikslų. Viena iš jų – Lietuva, kuri, remdamasi

2008-2013 m. investicijų skatinimo programa, stengiasi pritraukti kuo didesnę investicijų kiekį (skatina užsienio kompanijų steigimąsi šalyje, kuria bendras įmones su užsienio investuotojais, mažina mokesčių našta) ir taip užtikrinti ilgalaikį ekonomikos augimą.

Didelę įtaką investicijų, įskaitant ir tiesiogines užsienio investicijas, pritraukimui į šalį daro valstybės vykdoma politika. Lietuvoje šiai politikai įgyvendinti 2006 m. buvo paruošta 2008 – 2013 m. investicijų skatinimo programa, kuria siekiama gerinti investicinę valstybės aplinką ir kuri prisidėtų prie ilgalaikės šalies ūkio plėtros ir visuomenės gerovės didinimo. Programoje numatyti tokie uždaviniai:

1. plėtoti pramoninių parkų tinklą bei skatinti kitų pramoninių teritorijų plėtrą;
2. kurti verslui palankią mokesstinę aplinką;
3. pagreitinti teritorijų planavimo ir statybų dokumentų tvarkymo procesus;
4. lanksčiau reglamentuoti darbo santykius;
5. gerinti Lietuvos, kaip patrauklios investuoti valstybės, įvaizdį.

Programoje numatyti uždaviniai – tai investicijų pritraukimo skatinimo priemonės. Toliau pateikiame kiekvienos iš minėtų priemonių įvertinimą.

Teritorijų planavimo ir statybų dokumentų tvarkymo procesai

Tiek tiesioginių, tiek kitų investicijų objektais dažnai tampa nekilnojamojo turto sklypai, kuriuose planuojamos investuotojų verslui būtinų pastatų statybos. Dėl šios priežasties susiduriama su teritorijų planavimo ir statybų dokumentų tvarkymo problemomis, tokiomis kaip proceso kontrolė.

Pasinaudojant ES struktūrinių fondų lėšomis, Lietuvoje yra finansuojamas projektas „TPDRIS“ - viešųjų paslaugų teikimo teritorijų planavimo dokumentams rengti ir teritorijų planavimo proceso valstybinės priežiūros informacinės sistemos sukūrimas. Šis projektas suteiks gaimybę fiziniams ir juridiniams asmenims nuotoliniu būdu teikti su teritorijų planavimo dokumentų rengimo procesu susijusias viešas paslaugas, o taip pat sistema sudarys galimybę vykdyti centralizuotą teritorijų planavimo priežiūrą. Sistema sudarys galimybę verslininkams sutaupyti laiko bei greičiau pradėti įgyvendinti verslo projektus, o taip pat valstybinės įstaigos galės užtikrinti pažeidimų prevenciją bei sumažins jų kiekį. Šiuo metu jau yra paskelbtas viešas pirkimas reikiamai įrangai įsigyti. Tačiau projektas nėra įvykdytas laiku (planuota projektą pabaigti 2012 m.) ir kiekvienas vėlavimas valstybei atneša potencialių investicinių nuostolių.

Šių metų spalio 1 d. pakeistas Statybų įstatymas supaprastino procedūras ir taip pat suteikia galimybę greičiau sutvarkyti statyboms reikalingus dokumentus.

Lankstūs darbo santykiai

Lietuvoje šiuo klausimu vieningos nuomonės nėra nei tarp darbdavių ir darbuotojų profsąjungų, nei tarp šias interesų grupes ginančių politinių partijų. Liberalių idėjų šalininkai teigia, kad lankstūs darbo santykiai prisideda prie naujų darbo vietų sukūrimo, tuo tarpu jų oponentų nuomone, liberaliai reglamentavus darbo santykius, gali būti neužtikrinta darbuotojų teisių apsauga, todėl svarstant šios srities klausimus, tarp darbuotojų ir darbdavių ieškoma kompromisinių sprendimo būdų.

Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI) šių metų pirmojoje pusėje atliko tyrimą, kuriame pagal darbo santykių lankstumą Lietuva yra 127 vietoje iš 187 valstybių, o Europos Sąjungoje - 22 iš 27 Bendrijos narių, todėl, pasak LLRI, situacijai pakeisti būtinos permainos.

Laisvosios rinkos instituto teigimu, teigiamą poslinkį esamai situacijai pakeistų *suminė darbo apskaita*, kuri leistų savaitines darbo valandas išdėstyti pagal įmonės poreikius. Šiuo klausimu sutinkame ir pritariame nuomonei, jog tai viena iš priemonių, kuri prisidėtų prie konkurencingumo didinimo globalioje verslo aplinkoje, kai būtina greitai reaguoti į pokyčius, o atsiradusius naujus užsakymus ar kitus darbus atlikti greitai ir laiku. Tokios problemos, kaip mažamečių vaikų priežiūra, nuolat besikeičiantis darbo grafikas ir kt. žinoma reikalauja ne tik vyriausybės, bet ir paties verslo indėlio. Vienas galimų problemos sprendimo būdų – tai viršvalandžių reglamentavimas, dėl kurio įmonėse būtų leidžiama susitarti kolektyviai. Manome, kad viršvalandžiai galėtų būti net ir ilgesni nei 4 darbo valandos per dieną, tačiau visiškai panaikinti maksimalaus valandų dydžio per nustatytą laikotarpį reikalavimo (šiuo metu viršvalandžiai gali sudaryti ne daugiau kaip 120 valandų per metus, o kolektyvinėje sutartyje nustatytais atvejais - 180 valandų per metus) negalima, tačiau galima būtų šiek tiek jį pakoreguoti. Tai būtų viena iš priemonių, kuri prisidėtų prie šešėlinės ekonomikos mažinimo, kuri kai kuriais atvejais atsiranda tik dėl teisėtos darbo valandų apskaitos, siekiant nepažeisti galiojančių teisės aktų.

Dabartiniu laikotarpiu buvęs premjeras A. Kubilius ir jo Vyriausybė pateikė siūlymą ilginti savaitės darbo laiko trukmę, kurio tikslas akivaizdus – tai verslo nenoras mokėti viršvalandinio darbo užmokesčio, o taip pat trumpinti kasmetines minimalias atostogas iki 20 darbo dienų. Mūsų nuomone, ši priemonė nebūtų efektyvi, kadangi jos taikymu siekiama tik naudoti verslo įmonėms. Tačiau tai pablogintų samdomų darbuotojų situaciją ir sukeltų didelį nepasitenkinimą. Dėl atostogų sutrumpinimo – 20 darbo dienų yra per trumpas kasmetinis poilsis ir gali sukelti didesnes sveikatos problemas, kas pareikalautų naujų valstybės išlaidų iš valstybinio socialinio draudimo ir privalomojo sveikatos draudimo biudžetų. Esant tokiam minimaliam darbo užmokesčiui, taip pat nepritartume ir trumpesnės darbo savaitės galimybei, jei būtų leidžiama suminė darbo savaitės apskaita, kadangi tai prisidėtų ne tik prie nepastovumo, dažnos darbuotojų kaitos mažose įmonėse, tačiau ir keltų visuomenės gerovės problemų, dar labiau gilintų socialinę atskirtį. Dėl galimybių trumpinti įspėjimo

dėl atleidimo iš darbo terminą bei išeitinių kompensacijų mažinimą, būtina atlikti išsamius svarstymus, vesti derybas tarp suinteresuotų grupių ir toliau ieškoti kompromisinių sprendimų.

Keičiantis situacijai ir planuojant didinti minimalų atlyginimą, būtina atsižvelgti į jaunimo įsidarbinimo problemas. Manome, kad minimalų atlyginimą reikėtų diversifikuoti pagal amžių tam, kad jaunas žmogus turėtų galimybę įgyti reikiamos darbo patirties.

Laisvosios ekonominės zonos ir pramonės parkai Lietuvoje

Laisvoji ekonominė zona (LEZ) yra valstybės skirta teritorija ūkinei - komercinei ir finansinei veiklai vykdyti, kurioje įsikūrusiems ūkio subjektams suteikiamos specialios ekonominės ir teisinės funkcionavimo sąlygos. Artimiausiu metu Lietuvoje turėtų normaliai funkcionuoti 7 laisvosios ekonominės zonos. Siekiant spartesnės pramonės parkų plėtros ir investicijų pritraukimo 2012 m. Šiaulių, Panevėžio, Akmenės, Kėdainių ir Marijampolės pramonės parkams buvo suteiktas laisvųjų ekonominių zonų statusas. Nuo 1996 m. Lietuvoje veikia Klaipėdos ir Kauno laisvosios ekonominės zonos, kurios įkurtos strategiškai itin patraukliose vietose: šalia tarptautinių automagistralių, plėtojamų oro uostų, Klaipėdos jūrų uosto, kuris pagal krovą yra vienas didžiausių jūrų uostų Baltijos jūros regione bei šalia didžiųjų Lietuvos miestų. Taip pat Lietuvoje gerai išvystytas krovinių gabenimas geležinkelių transportu.

Valstybė yra sudariusi labai patrauklias sąlygas į šias teritorijas nusprendusiems investuoti tiek Lietuvos, tiek užsienio investuotojams. Investuojantiems į LEZ 1 mln. EUR yra taikomos tokios mokestinės lengvatos:

- pirmus šešerius metus yra netaikomas pelno mokestis, o kitus 10 m. yra taikoma 50 % įprastinio pelno mokesčio tarifo (šiuo metu pelno mokestis Lietuvoje yra 15 %);
- įmonėms netaikomas nekilnojamojo turto mokestis;
- užsienio investuotojams netaikomas dividendų apmokestinimas;
- netaikomi muitų mokesčiai.

Be mokestinių lengvatų investuojant į LEZ galima rasti individualius kliento poreikius atitinkančius žemės sklypus, kuriuos galima išsinuomoti arba įsigyti, laikinai gauti biuro paslaugas, Kauno ir Klaipėdos LEZ yra įrūšta moderni inžinerinė infrastruktūra. Klaipėdos LEZ yra vertinama kaip viena iš geriausių konkurencines sąlygas galinčių pasiūlyti laisvųjų ekonominių zonų pasaulyje. Klaipėdos ir Kauno LEZ veikia gerai žinomos įmonės, tokios kaip UAB „Klaipėdos Skuba“ („Renault“ sunkvežimų atstovas Lietuvoje), UAB „Mestilla“ (biodyzelino gamyba), UAB „Philip Morris Lietuva“ (tabako gaminiai), „Baltic fish export“ (Vičiūnų grupė, žuvies pramonė).

Tikimasi, jog ir naujosios LEZ kituose miestuose pritrauks investuotojų. Naujausiais duomenimis, Panevėžio LEZ jau šiuo metu galėtų sulaukti investicijų už 113 mln. Lt. bei joje būtų

sukurta apie 250 darbo vietų. Tai būtų didelė paspartis šiam buvusiam pramoniniam miestui, kuriame, lyginant su kitais didžiais Lietuvos miestais, yra didelis bedarbių skaičius. Šiuo metu naujosioms laisvosioms ekonominėms zonoms yra paskelbtas konkursas valdytojų suradimui, su kuriais bus pasirašytos ilgalaikės sutartys ir jie bus atsakingi už investicijų pritraukimą į naująsias LEZ.

Tikėtina, jog labai tankus laisvųjų ekonominių zonų išsidėstymas bus naudingas dideliems vietiniams investuotojams, kurie galės pasinaudoti mokestinėmis lengvatomis toli neiškeldami savo veiklos, tačiau dėl užsienio investuotojų gali atsirasti konkurencija, dėl kurios keletas LEZ, negalinčios pasiūlyti tinkamų sąlygų, gali sunykti. Tai parodytų, jog valstybės investicijos buvo netikslingos. Todėl reiktų atlikti galias studijas, ar verta tokio dydžio valstybei turėti net 7 laisvasias ekonomines zonas, ar vis dėl to reiktų nukreipti didesnes investicijas į 3 ar 4 LEZ, turinčias didžiausią potencialą.

Pramonės parkas teritorijų planavimo dokumentuose apibrėžiamas kaip teritorija, skirta kelių plyno lauko investicijų projektų įgyvendinimui, ir į kurią atvesti visi reikiami inžineriniai tinklai. Kai kuriuos pramonės parkus priskyrimas laisvosioms ekonominėms zonoms, Lietuvoje liko 4 pramonės parkai: Alytaus, Pagėgių, Radviliškio ir Ramygalos.

Nors pramonės parkų teritorija sudaro daugiau kaip 100 ha plotą, tačiau reali veikla šiuo metu vykdoma tik Radviliškio ir Alytaus pramonės parkuose. Radviliškio pramonės parkas nėra didelis, todėl čia gali būti įgyvendinti vos keletas projektų ir jau statoma didelė medienos apdirbimo gamykla. Tuo tarpu Alytaus pramonės parkas galėtų būti sėkmingas pavyzdys, kaip turėtų dirbti ir veikti pramonės parko operatorius – Alytaus miesto savivaldybė. Šis pramonės parkas vienintelis turi internetinį portalą, o taip pat yra galimybė juo naudotis keliomis kalbomis, kuriame yra išvardintos svarbiausios detalės norintiems investuoti. Antras svarbus argumentas, jog Alytaus miesto savivaldybė, siekdama, jog ši Europos Sąjungos struktūrinių fondų investicija kuriant pramonės parką būtų efektyviai panaudota ir žvelgdama į priekį išnaudojo visas savivaldybėms suteiktas teises – įmonėms, investuojančioms ne mažiau kaip 724 tūkst. EUR/ha, 5 metus leido nemokėti žemės nuomos ir nekilnojamojo turto mokesčių, o kitus penkerius metus šie mokesčiai sumažinti perpus. Tačiau miestui perskirstant valstybės biudžeto lėšas, atitenka dalis mieste gauto gyventojų pajamų mokesčio, kuris padidės pramonės parke įsteigus įmones, sukursiančias darbo vietas, o po dešimties metų įmonės papildys biudžetą jau ir minėtaisiais mokesčiais ir kurs dvejopą naudą. Prie šių lengvatų Alytaus miesto savivaldybė prisideda be tarpininkų ir neatidėliotinai spręsdama klausimus, susijusius su naujaisiais investuotojais. Šiuo metu Alytaus pramonės parke jau kuriasi 4 investuotojai, planuojantys plėtoti maisto pramonės, medienos apdirbimo ir įrengimų gamybos veiklą. „Eko žuvis“ ir ŽŪB „Žemelė“ jau įgyvendina investicinius projektus.

Likusiuosius pramonės parkus, į kuriuos investicijos jau atliktos, būtina plėtoti siekiant regionų gerovės augimo. Investicijoms į pramonės parkus pritraukti būtinas tinkamas savivaldybių požiūris į

valstybės valdomą turtą, kuri turėtų rasti specialistų, galinčių kuruoti pramonės parkus ir pritraukti investuotojus. Tikėtina, jog Ramygalos pramonės parkas ir Pagėgių pramonės zona nėra strategiškai palankios vietovės verslo plėtrai.

Valstybės įvaizdis

Siekiant tolimesnių tiesioginių investicijų pritraukimo, labai svarbus vaidmuo tenka *valstybės įvaizdžiui*. Paskutinių kelių metų Vyriausybės darbo rezultatai pastebimi ir davė teigiamą postūmį šioje srityje. Lietuvoje nusprendė investuoti tokios žinomos kompanijos, kaip „Barclays Bank“, „Western Union“, „GFK“ ir kitos, o taip pat net trys Lietuvoje dirbantys skandinavų kapitalo bankai nusprendė investuoti į paslaugų centrų kūrimą jau artimiausiu metu. Šiuo metu įsteigtuose paslaugų centruose dirba 6 tūkst. aukštos kvalifikacijos specialistų, o per artėjančius kelis metus papildomai šioje srityje turėtų būti sukurta 2 tūkst. darbo vietų. Ekonomistai yra įsitikinę, jog žinomų tarptautinių kompanijų sprendimas investuoti Lietuvoje gerina šalies įvaizdį pasaulyje, nors materialiai nauda konkrečiais atvejais nėra didelė (BNS duomenimis, „Barclays“ IT centrai Vilniuje skirta iki 1,75 mln. eurų (6,042 mln. litų) parama, o 2010-2011 m. Vyriausybė už kiekvieną įdarbintą žmogų kompanijai „Barclays Technology Centre“ turėjo sumokėti po 3,5 tūkst. eurų (12,085 tūkst. litų) kasmet.

Didžioji dalis tiesioginių užsienio investicijų – *reinvestuotas įmonių pelnas*. Šis rodiklis, pasak specialistų, yra labai geras ir leidžia daryti išvadą, jog investuotojai pasitiki įmonių konkurencingumu ir šalies perspektyva. Tačiau Lietuvoje laukiama didesnių plyno lauko investicijų. Tikintis tolimesnių užsienio investicijų specialistai nurodo, jog svarbus veiksniai į kuriuos būtina atkreipti dėmesį yra verslo reguliavimas, biurokratinė našta, korupcijos lygis, o ypač mokesčių ir politinės aplinkos stabilumas.

Nors pasigirsta ir neigiamų nuomonių, jog valstybė kai kurioms įmonėms skiria milžiniškas lėšas, kad šios investuotų Lietuvoje, tačiau šios lėšos atsiperka labai greitai. VŠĮ „Investuok Lietuvoje“ generalinė direktorė Milda Dargužaitė nurodo, jog valstybės paramą gavusios užsienio įmonės sukurtos darbo vietos duodamos pajamos konsoliduotam valstybės biudžetui per metus sudaro apie 26 tūkst. litų. Palyginimui - statistinės Lietuvos kapitalo įmonės – 13,5 tūkst. Lt.

Kaip jau minėta, būtina išlaikyti mokesčių ir politinės makroaplinkos stabilumą, tai ypač aktualu šiuo metu, naujai išrinkus valstybės Parlamentą ir patvirtinus naująją Vyriausybę, kuri ir toliau turi prisidėti prie tinkamo valstybės įvaizdžio kūrimo ir tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Atlikus teorinį tiesioginių užsienio investicijų vertinimą, galime daryti šias išvadas:

a. dažniausiai nagrinėjant tiesioginių užsienio investicijų sampratą išskiriamos dvi esminės sąlygos: 1) procese dalyvauja mažiausiai dvi valstybės – ši sąlyga apibūdina tarptautines tiesioginių užsienio investicijų savybes; 2) sąvoka aiškinama remiantis nuosavybės dalimi ir daroma įtaka investavimo įmonėje – ši sąlyga atskiria tiesiogines užsienio investicijas nuo portfelinių investicijų;

b. tiesioginės užsienio investicijos vertinamos ne vien kaip teigiamą įtaką turintis ekonominis veiksnys, todėl prieš formuojant tiesioginių užsienio investicijų skatinimo politiką, būtina atsižvelgti į galimus neigiamus didelių investicijų kiekių padarinius valstybei ir jos ekonomikai;

c. mokslinėje literatūroje dažniausiai tiesioginių užsienio investicijų įtaka jas primančios šalies ekonomikai vertinama taikant matematinės statistikos, palyginamosios analizės, koreliacinės – regresinės analizės metodus; išskiriami pagrindiniai ekonominiai rodikliai ir nagrinėjama, kaip tiesioginės užsienio investicijos įtakoja minėtus rodiklius.

2. Metodologinė darbo dalis leidžia daryti tokias išvadas:

a. siekiant įvertinti tiesioginių užsienio investicijų įtaką valstybės ekonomikos augimui, tikslingiausia suformuoti metodiką, kuri apimtų tiesioginių užsienio investicijų situacijos šalyje analizę, pagrindinių tiesiogines užsienio investicijas atspindinčių rodiklių analizę, rodiklių priešastingumo ir tarpusavio priklausomybės analizes;

b. atlikę TUI situacijos analizę Lietuvoje galime daryti išvadą, kad Lietuvoje TUI pasiskirsčiusios labai netolygiai: daugiausiai dėmesio TUI pritraukimui skiriama didžiuosiuose Lietuvos miestuose, kas didina regionų skirtumus, todėl reikėtų kurti palankią aplinką ir kituose Lietuvos regionuose sudarant patrauklias sąlygas tiesioginiams užsienio investuotojams nukreipti savo kapitalą;

c. remdamiesi atlikta Lietuvos, kitų Baltijos šalių bei Lenkijos palyginamąja analize pagal pagrindinius TUI charakterizuojančius rodiklius, galime teigti, kad Lietuva tarp minėtų šalių atsilieka tik nuo Estijos. Aukšti TUI rodikliai (TUI potencialo, pritraukimo ir intensyvumo indeksai) rodo, kad Lietuva vertinama kaip patraukli šalis investicijoms ir atsižvelgiant į ekonomikos dydį pritraukia sąlyginai didesnius TUI kiekius. Įvertinę nagrinėtus rodiklius, patvirtiname darbe iškeltą hipotezę, kad „Lietuva vertinama kaip patraukli šalis investicijoms lyginant su kitomis Baltijos šalimis bei Lenkija“. Tačiau svarbu pabrėžti, kad tiesioginių užsienio investuotojų apsisprendimą investuoti, neskaitant minėtų rodiklių, lemia daug kitų veiksnių.

3. Atsižvelgdami į *tiriamąją darbo dalyje gautus rezultatus*, galime daryti tokias išvadas:

a. remdamiesi gautais Granger testo ir ekspertinio vertinimo rezultatais tvirtai galime teigti, kad tiesioginių užsienio investicijų apimčių pokyčiais galime prognozuoti BVP pokyčius, tačiau ne atvirkščiai.

b. tiesioginės užsienio investicijos teigiamai veikia BVP, eksporto lygį, ekonomikos atvirumo laipsnį ir verslo įmonių išlaidas MTTP – tai rodo sudaryti regresiniai kintamųjų modeliai ir gauti modelių rezultatai. Tik tarp TUI ir nedarbo lygio nėra statistiškai reikšmingo ryšio, todėl negalime teigti, kad įplaukiančios TUI mažina nedarbo lygį Lietuvoje. Į regresijos modelį įtraukus visus nagrinėtus rodiklius, gauti rezultatai patvirtina visų rodiklių reikšmingumą BVP, išskyrus nedarbo lygį;

c. tiksliau nagrinėjamų rodiklių įtaką BVP pokyčiams atspindi sudarytas daugiamatės regresijos modelis, kuriuo remdamiesi galime teigti, kad didžiausią įtaką BVP pokyčiams turi eksportas, mažesnę – EAL ir TUI, o mažiausią įtaką turi nedarbo lygio pokyčiai. Pagal sudarytą modelį, verslo įmonių išlaidų MTTP pokyčiai neturi įtakos BVP pokyčiams. Taigi atlikta koreliacinė-regresinė kintamųjų analizė patvirtina darbe iškeltą hipotezę, kad „*per pastaruosius 15 metų tiesioginės užsienio investicijos turėjo ženklų poveikį Lietuvos ekonomikos augimui*“;

d. atliktas ekspertinis vertinimas ir gauti jo rezultatai iš esmės patvirtina tiek teorinėje, tiek kitose darbo dalyse pateiktas išvalgas, apibendrinimus ir gautus rezultatus. Kadangi ekspertų nuomonės suderintos, pagrįstai galime teigti, kad gauti rezultatai yra reikšmingi ir pagal juos galime daryti atitinkamas išvadas, patvirtinti ar paneigti iškeltas hipotezes;

e. remdamiesi atlikta TUI skatinimo politikos Lietuvoje kritine apžvalga bei gautais ekspertinio vertinimo rezultatais, galime daryti išvadą, kad TUI pritraukimui Lietuvoje yra skiriamas pakankamai didelis dėmesys, tačiau tuo pačiu patvirtiname darbo hipotezę, kad „*2008-2013 m. investicijų skatinimo programoje numatytos investicijų skatinimo priemonės įgyvendinamos neefektyviai*“.

REKOMENDACIJOS

Siekiant verslo konkurencingumo didinimo bei naujų tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo, darbo santykių reguliavimas turėtų tapti lankstesnis, tačiau dėl srities jautrumo būtina atlikti išsamius ir viešus svarstymus tarp suinteresuotų grupių ir ieškoti kompromisinių sprendimų. Manome, kad reikėtų Lietuvoje įteisinti *suminę darbo apskaitą*, kuri leistų greičiau reaguoti į verslo aplinkos pokyčius, taip pat leisti įmonėje kolektyviai susitarti dėl ilgesnio nei numatyta *dienos ir metų viršvalandinio darbo*. Tačiau nepatartina leisti trumpesnės savaitės ir suminės darbo apskaitos kartu, kadangi esant tokiam minimaliam darbo užmokesčiui, tai turėtų neigiamos įtakos ir prisidėtų prie gilesnės socialinės atskirties, įvestų dažną darbuotojų kaitą. Kylant minimaliam darbo užmokesčiui ir

sprendžiant jaunimo užimtumo problemas, būtų galima svarstyti apie *minimalaus darbo užmokesčio diversifikavimą pagal amžių*.

Norint pritraukti daugiau plyno lauko investicijų tiek į laisvasias ekonomines zonas, tiek į pramonės parkus, būtina rasti bent keletą aukštos kvalifikacijos Lietuvos ar užsienio *vadybos ir derybų specialistų*, kurie sugebėtų tinkamai pasaulinėse parodose bei konferencijose, investuotojų suvažiavimuose pristatyti galimybes bei pranašumus investuojant Lietuvoje bei vesti derybas su potencialiais investuotojais. Taip pat būtina peržiūrėti, ar tinkamai ir efektyviai kai kuriose savivaldybėse yra elgiamasi su valstybės turtu (pramonės parkai) bei organizuoti atsakingų asmenų, kurie kuruoja pramonės parkus savivaldybėse, dalykinius susitikimus siekiant pasidalinti sėkminga patirtimi.

Tolimesnėms investicijoms didelę įtaką taip pat lemia teigiamas valstybės įvaizdis, kuris jaučiamai gerėja – vyriausybė, priėmusi tvirtas priemones, sugebėjo susitvarkyti su iškilusiomis pasaulinės finansų krizės problemomis, o taip pat pritraukti investuoti Lietuvoje pasauliui puikiai žinomas kompanijas. Todėl siūlytume naujai vyriausybei taip pat tęsti šiuos darbus: *stengtis palaikyti politinį stabilumą*, kas prisideda prie įvaizdžio kūrimo, bei *toliau skatinti naujų investicijų pritraukimą*.

LITERATŪRA

1. **Artige L., Nicolini R.** Evidence on the Determinants of Foreign Direct Investment. The Case of Three European Regions. HEC-Management School, University of Liège, 2006. URL: <http://www2.ulg.ac.be/crepp/papers/crepp-wp200607.pdf>, [žiūrėta 2012 10 20]
2. **Bernatonytė D.** Tarptautinės ekonomikos modeliai: vadovėlis. – Kaunas: Technologija, 2010. – ISBN 978-9955-25-878-0.
3. **Boguslauskas, V.** Ekonometrika: mokomoji knyga. – Kaunas: Technologija, 2007. – ISBN 978-9955-25-234-4.
4. **Buckley P. J. et. al.** FDI, regional differences and economic growth: panel data and evidence from China. – 2002. URL: http://www.unctad.org/en/docs/iteiit29v11n1a1_en.pdf, [žiūrėta 2012 10 18]
5. **Davulis G.** Ekonomikos teorija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009. – ISBN 978-9955-19-112-4.
6. **Drabek, Z., Griffith-Jones, S.** Managing Capital Flows in Transition Economies with a Case Study of Central and Eastern Europe. – 1998. URL: http://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ae9804_e.htm, [žiūrėta 2012 10 20]
7. **Ek, A.** The Impact of FDI on Economic Growth: The Case of China, 2007. URL: <http://hj.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:3474>, [žiūrėta 2012 10 19]
8. **Eurostato duomenų bazė.** Preiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, [žiūrėta 2012 10 21]
9. **Ginevičius R. ir kt.** Eksporto ir investicijų plėtra Lietuvoje. – Vilnius: VGTU leidykla „Technika“, 2005. – ISBN 9986-05-937-2.
10. **Guru-Gharana, K., Deergha R.** Econometric investigation of relationships among export, FDI and growth in China: an application of TODA-YAMAMOTO-DOLADO-LUTKEPHOL granger causality test // Journal of International Business Research 10. 2: 31-50, 2011
11. **Hindle, T.** Pocket International Business Terms. Vicenza, 1998
12. **Investicijų skatinimo 2008–2013 metų programa**, 2007
13. **John Talberth, Alok K. Bohara.** Economic openness and green GDP // Ecological Economics 58, 743– 758, 2006
14. **Jun Wu, Shaomin Li, David D. Selover.** Foreign Direct Investment vs. Foreign Portfolio Investment: The Effect of the Governance Environment // Manag Int Rev 52:643–670, 2012
15. **Kamath B. G.** Impact of Foreign Direct Investment in India. – 2008. URL: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=6661e17d-fbdd-4854-ac90-4096933ab15c%40sessionmgr114&vid=12&hid=127>, [žiūrėta 2012 10 19]

16. **Kanayo O., Emeka O.** Foreign Private Capital, Economic Growth and Macroeconomic Indicators in Nigeria: An Empirical Framework // *International Journal of Economics and Finance* 4. 10 (Oct 2012): 111-124
17. **Khalid Zaman et. al.** Macroeconomic factors determining FDI impact on Pakistan's growth, 2011
18. **Kyeonghi Baek, Xingwan Qian.** An analysis on political risks and the flow of foreign direct investment in developing and industrialized economies // *Economics, Management, and Financial Markets - Buffalo State College, State University of New York, Volume 6(4), 2011, pp. 60–91, ISSN 1842-3191*
19. **Kvainauskaitė V.** Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai: mokomoji knyga. – Kaunas: Technologija, 2003. – ISBN 9955-09-453-2.
20. **Kvedaras V.** Taikomoji laiko eilučių ekonometrija. Paskaitų konspektas, Vilnius, 2005. Prieiga per internetą: http://vk.puslapiai.lt/Macro/Konspektas_2005.pdf, [žiūrėta 2012 10 15]
21. **Laskienė D.** Ryšys tarp tiesioginių užsienio investicijų ir investicijas priimančios šalies tarptautinės prekybos: Lietuvos atvejis // *Ekonomika ir vadyba.* – Kauno technologijos universitetas, 2010. Nr. 15, p. 140 – 144. - ISSN 1822-6515.
22. **Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategija, 2010**
23. **Lietuvos Respublikos centrinis bankas.** Statistinė duomenų bazė. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/statistika>, [žiūrėta 2012 11 02]
24. **Lietuvos Respublikos investicijų įstatymas** // *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 66-2127.
25. **Lietuvos statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.** Rodiklių duomenų bazė: Vilnius. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>, [žiūrėta 2012 11 02]
26. **Lim, E. G.** Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature. – IMF Working Paper, 2001. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp01175.pdf>, [žiūrėta 2012 10 20]
27. **Mody, A.** Is FDI Integrating the World Economy. *International Monetary Fund // World Economy*, August 2004, v. 27, iss. 8, pp. 1195-1222. – ISSN 03785920.
28. **Moosa I. A.** Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice. - New York, 2002.
29. **Moura R., Forte R.** The effects of foreign direct investment on the host country economic growth - theory and empirical evidence, 2009. URL: <http://www.etsg.org/ETSG2009/papers/forte.pdf>, [žiūrėta 2012 10 18]
30. **Paulo Elicha Tembe.** Attracting Foreign Direct Investment in Developing Countries: Determinants and Policies-A Comparative Study between Mozambique and China // *International Journal of Financial Research - Vol. 3, No. 4; 2012*

31. **Pham H. M.** The role of foreign direct investment in socio-economic development – a case study of Vietnam during the transition period. – New Zealand: Massey University, Turitea Campus, Palmerston North, 2001. URL: http://muir.massey.ac.nz/bitstream/handle/10179/2140/01_front.pdf;jsessionid=F599FDC59DD148B7316E4EA120DD2C3E?sequence=2, [žiūrėta 2012 10 19]
32. **Pukelienė V., Linkevičienė A.** Mažų ekonomikų augimo veiksniai: atvirumo poveikis Lietuvos ekonominiam augimui // Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai, 2008, Nr. 2, p. 29 – 44. - ISSN 1822-7966.
33. **Rick T. Wilson, Daniel W. Baack.** Attracting Foreign Direct Investment: Applying Dunning's Location Advantages Framework to FDI Advertising // Journal of International Marketing: 2012, Vol. 20, No. 2, pp. 96-115
34. **Rudzkienė V. ir kt.** E. valdžia piliečiams: plėtros gairių Lietuvai nustatymas naudojant ateities įžvalgų metodologiją // Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas: Metinė ataskaita, 2008
35. **Ruplienė D., Garšvienė L.** Tiesioginių užsienio investicijų įtaka šalies ekonominiam augimui // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. – Šiaulių universitetas, 2008. Nr. 3, p. 262–270. - ISSN 1648-909.
36. **S. Prakash Sethi and K. A. N. Luther.** Political risk analysis and direct foreign investment: some problems of definition and measurement // Abstracted from California Management Review 28, No. 2 (Winter 1986): 57-68.
37. **Sayek S.** Foreign Direct Investment and Inflation. - Southern Economic Journal, 2009. URL: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=6661e17d-fbdd-4854-ac90-4096933ab15c%40sessionmgr114&vid=14&hid=127>, [žiūrėta 2012 10 20]
38. **Sakalauskas V.** Statistika su Statistica. Vilnius: Margi raštai, 1998. - ISBN 9986-09-183-7.
39. **Salvadori N.** Old and New Growth Theories: an Assessment. – Italy: University of Pisa, 2003. URL: http://www.aueb.gr/Users/kalyvitis/Turnovsky_NeriBook.pdf, [žiūrėta 2012 10 18]
40. **Samuolis G.** Tiesioginių užsienio investicijų apskaitos tobulinimas: daktaro disertacijos santrauka: Socialiniai mokslai, Vadyba ir administravimas, (03 S). Vilnius: Technika, 2002.
41. **Shiralashetti, A. S., Hugar, S. S.** Foreign Direct Investment and Economic Development of India: A Diagnostic Study. - 2009. URL: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=6661e17d-fbdd-4854-ac90-4096933ab15c%40sessionmgr114&vid=22&hid=127>, [žiūrėta 2012 10 19]
42. **Sikiru Jimoh BABALOLA et. al.** Exports, Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Empirical Application for Nigeria // International Journal of Economics and Finance, Vol. 4, No. 4; April 2012

43. **Skominas V.** Makroekonomika: vadovėlis. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. – ISBN 9986-19-949-2.
44. **Snieška V. ir kt.** Makroekonomika: vadovėlis ekonominių specialybių studentams. – Kaunas: Technologija, 2005. – ISBN 9955-25-062-3.
45. **Šečkutė L., Tvaronavičius V.** Tiesioginių užsienio investicijų Baltijos šalyse tyrimas // Verslas: teorija ir praktika, 2007. Nr. 3, p. 153 – 160. – ISSN 1822-4202.
46. **Štreimikienė D., Ramanauskienė J.** Ekonominio augimo teorijos – mokojoji knyga. ISBN: 978-609-02-0312-5, 2006
47. **Tarptautinė darbo organizacija** (*angl. International Labour Organization (ILO)*), statistikos ir duomenų bazė. Prieiga per internetą: <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>, [žiūrėta 2012 09 18]
48. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija: vadovėlis - Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003
49. **Turkcan, B.; Yetkiner, I. H.** Endogenous Determination of FDI Growth and Economic Growth. – 2008. URL: <http://eco.ieu.edu.tr/wp-content/wp0807.pdf>, [žiūrėta 2012 10 18]
50. **Tvaronavičienė M., Grybaitė V.** Impact of FDI on Lithuanian Economy: Insight into Development of Main Economic Activities // Journal of Business Economics and Management, 2007. Nr. 4, p. 285 – 290. – ISSN 1611-1699.
51. **Tvaronavičienė M., Tvaronavičius V.** Kai kurie Lietuvos ekonominio augimo aspektai // Verslas: teorija ir praktika, 2006. Nr. 4, p. 232 – 236. – ISSN 1822-4202.
52. **UNCTAD Statistic database.** URL: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>, [žiūrėta 2012 11 16]
53. **Uwasu Michinori.** The Solow Growth Model. – 2006
54. **Valančius K. L.** Investicijų teisė: mokojoji priemonė. – Vilnius: Eugrimas, 2005. - ISBN 9955-501-82-0.
55. **Zivot E., Wang J.** Modeling financial time series with S-Plus // Library of Congress Cataloging in Publication data, 2003 – ISBN 0-387-95549-6
56. **Žemgulienė J., Zaleskytė J.** Foreign Direct investment in Lithuania – Sectors of Investment as Determinant of Growth // Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai, 2006. Nr. 38, p. 195 – 203. - ISSN 1392-114.
57. **Žilinskaitė A.** Negative and positive effects of foreign direct investment//Economics and management. – Kaunas: Kaunas University of Technology, 2010 - ISSN 1822-6515 – URL: <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/15/1822-6515-2010-332.pdf>, [žiūrėta 2012 10 16]

Kazlauskas S. Tiesioginių užsienio investicijų įtakos Lietuvos ekonomikos augimui vertinimas / Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas. Vadovė Prof. dr. D. Štreimikienė – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 115 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe vertinama tiesioginių užsienio investicijų įtaka Lietuvos ekonomikos augimui. Pirmoje darbo dalyje analizuojami teoriniai įplaukiančių į valstybę tiesioginių užsienio investicijų poveikio šalies ekonomikai aspektai, apžvelgiami ir įvertinami pagrindiniai valstybės ekonomikos augimą atspindintys rodikliai, taip pat dažniausiai mokslininkų taikomi tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikai įvertinimo metodai.

Antroje darbo dalyje suformuojamas tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelis, kuriuo remiantis darbo eigoje įvertinama tiesioginių užsienio investicijų įtaka Lietuvos ekonomikos augimui.

Trečioje darbo dalyje pagal suformuotą modelį atliekamas tiesioginių užsienio investicijų įtakos Lietuvos ekonomikos augimui įvertinimas. Taip pat atliekama tiesioginių užsienio investicijų skatinimo politikos Lietuvoje kritinė apžvalga. Darbo pabaigoje pateikiamos atliktą tyrimą apibendrinančios išvados, patvirtinamos arba paneigiamos darbo hipotezės bei pateikiamos rekomendacijos.

Raktiniai žodžiai: tiesioginės užsienio investicijos (TUI), ekonomikos augimas, investicijų efektyvumas, bendrasis vidaus produktas (BVP), tiesioginių užsienio investicijų (TUI) įvertinimas.

Kazlauskas S. The Evaluation of Foreign Direct Investment's Impact on Economic Growth in Lithuania / Master's Work in International Trade. Supervisor assoc. Prof. dr. D. Štreimikienė. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 115 p.

ANOTATION

The masterwork aims to evaluate the effectiveness of foreign direct investment to the economic growth in Lithuania. In the first part the theoretical evaluation of the impact of foreign direct investment on the country's economic is carried out, major indicators reflecting the economic growth are reviewed and estimated, as well as the most common methods evaluating the effectiveness of foreign direct investment.

In the second part, the model for estimating the effectiveness of the foreign direct investment to the country's economic growth is created and with the help of the model, the affect of foreign direct investment to the economic growth in Lithuania is evaluated.

In the third part the model created in the masterwork is used to estimate the effectiveness of foreign direct investment to the economic growth in Lithuania. Besides, a critical review of promotion policy of foreign direct investment is presented. In the end of the master, the conclusions are generalized, hypothesis are confirmed or denied, recommendations are given for further analysis.

Keywords: foreign direct investments (FDI), economic growth, the efficiency of the investments, gross domestic product (GDP), the evaluation of foreign direct investment (FDI).

Kazlauskas S. Tiesioginių užsienio investicijų įtakos Lietuvos ekonomikos augimui vertinimas / Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas. Vadovė Prof. dr. D. Štreimikienė – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 115 p.

SANTRAUKA

Šalies ekonomikos augimas dažniausiai siejamas su pagrindiniais makroekonominiais rodikliais. Vertinant minėtus rodiklius bei jų dinamiką, sudaromos šalies ekonomikos būklės įvertinimo prielaidos.

Darbe siekiama įvertinti tiesioginių užsienio investicijų efektyvumą keliais aspektais: pirmoje darbo dalyje atliekamas teorinis tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikai įvertinimas; antroje dalyje tiesioginės užsienio investicijos vertinamos pagal pagrindinius tiesiogines užsienio investicijas charakterizuojančius rodiklius; trečioje darbo dalyje įvertinamas tiesioginių užsienio investicijų ir BVP priežastingumo ryšys, atliekama rodiklių priklausomybės analizė, ekspertinis tiesioginių užsienio investicijų vertinimas ir pateikiama kritinė tiesioginių užsienio investicijų skatinimo politikos apžvalga.

Tyrimo tikslas - sudaryti tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelį ir juo remiantis įvertinti tiesioginių užsienio investicijų įtaką Lietuvos ekonomikos augimui. Tikslui pasiekti iškelti trys *uždaviniai*: 1) atskleisti tiesioginių užsienio investicijų sampratą bei jos ypatumus, išanalizuoti mokslinėje literatūroje atliktus tyrimus tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo įvertinimo tema, taip pat susisteminti nagrinėjamoje literatūroje aprašomus efektyvumo įvertinimo metodus; 2) sudaryti tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos augimui efektyvumo įvertinimo modelį; 3) remiantis sudarytu efektyvumo įvertinimo modeliu, atlikti tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo įvertinimo Lietuvos ekonomikos augimui tyrimą, suformuluoti išvadas ir pateikti rekomendacijas.

Teoriniam tiesioginių užsienio investicijų įvertinimui taikomi mokslinės literatūros, publikacijų, internetinių šaltinių bei periodinių leidinių analizės, sisteminimo, lyginimo ir apibendrinimo metodai. Atliekant nagrinėjamų rodiklių bei surinktų statistinių duomenų analizę naudojami statistinės analizės (horizontalios, vertikalios analizės, rinkimo, grupavimo, apdorojimo) ir aprašomosios statistikos metodai. Tiriamojame darbo dalyje naudojami *Granger priežastingumo testo*, ekspertinio vertinimo bei koreliacinės – regresinės analizės metodai.

Darbo pabaigoje suformuluojamos tyrimą apibendrinančios išvados, patvirtinamos arba paneigiamos darbo hipotezės bei pateikiamos rekomendacijos.

Kazlauskas S. The Evaluation of Foreign Direct Investment's Impact on Economic Growth in Lithuania / Master's Work in International Trade. Supervisor assoc. Prof. dr. D. Štreimikienė. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 115 p.

SUMMARY

The country's economic growth is often associated with major macroeconomic indicators. In assessing these indicators and their dynamics, the assumptions of country's economical condition are formed.

The masterwork aims to evaluate the effectiveness of foreign direct investment in several aspects: in the first part the theoretical evaluation of the impact of foreign direct investment on the country's economic is carried out; in the second part the foreign direct investments are valued by major indicators characterizing foreign direct investment; in the third part the connection between foreign direct investment and GDP is assessed, the dependence of major indicators is analyzed, the expert evaluation on foreign direct investment is provided and a critical review of promotion policy of foreign direct investment is presented.

The aim of the master thesis is to create the model for estimating the effectiveness of the foreign direct investment to the country's economic growth and with the help of the model, evaluate the affect of foreign direct investment to the economic growth in Lithuania.

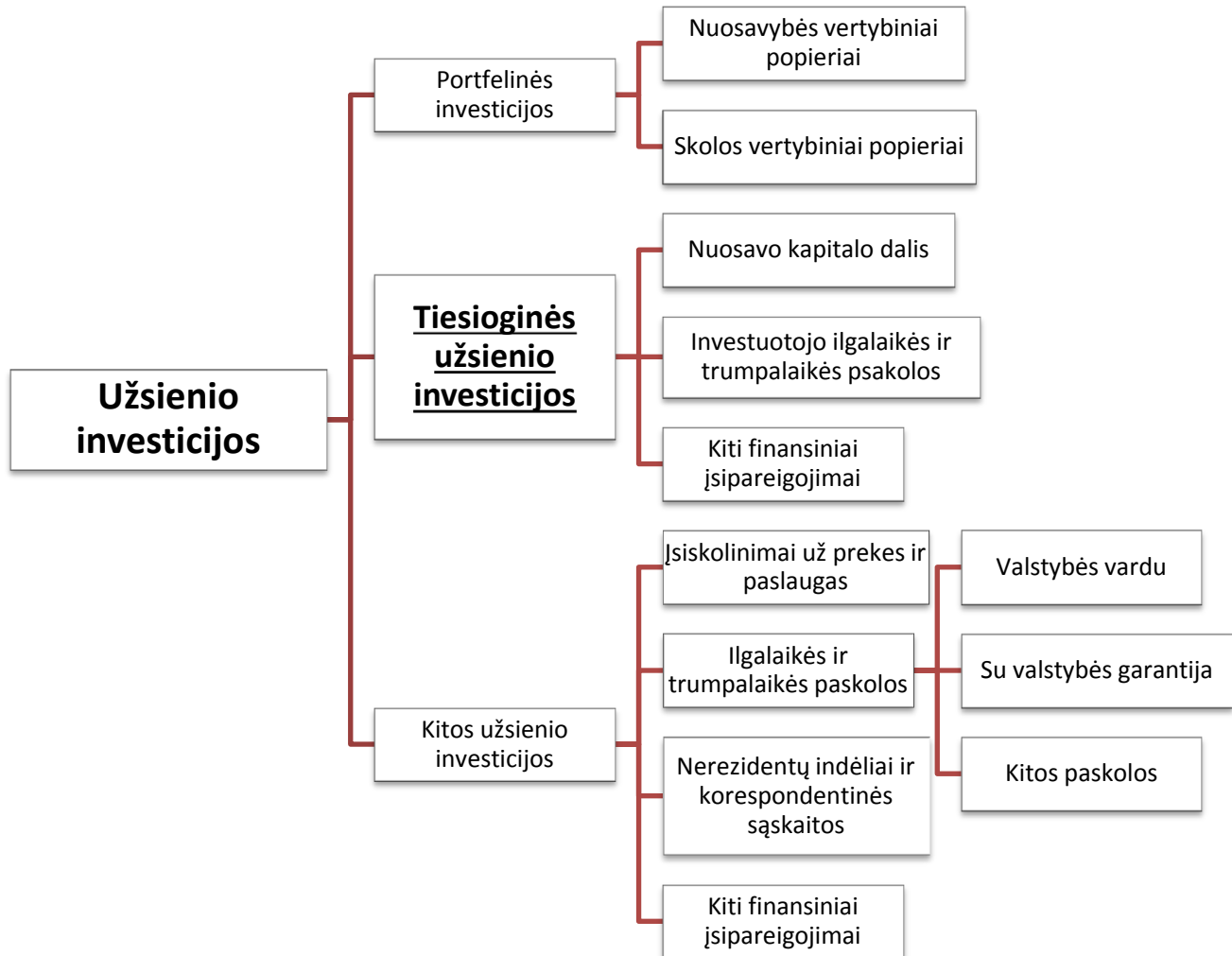
To achieve that aim of the master *three objectives were formed*: 1) to reveal the concept and characteristics of foreign direct investment, to analyze the research in scientific literature on evaluating the efficiency of foreign direct investment, as well as to structure the evaluation methods of the efficiency of foreign direct investment described in the literature; 2) to create the model for estimating the effectiveness of the foreign direct investment to the country's economic growth; 3) with the help of the model, carry out the survey for estimating the affect of foreign direct investment to the economic growth in Lithuania, form conclusions and make recommendations.

Theoretical evaluation of foreign direct investment is performed by using scientific literature, publications, online resources and periodicals analysis, filing, collating and summarizing techniques. The methods of statistical analysis (horizontal, vertical analysis, collection, classification, processing) descriptive statistics were used in the analysis of the indicators and statistical data. Granger causality test, expert analysis and correlation - regression analysis were used in the exploratory part of the masterwork.

In the end of the master, the conclusions are generalized, hypothesis are confirmed or denied, recommendations are given for further analysis.

PRIEDAI

UŽSIENIO INVESTICIJŲ KLASIFIKACIJA

Šaltinis: G. Samuolis (2002)

PAGRINDINĖS TUI PRIEŽASTYS

<i>Ginevičius ir kt. (2005:183 p.)</i>	<i>Bernatonytė (2010:217 p.)</i>
<p>1. Unikalioms gamybos žinioms ar vadybos įgūdžiams, kuriuos turi sukaupusios didelės korporacijos ir kurias gali pelningai panaudoti užsienyje investuodamos į tam tikrus objektus ir gaudamos teisę į tiesioginę jų kontrolę (<i>horizontalioji integracija</i>).</p> <p>2. Noras kontroliuoti reikalingas žaliavas taip užsitikrinant nuolatinę atsargų kiekį įmanoma žemesnėmis kainomis (<i>vertikalią integraciją</i>).</p> <p>3. Siekiama išvengti importo muitų ir kitų apribojimų, taip pat pasinaudoti galimomis vyriausybės subsidijomis, kuriomis skatinamos TUI.</p> <p>4. Galimybė įsigyti užsienyje didelių perspektyvų turinčią firmą ir taip įsitvirtinti oligopolinėje rinkoje²⁸.</p>	<p><u>Priežastys iš investuotojo pusės:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Priėjimo prie gamybos išteklių užtikrinimas; 2. Logistikos privalumai, užsienio šalies importo mokesčių pašalinimas. <p><u>Priežastys iš investicijas priimančio objekto pusės:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kapitalo poreikis; 2. Nacionalinių filialų kiekis; 3. Gamybos išlaidos; 4. Prekių vidaus rinkos apsaugos lygis; 5. Rinkos dydis. <p><u>Bendros priežastys tiek iš investuotojo, tiek iš investicijas priimančio objekto pusės:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Technologinis lyderiavimas; 2. Darbo jėgos kvalifikacijos pranašumai; 3. Reklamos pranašumai; 4. Masto ekonomika; 5. Korporacijos dydis; 5. Gamybos koncentracijos laipsnis.

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Bernatonytę (2010: 217 p.), Ginevičius ir kt. (2005:183 p.)

²⁸ *Oligopolinė rinka* – rinka, kurioje veikia kelios stambios kompanijos, gamindamos identišką ar analogišką produktą, ir kurioje praktiškai nėra kainų konkurencijos (kaina – stambių kompanijų susitarimo reikalas).

EKONOMIKOS AUGIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI BEI JŲ ĮTAKA EKONOMIKAI

Darbo išteklių kiekis	<ul style="list-style-type: none"> • Darbo išteklių apimtis šalyje priklauso nuo gyventojų skaičiaus. Kuo didesnis gyventojų skaičius, tuo didesnės ekonomikos augimo galimybės šalyje. Tačiau gali būti ir perteklinis gyventojų skaičius, kuris mažina nacionalinio produkto dalį, tenkančią vienam gyventojui; gali būti ir nepakankamas gyventojų skaičius, kuriam esant nepagaminama ta produkto dalis, kurį būtų pagaminama esant pakankamam darbingų žmonių skaičiui. Todėl skirtingos šalys vykdo skirtingą demografinę politiką siekdamos pasiekti geriausias ekonomikos augimo rodiklius.
Gamtiniai ištekliai	<ul style="list-style-type: none"> • Tiesiogiai proporcingas ryšys tarp gamtinių išteklių kiekio bei ekonomikos augimo galimybių: kuo didesnis gamtinių išteklių kiekis, tuo didesnės ekonomikos augimo galimybės. • Pavyzdžiai: Japonija (gamtiniai ištekliai nėra itin dideli, tačiau ekonomikos lygis labai aukštas), Rusija (ekonomikos lygis žemas lyginant su gamtinių išteklių teikiamomis galimybėmis).
Kapitalo apimtis	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomikai augti būtinas ir atitinkamas materialinis gamybos pagrindas. • Kuo didesnis gamybinis kapitalas ir kuo daugiau jo tenka vienam darbuotojui, tuo didesnis sukuriamas nacionalinis produktas. • Svarbiausias kapitalo didinimo veiksnys - tai investicijos, kurios tiesiogiai didina gamybos galimybes.
Kapitalo kokybė	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomikos augimas, kurį lemia kapitalo kiekis, yra ribotas dėl mažėjančio produktyvumo dėsnio. • Šiuolaikinės ekonomikos augimą daugiau lemia ne kapitalo kiekis, tačiau jo kokybė (techninės ir ekonominės kapitalo savybės). • Kapitalo kokybė gerėja dėl mokslo ir technikos pažangos. • Mokslo laimėjimai leidžia sukurti pažangesnės ir našesnės gamybos priemones, kuriomis pakeitus susidėvėjusį kapitalą galima gauti papildomą BVP prieaugį net nedidinant kapitalo. • Tačiau šiuo atveju visvien reikalingos investicijos į mokslo bei tiriamuosius darbus.
Darbo kokybė (žmogiškasis kapitalas)	<ul style="list-style-type: none"> • Vienas svarbiausių veiksnių - tai darbuotojų kvalifikacija, didinanti darbo produktyvumą. • Laukiamo efekto neduos net ir tobuliausia technika, jei darbuotojai bus nekvalifikuoti. • Švietimo profesinio rengimo ir tobulinimo, sveikatos apsaugos išlaidos - tai investicijos, didinančios žmogiškąjį kapitalą ir sąlygojančios atitinkamą BVP prieaugį.
Struktūriniai pokyčiai	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomikos augimą skatina ūkio ir struktūros pokyčiai, kai šalies ūkyje vis didesnį lyginamąjį svorį įgauna tos ekonomikos šakos, kuriose darbo produktyvumas yra didesnis. • Dalis darbuotojų perkiami į perdirbamąsias ūkio šakas, kur produktyvumas didesnis. Tai leidžia pasiekti didesnį šalies ūkio rezultatyvumą naunaudojant papildomų išteklių.
Instituciniai veiksniai	<ul style="list-style-type: none"> • Įstatymai bei kiti teisės aktai, reglamentuojantys ūkyje vykstančius procesus. • Politiniai sprendimai, turintys įtakos ekonominiam vystymuisi. • Dvi pusės institucinių veiksnių: palankūs ekonominiam augimui (teigiamai veikiantys ekonominę aplinką ir orientuoti į verslo plėtrą) ir nepalankūs (nevykę teisiniai sprendimai, ribojantys ekonomikos augimą).

Šaltinis: G. Davulis (2009:405 p.)

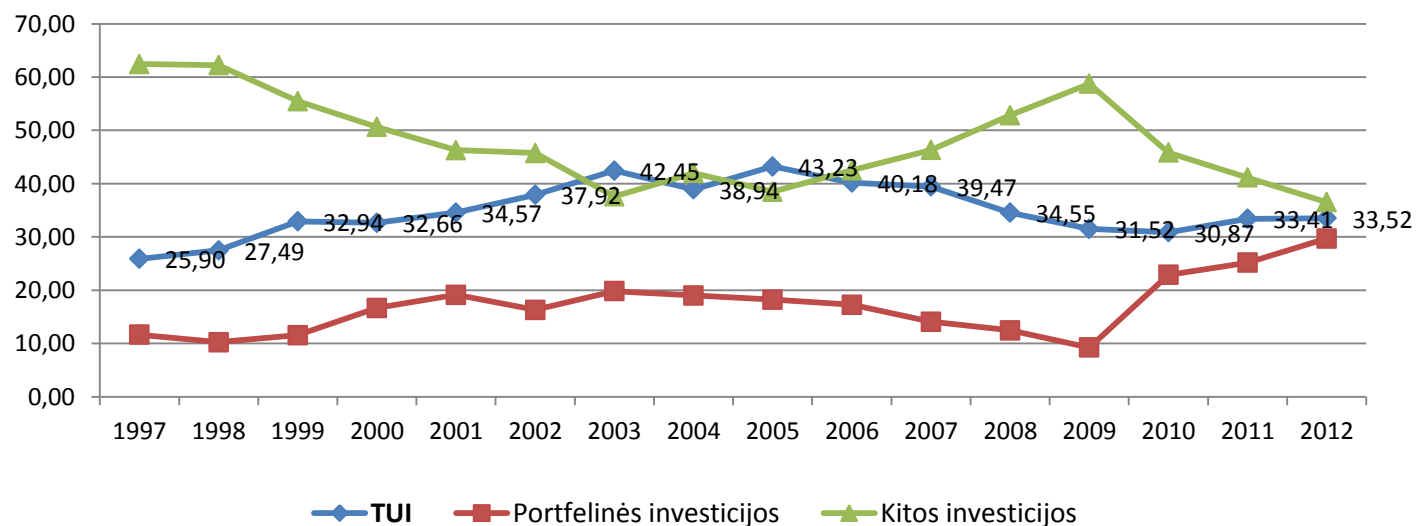
4 PRIEDAS

UŽSIENIO INVESTICIJŲ STRUKTŪRA 2002-2012 m. (mln. Lt)

Metai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
TUI	13783,66	14363,86	19743,92	24669,25	31997,04	35219,53	31398,95	32698,23	35488,16	39348,98
Portfelinės investicijos	29,98	8,86	14,04	5,63	82,51	154,66	453,18	430,27	267,04	292,54
Išvestinės finansinės priemonės	6441,49	7017,95	8336,37	10615,30	11436,89	12703,21	9232,95	24250,71	26743,12	34874,77
Kitos investicijos	12218,11	15492,19	17575,12	26100,88	37559,06	53861,08	58536,64	48536,51	43736,20	42874,46
Užsienio investicijos (iš viso)	32473,24	36882,86	45669,45	61391,06	81075,50	101938,48	99621,72	105915,72	106234,52	117390,75

Šaltinis: Lietuvos bankas

UŽSIENIO INVESTICIJŲ STRUKTŪROS PROCENTINIAI POKYČIAI LIETUVOJE

5 PRIEDAS

TUI POKYTIS 2007 – 2011 M. PAGAL EKONOMINĖS VEIKLOS RŪŠIS

Ekonominės veiklos rūšis	TUI (mln. Lt)					Procentis pokytis				
	2007	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011	Vid. pokytis
Apdirbamoji gamyba	12.450,80	7.114,50	8.077,09	9.262,42	10.120,74	-43%	14%	15%	9%	-1%
Elektros, dujų, garo tiekimas ir oro kondicionavimas	3.203,46	2.346,93	1.668,61	2.134,12	2.014,19	-27%	-29%	28%	-6%	-8%
Didmeninė ir mažmeninė prekyba	3.957,25	4.491,52	4.544,99	4.508,49	4.898,34	14%	1%	-1%	9%	6%
Informacija ir ryšiai	4.026,60	3.416,34	3.142,12	3.506,91	3.551,43	-15%	-8%	12%	1%	-3%
Finansinė ir draudimo veikla	5.935,67	5.335,49	5.925,62	6.483,54	7.447,67	-10%	11%	9%	15%	6%
Nekilnojamojo turto operacijos	1.470,26	4.078,12	4.108,09	3.949,91	4.193,16	177%	1%	-4%	6%	45%
Kitos veiklos	4.459,89	4.950,38	4.320,62	4.789,55	5.855,17	11%	-13%	11%	22%	8%
Iš viso	35.503,93	31.733,28	31.787,14	34.634,94	38.080,70	-11%	0%	9%	10%	2%

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

TUI POKYTIS 2007-2011 M. PAGAL ŠALIS INVESTUOTOJAS

Šalis investuotoja	TUI (mln. Lt)					Procentinis pokytis				
	2007	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011	Vid. pokytis
DK	4.491,14	2.756,38	3.568,56	3.872,87	1.584,76	-38,63%	29,47%	8,53%	-59,08%	-14,93%
EE	2.030,07	2.742,88	3.317,01	3.311,79	1.634,45	35,11%	20,93%	-0,16%	-50,65%	1,31%
GB	621,19	667,45	602,29	408,14	480,54	7,45%	-9,76%	-32,24%	17,74%	-4,20%
US	677,10	836,87	885,47	479,88	493,19	23,60%	5,81%	-45,81%	2,77%	-3,41%
PL	6.259,24	1.921,91	3.222,78	4.012,30	4.743,38	-69,29%	67,69%	24,50%	18,22%	10,28%
NL	1.495,71	2.679,96	2.405,95	2.809,42	2.950,13	79,18%	-10,22%	16,77%	5,01%	22,68%
RU	3.467,02	1.682,32	1.707,59	2.469,73	2.066,16	-51,48%	1,50%	44,63%	-16,34%	-5,42%
FI	1.810,55	1.768,36	1.551,86	1.414,68	1.757,66	-2,33%	-12,24%	-8,84%	24,24%	0,21%
SE	4.056,59	4.448,05	3.039,16	3.524,42	7.827,38	9,65%	-31,67%	15,97%	122,09%	29,01%
DE	3.040,34	3.175,69	2.974,12	3.343,86	3.851,67	4,45%	-6,35%	12,43%	15,19%	6,43%

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

7 PRIEDAS**LIETUVOS EKONOMINIS ATVIRUMAS 1999-2011 METAIS**

	Eksportas	Importas	BVP	Ekonominio atvirumo laipsnis
1999	11014.6559	18507.6773	43885.439	0.67
2000	14193.1967	20876.87	46002.522	0.76
2001	17117.163	24241.2725	48879.497	0.85
2002	19117.441	27478.7787	52351.047	0.89
2003	21262.6307	29437.9839	57232.431	0.89
2004	25819.1555	34383.6256	62997.371	0.96
2005	32767.2516	43151.8979	72401.944	1.05
2006	38888.3336	53274.5875	83227.148	1.11
2007	43192.379	61503.5176	99229.294	1.06
2008	55510.9708	73006.3474	111920.144	1.15
2009	40732.0029	45311.0261	92032.404	0.93
2010	54038.8483	60952.7593	95323.228	1.21
2011	69576.8449	78812.2469	106369.941	1.40

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

VAR MODELIO REZULTATAI

Vector Autoregression Estimates

Date: 12/18/12 Time: 13:30

Sample (adjusted): 2000Q3 2012Q2

Included observations: 48 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	S_BVP2	S_TUI_STOC KS2
S_BVP2(-1)	-0.626664 (0.17758) [-3.52898]	0.621470 (0.46843) [1.32671]
S_BVP2(-2)	-0.691558 (0.20443) [-3.38290]	0.311273 (0.53926) [0.57722]
S_BVP2(-3)	-0.274057 (0.21741) [-1.26058]	1.563284 (0.57349) [2.72590]
S_BVP2(-4)	-0.516036 (0.18400) [-2.80449]	0.267168 (0.48538) [0.55043]
S_BVP2(-5)	0.049989 (0.18598) [0.26879]	0.816380 (0.49060) [1.66404]
S_BVP2(-6)	-0.179122 (0.17455) [-1.02616]	-0.562267 (0.46046) [-1.22111]
S_BVP2(-7)	0.000546 (0.16985) [0.00322]	0.273054 (0.44805) [0.60943]
S_BVP2(-8)	-0.185959 (0.15393) [-1.20808]	-0.151179 (0.40605) [-0.37232]
S_TUI_STOCKS2(-1)	0.201834 (0.05418) [3.72550]	-0.284853 (0.14291) [-1.99321]
S_TUI_STOCKS2(-2)	0.171258 (0.06777) [2.52721]	-0.359043 (0.17876) [-2.00854]

S_TUI_STOCKS2(-3)	0.178556 (0.07399) [2.41310]	-0.476391 (0.19519) [-2.44065]
S_TUI_STOCKS2(-4)	0.160381 (0.07173) [2.23606]	-1.140082 (0.18920) [-6.02570]
S_TUI_STOCKS2(-5)	0.258731 (0.06574) [3.93567]	-0.526342 (0.17342) [-3.03515]
S_TUI_STOCKS2(-6)	0.156151 (0.07493) [2.08398]	-0.343944 (0.19765) [-1.74012]
S_TUI_STOCKS2(-7)	0.093391 (0.07419) [1.25877]	-0.410047 (0.19571) [-2.09516]
S_TUI_STOCKS2(-8)	0.081580 (0.06338) [1.28719]	-0.764891 (0.16719) [-4.57507]
C	-3099.389 (76637.0) [-0.04044]	-58976.30 (202160.) [-0.29173]
<hr/>		
R-squared	0.598755	0.667777
Adj. R-squared	0.391661	0.496307
Sum sq. resids	8.45E+12	5.88E+13
S.E. equation	522159.0	1377401.
F-statistic	2.891220	3.894429
Log likelihood	-689.5708	-736.1299
Akaike AIC	29.44045	31.38041
Schwarz SC	30.10317	32.04313
Mean dependent	611.4583	-40380.48
S.D. dependent	669468.0	1940785.
<hr/>		
Determinant resid covariance (dof adj.)		4.56E+23
Determinant resid covariance		1.90E+23
Log likelihood		-1422.679
Akaike information criterion		60.69495
Schwarz criterion		62.02038

EKSPERTINIO VERTINIMO ANKETA

Gerb. eksperte, esu Mykolo Romerio Universiteto Tarptautinės prekybos magistro specialybės studentas. Rašau magistro baigiamąjį darbą tema „Tiesioginių užsienio investicijų įtakos Lietuvos ekonomikos augimui vertinimas“. Darbo tikslas - sudaryti tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo įvertinimo modelį ir juo remiantis įvertinti tiesioginių užsienio investicijų įtaką Lietuvos ekonomikos augimui. Šiam tikslui pasiekti darbe atliekamas tyrimas, kurio viena iš dalių yra ekspertinis vertinimas.

Ekspertinis vertinimas anonimiškas, todėl Jūsų atsakymai į pateiktus klausimus bus analizuojami apibendrinta forma. Būčiau dėkingas, jei skirtumėte keletą minučių ir atsakytumėte į žemiau pateiktus klausimus.

TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ ĮTAKOS LIETUVOS EKONOMIKOS AUGIMUI VERTINIMAS

1. Įvertinkite, kuriais iš išvardintų rodiklių remiantis geriausiai įvertinamas valstybės ekonomikos augimas? (įvertinkite nuo 1 iki 5, kur 1 – geriausiai tinka augimo įvertinimui, o 5 – mažiausiai)
 - BVP
 - Nedarbo lygis
 - Eksportas
 - Infliacija
 - Išlaidos moksliniams tyrimams ir technologijų plėtrai (MTTP)

2. Išvardinkite kitus (kurie nebuvo nurodyti 1-ame klausime), Jūsų nuomone, valstybės ekonomikos augimą atspindinčius rodiklius:

3. Kokią įtaką, Jūsų nuomone, įplaukiančios į šalį tiesioginės užsienio investicijos turi Lietuvos ekonomikai?
 - Labai teigiamą
 - Teigiamą
 - Ir teigiamą, ir neigiamą
 - Neigiamą
 - Labai neigiamą
 - Neturi įtakos

4. Kaip manote, kurie iš išvardintų veiksnių geriausiai apibūdina teigiamą tiesioginių užsienio investicijų įtaką šalies ekonomikai? (įvertinkite nuo 1 iki 5, kur 1 – apibūdina geriausiai, o 5 – apibūdina mažiausiai)
 - Trūkstamo kapitalo aprūpinimas
 - Naujų darbo vietų sukūrimas

- Tarptautiniai verslo ryšiai
 - MTTP, inovacijų skatinimas ir diegimas
 - Tarptautinio verslo skatinimas
5. **Kaip manote, kurie iš išvardintų veiksnių geriausiai apibūdina neigiama tiesioginių užsienio investicijų įtaką šalies ekonomikai? (įvertinkite nuo 1 iki 5, kur 1 – apibūdina geriausiai, o 5 – apibūdina mažiausiai)**
- Netolygi ekonomikos plėtra
 - Neefektyvus vietinių išteklių panaudojimas
 - Pelno išvežimas į užsienį
 - Strateginių šalies ūkio šakų kontrolė
 - Vietinių verslo subjektų išstūmimas iš rinkos
6. **Išvardinkite kitus (kurie nebuvo nurodyti 4 – aje arba 5 – aje klausimuose) veiksnius, kuriais remiantis galima būtų apibūdinti tiesioginių užsienio investicijų įtaką šalies ekonomikai:**
7. **Koks, Jūsų nuomone, yra priežastingumo ryšys tarp tiesioginių užsienio investicijų ir valstybės ekonomikos augimo (BVP)?**
- Tiesioginės užsienio investicijos daro įtaką BVP pokyčiams
 - BVP daro įtaką tiesioginių užsienio investicijų pokyčiams
 - Tarp tiesioginių užsienio investicijų ir BVP yra abipusė sąveika
 - Tarp tiesioginių užsienio investicijų ir BVP nėra jokios sąveikos
8. **Įvertinkite, ar vyriausybės priimami sprendimai ir vykdoma politika turi svarbią įtaką tiesioginių užsienio investicijų pritraukimui?**
- Labai svarbią
 - Svarbią
 - Neturi įtakos
 - Nesvarbią
 - Visiškai nesvarbią
9. **Išvardinkite svarbiausius, Jūsų nuomone, tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą lemiančius veiksnius:**
10. **Įvertinkite, Jūsų nuomone, efektyviausias tiesioginių užsienio investicijų skatinimo priemonės (suranguokite pateiktas priemones pagal efektyvumą nuo 1 iki 5, kur 1 – efektyviausia, o 5 – mažiausiai efektyvi):**
- Verslo mokesstinės aplinkos gerinimas
 - Tarifinių reguliavimo priemonių panaikinimas
 - Lankstesnis darbo santykių reglamentavimas
 - Pramoninių parkų kūrimas ir plėtojimas
 - Švietimo sistemos tobulinimas (kvalifikuotų specialistų rengimas)
11. **Kurie išvardinti teiginiai, Jūsų nuomone, geriausiai apibūdina investicijų skatinimo politiką Lietuvoje:**

- Lietuvoje pakankamai daug dėmesio skiriama investicijų skatinimo politika
- Investicijų skatinimas - vienas pagrindinių ekonominės politikos tikslų Lietuvoje
- Investicijas siekiama pritraukti neefektyviomis skatinimo priemonėmis
- Lietuvoje nėra vykdoma jokia investicijų skatinimo politika

BENDRA INFORMACIJA APIE EKSPERTĄ

Jūsų išsilavinimas:

- Vidurinis
- Aukštesnysis
- Aukštasis
- Magistras
- Mokslų daktaras

Kuris iš išvardintų punktų geriausiai atitinka Jūsų pareigas įmonėje:

- Direktorius
- Ekonomistas
- Verslo analitikas
- Specialistas
- Vadybininkas
- Kita (įrašykite)

Kiek metų dirbate ekonomikos, verslo srityje?

Ačiū už sugaištą laiką ir pateiktus atsakymus